

**MİMARLIK VE SANAT TARİHİ PERSPEKTİFİNDEN
BURSA EVLİYA TÜRBELERİ VE YAPILARIN
ÇEVRESİNDE OLUŞAN VELİ KÜLTÜ**

Duygu GÖK

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**Mimarlık ve Sanat Tarihi Perspektifinden Bursa Evliya Türbeleri ve
Yapıların Çevresinde Oluşan Veli Kültü**

Duygu GÖK
0000-0001-6035-6461

Prof. Dr. Selen DURAK
(Danışman)

DOKTORA TEZİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

BURSA – 2025
Her Hakkı Saklıdır

ÖZET

Doktora Tezi

MİMARLIK VE SANAT TARİHİ PERSPEKTİFİNDEN BURSA EVLİYA TÜRBELERİ VE YAPILARIN ÇEVRESİNDE OLUŞAN VELİ KÜLTÜ

Duygu GÖK

Bursa Uludağ Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Mimarlık
Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Selen DURAK

Toplumlar tarih öncesi devirlerden itibaren bir kutsallık anlayışına sahip olmuşlardır. Kutsal olana karşı duyulan merak dolayısı ile toplumdaki inanç önderlerini ve onlara ait olan yaşam alanları ve mezar alanlarını kutsallaştırmışlardır. Buna bağlı olarak kutsal mekan anlayışı ortaya çıkmıştır. İnsanlar bağlı bulundukları inanç doğrultusunda Bu mekanların çevresinde ritüeller geliştirmişlerdir. Pagan inançlarda yer alan ritüeller, bu inançtaki inananların zaman içerisinde din değiştirmesi ile Hırisyanlık ve İslâmiyete de geçmiştir. Eski Türk inançlarında yer alan ata ve kam mezarlarından yardım isteme gibi uygulamalar, İslâm inancında veli kültürüne dönüşmüştür.

Bursa ilk Osmanlı başkentidir, mimari açıdan önemli bir Osmanlı başkenti olmasının yanı sıra manevi açıdan da önemli bir merkezdir. Osmanlı'nın kuruluşundan itibaren pek çok evliya Bursa'da yaşamış, Erken Osmanlı Dönemi sultanları ile yakın temaslarda bulunmuşlar ve Bursa'da vefat etmişlerdir. Günümüzde Bursa'da evliyalara ait olan pek çok mezar yapısı yer almaktadır. Bu yapıların çevresinde veli kültürüne bağlı olarak çeşitli ritüeller gerçekleştirilmiştir, bazı yapılarda veli kültürü mimari yapıyı tipolojik olarak da etkilemiştir. Böylece çift birimli, tek birimli ve konuttan türbeye dönüştürülmüş yapılar ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmanın amacı, Bursa evliya türbelerinin mimari ve bezeme özelliklerinin incelenerek mimarlık ve sanat tarihi açısından öneminin açıklanması, veli kültürünün türbe mimarisine olan etkisinin ortaya konulmasıdır. Yöntem olarak nitel bir yöntem kullanılmış, türbeler, tarihsel ve mimari yönden incelenmiştir. Her yapı türü mimari ve bezeme özellikleri açısından analiz edilmiş, mimari üslup açısından değerlendirilmiş ve veli kültürü ile ilişkilendirilmiştir. Türbelerde medfun olan evliyaların biyografileri anlatılmıştır. Yapılar, veli kültürünün etkileri açısından üç farklı şekilde gruplandırılmıştır. Çift birimli yapılarda veli kültürünün mimari yapılanmaya olan etkileri görülmüş, tek birimli olan yapılar ile konuttan türbeye dönüştürülmüş olan yapılarda ise hacet penceresi uygulaması ve mekânsal kullanım açısından bir etkileşim olduğu, veli kültürünün yapıların sürdürülebilirliğine etki ettiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Bursa, evliya, türbe, veli kültürü, kutsal mekân, ölüm kültürü
2025, xii + 213 sayfa.

ABSTRACT

PhD Thesis

SAINTS TOMBS IN BURSA FROM ARCHITECTURAL AND ART HISTORY PERSPECTIVE AND FORMATION OF SAINT CULT AROUND THESE STRUCTURES

Duygu GÖK

Bursa Uludağ University
Graduate School of Natural and Applied Sciences
Department of Architecture

Supervisor: Prof. Dr. Selen DURAK

Since prehistoric times, societies have held a concept of sacredness. Due to the curiosity directed towards the sacred, communities have sanctified their religious leaders, their living spaces, and their burial sites. Consequently, the notion of sacred space emerged. People developed rituals around these places in accordance with their beliefs. Rituals found in pagan beliefs, over time, transitioned into Christianity and Islam as followers converted. Practices from ancient Turkish beliefs, such as seeking help from ancestral and shamanic tombs, evolved into the cult of saints within the Islamic faith.

Bursa, as the first Ottoman capital, is not only an important architectural center but also a significant spiritual hub. From the establishment of the Ottoman Empire, many saints lived in Bursa, maintaining close contact with early Ottoman sultans, and eventually passed away there. Today, numerous tomb structures belonging to these saints are located in Bursa. Various rituals associated with the cult of saints have been performed around these structures. In some cases, the cult of saints has even typologically influenced the architectural form of the tomb itself, leading to the emergence of double-unit structures, single-unit structures, and dwellings converted into tombs.

The aim of this study is to explain the architectural and decorative features of the saintly tombs in Bursa, highlighting their significance from an architectural and art historical perspective, and to demonstrate the impact of the cult of saints on tomb architecture. A qualitative method was employed, examining the tombs from historical and architectural viewpoints. Each building type was analyzed in terms of its architectural and decorative features, evaluated for its architectural style, and correlated with the cult of saints. Biographies of the saints interred in these tombs have been recounted. The structures were grouped in three different ways based on the effects of the cult of saints. In double-unit structures, the cult of saints was observed to influence the architectural layout. In single-unit structures and dwellings converted into tombs, an interaction was noted in terms of the "hacet penceresi" (prayer window) application and spatial usage, indicating that the cult of saints contributed to the sustainability of these structures.

Keywords: Bursa, saints, tombs, cult of saint, sacred place, death cult
2025, xii + 213 pages.

ÖNSÖZ ve/veya TEŞEKKÜR

Tez çalışması kapsamında konu seçiminden tüm süreç boyunca destekteğini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Selen Durak’a teşekkürlerimi sunarım.

Tez izleme komitesinde yer alan, eleştiri yönlendirmeleri ile teze önemli katkılar sağlayan hocalarım Prof. Dr. Tülin Vural Arslan ve Prof. Dr. Saadet Maydaer’e teşekkürlerimi sunarım.

Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivine ulaşma konusunda yardımlarını esirgemeyen arkadaşım Dr. Mimar Ceyda Şahin’e, türbelerin vaziyet pıanlarını temin eden Dr. Mimar Saliha Tupal Yeke’ye, planların düzenlenmesi konusunda destek olan M. Yağmur Beytekin’e teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tüm süreç boyunca desteklerini esirgemeyen arkadaşım Y. Mimar Gizem Durmuş’a ve Burçin Öztürk’e teşekkürlerimi sunarım.

Tüm eğitim hayatım boyunca her zaman yanımda olan her başarımda benimle birlikte sevinen canım annem Hatice Gök’e, babam Osman Gök’e kardeşim Emrah Gök’e teşekkürlerimi sunarım. Çalışmalarımı yakından takip eden kuzem Bilgehan Gökmen, teyzem Şenel Gökmen, teyzem Nezaket Kavak ve eşi Şaban Kavak’a, dayım Mehmet Çokyoksul’a ve isimlerini tek tek sayamadığım tüm akraba ve yakınlarıma teşekkürlerimi sunarım.

Duygu Gök

.../.../.....

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ ve/veya TEŞEKKÜR	iii
SİMGELER ve KISALTMALAR DİZİNİ	vi
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	vii
ÇİZELGELER DİZİNİ	xii
1. GİRİŞ.....	1
2. KAYNAK ARAŞTIRMASI	6
2.1. Kutsallık, Kutsal Mekân Fenomenoloji Kavramının Tanımlanması, Ölüm Kültü ve Mezar Yapılarının Gelişimi	6
2.1.1. Kutsallık Kavramı	6
2.1.2. Kutsal Mekân Fenomenolojisi Kavramı	10
2.1.3. Eski Türk İnançlarında Yer Alan Ritüeller	10
2.1.4. Ölüm Kültü ve Mezar Yapılarının Gelişimi.....	18
2.1.5. Türbe Mimarisinin Tarihsel Gelişim Süreci	30
2.2. Tasavvuf Kavramı, Abdallık Kavramı, Dervişlik, Veli Kültü Ve Evliyalık Kavramları	40
2.3. Tasavvufi Anlayışın Evliya Türbelerine Yansıması	48
2.4. Bölüm Sonu.....	50
3. MATERYAL VE YÖNTEM	51
3.1. Çalışmada Kullanılan Kaynaklar	51
3.1.1. Yazılı Kaynaklar	51
3.1.2. Görsel Kaynaklar.	56
3.1.3. Arşiv Kaynakları:	56
3.2. Erken Osmanlı Kenti Bursa'nın Oluşum Süreci	57
3.2.1. Erken Osmanlı Döneminde Bursa'nın Tasavvufi Açından Önemi	60
3.2.2. Evliyaların Bursa'ya Katkıları	63
3.3. Bursa Evliyaları ve Türbeleri	66
3.4. Yöntem.....	80
3.5. Bölüm Sonu.....	81
4. BULGULAR.....	82
4.1. Çift Birimli Yapılar	82
4.1.1. Geyikli Baba Türbesi	82
4.1.2. Hüsamettin Bursavî Türbesi.....	86
4.1.3. Mehmed Emin Efendi (Kerkükî) Türbesi	89
4.2. Tek Birimli Yapılar	92
4.2.1. Okçu Baba Türbesi.....	92
4.2.2. Abdal Mehmed Türbesi.....	94
4.2.3. Abdülâtif Kudsî Türbesi.....	98
4.2.4. Ebu İshak Kazerunî	103
4.2.5. Emir Sultan Türbesi	108
4.2.6. Seyyid Nasır Türbesi.....	116
4.2.7. Üç kozlar (Yediler) Türbesi	120
4.2.8. Mehmed Muhyiddin (Üftade) Hz. Türbesi	125
4.2.9. Pîr Emir Türbesi	134

4.2.10. Cünûnî Ahmed Dede Türbesi.....	139
4.3. Konut Mimarisinden Türbeye Dönüştürülmüş Olan Yapılar Konut.....	142
4.3.1. Akbıyık Sultan Türbesi	142
4.3.2. Tezveren Sultan (Şeyh Ataullah) Türbesi	147
4. 4. Türbelerin Çevresinde Oluşan Veli Kültü Açısından Değerlendirilmesi	149
4.4.1. Çift Birimli Yapıların Veli Kültü Açısından Değerlendirilmesi.....	150
4.4.2. Tek Birimli Yapıların Veli Kültü Açısından Değerlendirilmesi.....	155
4.4.3.Konut Mimarisinden Türbeye Dönüştürülmüş Olan Yapıların Veli Kültü Açısından Değerlendirilmesi	165
4.5. Bölüm Sonu.....	175
5. TARTIŞMA ve SONUÇ	176
KAYNAKLAR	181
EKLER.....	190
EK 1 Sultan Orhangazi ve Geyikli Baba menakıbını anlatan belge	190
EK 2 2. Depremde harab olan Bursa'daki Emir Sultan Camii ve Türbesinin tamiri için tanzim olunan Keşf-i Evvel.....	191
EK 3 2. Depremde harab olan Bursa'daki Emir Sultan Camii ve Türbesinin tamiri için tanzim olunan Keşf-i Evvel.....	197
EK 4 Bursa'da Emir Sultan Türbesi ve Cami Evkafı'nın Tamiri için yapılan ikinci keşif kaydı 201	
EK 5 Bursa'da Pir Mehmed Üftade Hazretleri Cami ile Türbesi'nin tamiri	204
ÖZGEÇMİŞ	207

SİMGELER ve KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltmalar	Açıklama
BBŞBA	Bursa Büyükşehir Belediyesi Arşivi
BEESK	Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BKVKKMA	Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Müdürlüğü Arşivi
VBBMA	Vakıflar Bursa Bölge Müdürlüğü Arşivi

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sayfa

Şekil 2.1.	Hız. Eyyub Peygamberin Türbesi Şanlı Urfa Viranşehir.....	9
Şekil 2. 2.	Ölünün çenesinin bağlanması.....	19
Şekil 2. 3.	Ölünün yıkanması sahnesi	19
Şekil 2. 4.	Prothesis sahnesi	20
Şekil 2. 5.	El ve yüzlerini kesen insanlar	20
Şekil 2. 6.	Uygur döneminden yüzlerini keserek ağıt yakan insanlar.....	21
Şekil 2. 7.	Ölünün mezara taşınması.....	21
Şekil 2. 8.	Ölünün gömülmesi.....	22
Şekil 2. 9.	Mezar sunusu, libasyon sahnesi.....	22
Şekil 2. 10.	Yarı hoker, büzülmüş hoker, tam hoker	24
Şekil 2. 11.	Dorsal gömü.....	24
Şekil 2. 12.	Basit Mezar örneği	26
Şekil 2.13.	Küp mezar örneği, küp mezar uygulaması	27
Şekil 2. 14.	Sandık mezar.....	27
Şekil 2. 15.	Oda Mezar ve çizimi.....	28
Şekil 2. 16.	Kurgan Mezar	28
Şekil 2. 17.	Düz podyum, piramit mezar	29
Şekil 2. 18.	II. Kyros'un mezarı ve çizimi bamaklı podyum	30
Şekil 2. 19.	İslâmiyet öncesi Türk Döneminden türbe örnekleri	31
Şekil 2. 20.	Uygurlar Dönemi soğan kubbe	32
Şekil 2.21.	Güney Hazar Denizi kıyısında Müslüman Şul Türklerinden türbe örneği	32
Şekil 2. 22.	Kubbetüs Süleybiye Türbesi ve planı	33
Şekil 2. 23.	Çâr-tâk tipi atâş tapınaklarının planları.....	33
Şekil 2. 24.	Arap Ata Türbesi cephe ve plan.....	34
Şekil 2. 25.	İshak Ata Türbesi kare planlı portalli, dairesel ve sekizgen planlı türbeler, Şapurgan Ata Türbesi	34
Şekil 2. 26.	Mir Haydar Türbesi	35
Şekil 2. 27.	Merv Ürgenç ibn Hacıp Yapılar Topluluğu.....	35
Şekil 2. 28.	Türbenin bölümleri	35
Şekil 2. 29.	Bursa Orhangazi Türbesi planı	37
Şekil 2. 30.	Bursa Orhangazi Türbesi	37
Şekil 2. 31.	Bilecik Şeyh Edebali Türbesi plan ve kesit dikdörtgen prizma.....	38
Şekil 2. 32.	Tire Karakadı Mecdeddin Türbesi	38
Şekil 2. 33.	Tire Kadı Mecdeddin Türbesi	39
Şekil 2. 34.	Bolu/Göynük Akşemseddin Türbesi kesit ve plan.....	39
Şekil 2. 35.	Bolu/Göynük Akşemseddin Türbesi.....	39
Şekil 3. 1.	Bursa'da anıtların yerleşimi.....	59
Şekil 3. 2.	14. yüzyıla tarihli olan türbelerin konumu.....	69
Şekil 3. 3.	15. yüzyıla tarihli olan türbelerin konumu.....	75
Şekil 3. 4.	16. yüzyıla tarihlenen türbelerin konumu	77
Şekil 3. 5.	17. Tarihlenen türbelerin konumu.....	78
Şekil 3. 6.	19. Yüzyıla tarihlenen türbelerin konumu	79
Şekil 4. 1.	Geyikli Baba Cami Türbesi.....	83
Şekil 4. 2.	Geyikli Baba Türbesi planı	83

Şekil 4. 3.	Geyikli Baba Türbesi kesit	84
Şekil 4. 4.	Geyikli Baba Türbesi kuzey Cephe	84
Şekil 4. 5.	Geyikli Baba Türbesi güney Cephe	84
Şekil 4. 6.	Geyikli Baba Türbesi iç mekân	85
Şekil 4. 7.	Geyikli Baba Türbesi üçgenler kuşağı.....	85
Şekil 4. 8.	Geyikli Baba Türbesi yanında aslan ağzı şeklinde çeşme	85
Şekil 4. 9.	Hüsameddin Bursavî Türbesi ve Camii	86
Şekil 4. 10.	Hüsameddin Bursavî Türbesi alt kat planı ve üst kat planı	87
Şekil 4. 11.	Hüsameddin Bursavî Türbesi dış cephe ve giriş kapısı	87
Şekil 4. 12.	Hüsameddin Bursavî Türbesi	88
Şekil 4. 13.	Hüsameddin Bursavî Türbesi iç mekân.....	88
Şekil 4. 14.	Hüsameddin Bursavî Türbesi ahşap tavan.....	88
Şekil 4. 15.	Hüsameddin Bursavî âsa suyu çeşmesi	89
Şekil 4. 16.	Şeyh Mehmed Emin Efendi Türbesi ve Camii	90
Şekil 4. 17.	Şeyh Mehmed Emin Efendi Türbesi vaziyet planı	90
Şekil 4. 18.	Şeyh Mehmed Emin Efendi Türbesi.....	91
Şekil 4. 19.	Eminiyye Dergâhı (Kırmızı Tekke).....	91
Şekil 4. 20.	Salavat-ı Şerif	92
Şekil 4. 21.	Okçu Baba Türbesi	93
Şekil 4. 22.	Okçu Baba Türbesi plan ve kesit	93
Şekil 4. 23.	Okçu Baba Türbesi taç kapısı, doğu ve kuzey cephesi	93
Şekil 4. 24.	Okçu Baba Türbesi iç mekân.....	94
Şekil 4. 25.	Okçu Baba Türbesi kubbede sıva üzeri boyama.....	94
Şekil 4. 26.	Abdal Mehmed Türbesi ve Cami vaziyet planı	95
Şekil 4. 27.	Abdal Mehmed Türbesi plan ve kesit	95
Şekil 4.28.	Abdal Mehmed Türbesi	96
Şekil 4. 29.	Abdal Mehmed Türbesi taç kapı ve yan cephe.....	96
Şekil 4. 30.	Abdal Mehmed Türbesi taç kapısının üzerinde yer alan kitabe.....	96
Şekil 4. 31.	Abdal Mehmed Türbesi taç kapısında tuğla bezeme	97
Şekil 4. 32.	Abdal Mehmed Türbesi iç mekân.....	98
Şekil 4. 33.	Abdal Mehmed Cami ve çeşmesi	98
Şekil 4. 34.	Abdüllâtîf Kudsî Türbesi, Camii ve Hazinesi	99
Şekil 4. 35.	Abdüllâtîf Kudsî Türbesi plan ve kesit	99
Şekil 4. 36.	Abdüllâtîf Kudsî Türbesi	100
Şekil 4. 37.	Abdüllâtîf Kudsî Türbesi doğu cephesi ve taç kapı	100
Şekil 4. 38.	Abdüllâtîf Kudsî Türbesi kriptâ ve medrese kapısı	100
Şekil 4. 39.	Abdüllâtîf Kudsî Türbesi güney ve batı cephesi.....	101
Şekil 4. 40.	Abdüllâtîf Kudsî Türbesi tuğla malzeme ile zencerek motifi	101
Şekil 4. 41.	Abdüllâtîf Kudsî Türbesi tuğla bezeme	102
Şekil 4. 42.	Abdüllâtîf Kudsî Türbesi devşirme malzeme, çark-ı felek motifi	102
Şekil 4. 43.	Abdüllâtîf Kudsî Türbesi üçgenler kuşağı	102
Şekil 4. 44.	Abdüllâtîf Kudsî Türbesi medrese bölümü.....	103
Şekil 4. 45.	Zeyniler Cami ve Çeşmesi	103
Şekil 4. 46.	Ebu İshak Kazeruni Türbesi ve Camii	104
Şekil 4. 47.	Ebu İshak Kazeruni Türbesi vaziyet planı	105
Şekil 4. 48.	Ebu İshak Kazeruni Türbesi güney cephe ve giriş kapısı	105
Şekil 4. 49.	Ebu İshak Kazeruni Türbesi arslan ağzı şeklindeki su oluğu	106
Şekil 4. 50.	Ebu İshak Kazeruni Türbesi, batı ve güney cephesi	106

Şekil 4. 51.	Ebu İshak Kazeruni Türbesi su oluğu	106
Şekil 4. 52.	Ebu İshak Kazeruni Türbesi iç mekân	107
Şekil 4. 53.	Ebu İshak Kazeruni Türbesi iç mekân “Allah” yazısı	107
Şekil 4. 54.	Yunus Suresi 62. Ayet	107
Şekil 4. 55.	Ebu İshak Kazerinû Cami	107
Şekil 4. 56.	Ebu İshak Kazerinû Cami	108
Şekil 4. 57.	Emir Sultan Külliyesi vaziyet planı	109
Şekil 4. 58.	Bursa Emir Sultan Cami planı ve kesiti	109
Şekil 4. 59.	Emir Sultan Türbesi kuzey cephe ve hacet penceresi (güney cephe) .	110
Şekil 4. 60.	Emir Sultan Türbesi Kufî hat ile kelime-i Tevhid	111
Şekil 4. 61.	Emir Sultan Türbesi giriş kapısında yer alan celi sülûs hat ve sıva üzeri kalem işi tekniği ile Kelime-i Tevhid	112
Şekil 4. 62.	Emir Sultan Türbesi güney cephede yer alan Sultan Abdülaziz Dönemine ait olan onarım kitabesi	112
Şekil 4. 63.	Emir Sultan Türbesi kubbeye yer alan sıva üzeri kalem işi tekniği ile bitkisel bezeme barok üslup	113
Şekil 4. 64.	Emir Sultan Türbesi kubbeye yer alan sıva üzeri kalem işi tekniği ile palmet motifi	113
Şekil 4. 65.	Emir Sultan Türbesi duvarlarında yer alan sıva üzeri kalem işi tekniği ile mermer görüntüsü	114
Şekil 4. 66.	Emir Sultan Hazretlerinin sandukası etrafında ahşap kafes oyma tekniği ile stilize palmet ve yaprak motifleri	114
Şekil 4. 67.	Emir Sultan Türbesi giriş bölümünde sıva üzeri kalem işi tekniği ile palmet ve mimari motif, borak, ampir üslup	114
Şekil 4. 68.	Emir Sultan Türbesi giriş kapısında yer alan mermer kabartma tekniği ile akantus yaprakları	115
Şekil 4. 69.	Emir Sultan Türbesi doğu penceresi kemerinde yer alan mermer oyma tekniği ile akantus yaprakları barok, ampir üslup	115
Şekil 4. 70.	Emir Sultan Türbesi revaklı avlu tonozunda yer alan sıva üzeri kalem iş tekniği ile stilize bitkisel bezeme	115
Şekil 4. 71.	Seyyid Nasır Türbesi ve Camii Emir Sultan Külliyesi	116
Şekil 4. 72.	Seyyid Nasır Türbesi vaziyet planı	117
Şekil 4. 73.	Seyyid Nasır Türbesi kuzey cephe ve giriş	117
Şekil 4. 74.	Seyyid Nasır Türbesi iç mekân	117
Şekil 4. 75.	Seyyid Nasır Türbesi ahşap tavan	118
Şekil 4. 76.	Seyyid Nasır Türbesi levha içinde Kelime-i Tevhid	118
Şekil 4. 77.	Seyyid Nasır Türbesi Fetih Suresi	118
Şekil 4. 78.	Seyyid Nasır biyografisi	119
Şekil 4. 79.	Seyyid Nasır Türbesi içerisinde minyatür	119
Şekil 4. 80.	Seyyid Nasır Türbesi içerisinde geyik boynuzu	119
Şekil 4. 81.	Üç Kuzular (Yediler) Türbesi vaziyet planı	120
Şekil 4. 82.	Üç Kozlar Yediler Türbesi planı	120
Şekil 4. 83.	Üç Kozlar Yediler Türbesi dış mekân	121
Şekil 4. 84.	Üç Kozlar Yediler Türbesi iç mekân	121
Şekil 4. 85.	Üç Kozlar Yediler Türbesi güney duvarındaki onarım kitabesi	121
Şekil 4. 86.	Üç Kozlar Yediler Türbesi ahşap tavanda yer alan geometrik bezeme ve konumu	123

Şekil 4. 87.	Üç Kozlar Yediler Türbesi levha içerisinde Kelime-i Tevhid ve konumu	123
Şekil 4. 88.	Üç Kozlar Yediler Türbesi pencere motifi ve levha içerisinde besmele ve konumu	123
Şekil 4. 89.	Üç Kozlar Yediler Türbesi sıva üzeri kalem işi tekniği ile yazı ve bitkisel bezeme	124
Şekil 4. 90.	Üç Kozlar Yediler Türbesi sıva üzeri kalem işi tekniği Vav harfi	124
Şekil 4. 91.	La Feta İlla Ali La Seyfe illa Zülfikar (Zülfikar'dan keskin kılıç, Aliden büyük yiğit yoktur)	124
Şekil 4. 92.	Şefaat Ya Nebiyyallah (Şefaat et Ey Peygamber)	125
Şekil 4. 93.	Üftade Hazretleri Türbesi ve Camii vaziyet planı	126
Şekil 4. 94.	Mehmed Muhyiddin (Üftade) Hazretleri Türbesi kuzey cephe.....	126
Şekil 4. 95.	Mehmed Muhyiddin (Üftade) Hazretleri Türbesi güney cephe.....	127
Şekil 4. 96.	Mehmed Muhyiddin (Üftade) Hazretleri Türbesi giriş kapısı üzerinde yer alan kitabe ve bitkisel bezeme.....	128
Şekil 4. 97.	Mehmed Muhyiddin (Üftade) Hazretleri Türbesi kuzey cephesinde yer alan kitabeler	129
Şekil 4. 98.	Mehmed Muhyiddin (Üftade) Hazretleri Türbesi batı cephesinde kitabe..	130
Şekil 4. 99.	Mehmed Muhyiddin (Üftade) Hazretleri Türbesi tavanda yer alan eğri kesim çiçek motifleri	131
Şekil 4. 100.	Mehmed Muhyiddin (Üftade) Hazretleri Türbesi tavanda yer alan ahşap bezeme.....	132
Şekil 4. 101.	Mehmed Muhyiddin (Üftade) Hazretleri sandukası etrafında yer alan stilize palmet motifi	132
Şekil 4. 102.	Mehmed Muhyiddin (Üftade) Hazretleri Türbesinde içerisinde levha içerisinde yer alan yazılar	132
Şekil 4. 103.	Mehmed Muhyiddin (Üftade) Hazretleri Türbesinde içerisinde levha içerisinde yer alan yazılar	133
Şekil 4. 104.	Mehmed Muhyiddin (Üftade) Hazretleri Türbesinin içerisinde girişin üzerinde yer alan kitabe.....	133
Şekil 4. 105.	Üftade Hazretleri Türbesi ve Camii.....	134
Şekil 4. 106.	Piremir Hazretleri Türbesi ve Camii vaziyet planı	135
Şekil 4. 107.	Pîr Emîr Mehmet Hazretleri Türbesi planı	136
Şekil 4. 108.	Pîr Emîr Mehmet Hazretleri Türbesi restorasyon çalışması.....	136
Şekil 4. 109.	Pîr Emîr Mehmet Hazretleri Türbesi restorasyon çalışması.....	136
Şekil 4. 110.	Pîr Emîr Mehmet Hazretleri Türbesi giriş ve güney cephe	137
Şekil 4. 111.	Pîr Emîr Mehmet Hazretleri Türbesi tuğladan sivri kemerli pencereler	137
Şekil 4. 112.	Pîr Emîr Mehmet Hazretleri Türbesi vitraylı pencereler ve kubbe kasnağı.....	138
Şekil 4. 113.	Pîr Emîr Mehmet Hazretleri Türbesi iç duvarda Ayet’el Kürsi.....	138
Şekil 4. 114.	Pîr Emîr Mehmet Hazretleri Türbesi içerisinde sıva üzeri kalem işi tekniği ile palmet motifi ve mermer efekti	139
Şekil 4. 115.	Pîr Emir Hazretleri Cami ve çeşmesi	139
Şekil 4. 116.	Cunûni Ahmed Dede Türbesi vaziyet planı planı.....	140
Şekil 4. 117.	Cunûnî Ahmed Dede Türbesi 1953’ten önce.....	141
Şekil 4. 118.	Türbe güney cephe ampir üslup pencereler	141

Şekil 4. 119.	Cunûnî Ahmed Dede Türbesi 1953'ten sonra	141
Şekil 4. 120.	Cunûnî Ahmed Dede Türbesi	142
Şekil 4. 121.	Türbenin çevresinde yer alan diğer yapılar.....	142
Şekil 4. 122.	Hüsameddin Bursavi Türbesi ve Camii vaziyet planı.....	143
Şekil 4. 123.	Ak Bıyık Sultan Türbesi Planı	144
Şekil 4. 124.	Ak Bıyık Sultan Türbesi girişi	144
Şekil 4. 125.	Akbıyık Sultan Türbesi ve haziresi.....	145
Şekil 4. 126.	Ak Bıyık Sultan Türbesi doğu cephe.....	145
Şekil 4. 127.	Ak Bıyık Sultan Türbesi iç mekân.....	146
Şekil 4. 128.	Ak Bıyık Sultan Türbesi ahşap tavan ve vitraylı pencereler.....	146
Şekil 4. 129.	Ak Bıyık Sultan Türbesi iç mekânda deri üzerine Ayet-el Kürsi	146
Şekil 4. 130.	Tezveren Hazretleri Türbesi vaziyet planı.....	147
Şekil 4. 131.	Tezveren Sultan Türbesi dış cephesi	148
Şekil 4. 132.	Tezveren Sultan Türbesi giriş kapısı üzerinde yer alan ahşap sundurma	148
Şekil 4. 133.	Tezveren Sultan Türbesi ahşap tavan	148
Şekil 4. 134.	Tezveren Sultan Türbesi iç mekân.....	149
Şekil 4. 135.	Tezveren Sultan Türbesi giriş kapısı	149
Şekil 4. 136.	Tevhidhane ve türbe arasındaki duvara açılan hâcet penceresi	150
Şekil 4. 137.	Geyikli Baba Türbesi ve tevhidhane birleşim noktası	151
Şekil 4. 138.	Geyikli Baba Türbesinde dua edip dilek dileyen insanlar	152
Şekil 4. 139.	Tevhidhane ve türbenin birleşimi	153
Şekil 4. 140.	Tevhidhane ve türbe arasında yer alan hacet penceresi	153
Şekil 4. 141.	Şeyh Mehmed Emin Efendi Türbesi tevhidhane ve türbenin birleşim noktası.....	154
Şekil 4. 142.	Türbe içerisinde yer alan hacet penceresi	154
Şekil 4. 143.	Emir Sultan Türbesi Hacet penceresi önünde dua eden insanlar	157
Şekil 4. 144.	Emir Sultan Türbesi'nde Erguvan Bayramı.....	160
Şekil 4. 145.	Üftade Hazretleri Türbesinin batı cephesinde yer alan hacet penceresi	162
Şekil 4. 146.	Üç Kozlar Yediler Türbesi güney duvarındaki hacet penceresi	164
Şekil 4. 147.	Cunûnî Ahmed Dede Türbesi'nde dua eden bir kişi.....	165

ÇİZELGELER DİZİNİ

Sayfa

Çizelge 4. 1.	Bursa evliya türbelerinin dönemsel mimari özelliklerine göre analizi	167
Çizelge 4. 2.	Bursa evliya türbelerinin tipolojik özelliklerine göre analizi	168
Çizelge 4. 3.	Bursa evliya türbelerinin bezemede kullanılan motif özelliklerine göre analizi	169
Çizelge 4. 4.	Bursa evliya türbelerinin bezemede kullanılan teknikler açısından analizi	170
Çizelge 4.5.	Bursa evliya türbelerinde veli kültünün mimari yapıya olan etkileri açısından analizi	171
Çizelge 4. 6.	Bursa Evliya Türbelerinin Dönemsel Analizi.....	172
Çizelge 4. 7.	Bursa Evliya Türbelerinin dönemsel tipolojik analizi	173
Çizelge 4. 8.	Mezar yapılarının dönemsel gelişimi	174

1. GİRİŞ

İnsanlar ölen kişileri defnetmek için bir alan inşa etmek istemiş ve bu durum mezar ve anıt mezarların inşasını sağlamıştır. Hayatta oldukları dönemde önemli başarılar elde etmiş olan kişilere anıt mezar inşa etme geleneği çok eski devirlerden beri devam etmektedir. Bu durum, Osmanlı döneminde türbe inşa etme geleneğinin oluşmasında etkili olmuştur. Türbe geleneği daha sonraki dönemlerde simgesel bir değer kazanmış anıt mezarlar oluşmaya başlamıştır. Anıt mezarların diğer mezarlardan farkı ise bir kişi için inşa edilmiş olması ve yapısal açıdan gösterişli bir değere sahip olmasıdır.

Toplumların kutsal hayatının merkezi olan alanlar insanlar tarafından kutsal sayılan zamanlarda ziyaret edilmektedir. Bu alanlar çeşitli tapınaklar, mabetler ya da peygamberlerin ve din büyüklerinin yaşadıkları bölgeler ya da onlara ait olan mezar yapıları olabilir. İnsanlar, bu yerleri ziyaret ederek dilekte bulunurlar, bu alanlarda yatan kişilerin, Allah'ın sevgili kulu olduğuna inanırlar ve bazen isteklerini burada yatan kişiden doğrudan talep etmektedirler (Yeğin, 2012). Kutsal alanlar aynı zamanda dini duyguların yoğun olarak yaşandığı yerlerdir. Bunun yanı sıra türbe ziyaretleri kişiler üzerinde psikolojik bir rahatlama da meydana getirmektedir. İnsanlar kutsala duyduğu merak ve kutsal olandan yardım talep etme istediği dolayısı ile her daim kutsal alanları ziyaret etmiştir. Kutsal mekânlar insanların Tanrı ile bütünleştiği alanlardır. Kutsal mekân anlayışı pagan inançlardan ilahi inanca doğru değişerek ve gelişerek varlığını devam ettirmiştir. Kutsal mekân anlayışına bağlı olarak yapıların çevresinde yapılan ritüellerin tarihsel kökeni Eski Türk inançlarına dayanmaktadır. O dönemde görülen pek çok uygulama İslâmi formata uygun olarak günümüzde de devam ettirilmektedir. Dede pilavı uygulamaları, mezar alanlarında dua etmek, dilek dilemek gibi uygulamaların Orta Asya'da Türklerinde de bulunduğu görülmektedir. Ancak İslam inancında türbelerde dilek dilemek şirke neden olabileceği için uygun görülmemiştir, bunun yerine orada yatan zata dua edilmesi tavsiye edilmiştir.

İnsanlık tarihi boyunca kutsallık kavramı önemslenmiştir. Bu nedenle Eski Türk inançlarında yer alan ata ve kam mezarlarından yardım isteme vb... uygulamalar, İslâm

inancında veli kültüne dönüşmüştür. Veli kültü evliya türbelerini mimari yapılanma ve mekânsal kullanım açısından etkilemektedir.

Bursa ilk Osmanlı başkentidir ve mimari açıdan önemli bir Osmanlı başkenti olmasının yanı sıra manevi açıdan da önemli bir merkezdir. Fatih Sultan Mehmed'e kadar tüm padişahların türbeleri burada yer almaktadır. Bursa, öncelikle Edirne'nin ve 1453'ten itibaren de İstanbul'un başkent olması ile birlikte geri planda kalsa da klasik dönemde ikinci meşru siyasi merkez olma özelliğine sahiptir. Tanzimat döneminde siyasi anlamda yeni arayışların başlaması Bursa'nın bir Osmanlı başkenti olarak öneminin artmasına neden olmuştur. II. Abdülhamid zamanında Bursa daha da değerli bir hale gelmiştir. Bu dönemde Bursa, "mehd-i zuhur-ı saltanat" (saltanatın beşiği) olarak anılmıştır. II. Abdülhamid döneminde 1896 yılında Rus saldırılarından dolayı başkentin Bursa olması düşünülmüştür. 19. yüzyıldan itibaren Bursa'nın filatür fabrikaları ile gelişen bir sanayisi bulunmaktadır. Buna bağlı olarak modern anlamda sosyal ve sınıfsal ilişkilerin geliştiği bir şehirdir. Türkçülük akımı 1913 senesinden itibaren güçlenmiştir ve bu dönemde Bursa'nın sembolik önemi daha da artmıştır (Ulusoy, 2018).

Bursa, tasavvuf kültürü açısından önemli bir şehirdir. Osmanlı'nın kuruluşundan itibaren pek çok evliya Bursa'da yaşamış, Erken Osmanlı Dönemi sultanları ile yakın temaslarda bulunmuşlar ve Bursa'da vefat etmişlerdir. Günümüzde Bursa'da evliyalara ait olan pek çok mezar yapısı yer almaktadır. Bu mezarların bir kısmı açık mezar şeklinde iken bir kısmı üzeri kapalı türbe şeklinde inşa edilmiştir. Türbe yapıları ise kendi içersinde birkaç gruba ayrılmaktadır. Bunlar tek birimli yapılar, çift birimli yapılar ve konut mimarisinden türbeye dönüştürülmüş olan yapılardır. Bezeme özellikleri açısından yapılarda yazı ağırlık kazanmaktadır. Yazının yanı sıra bitkisel ve geometrik bezemeler de kullanılmıştır.

Problem Tarifi: Yapılan literatür çalışmasında, türbe mimarisine yönelik olarak yapılan tez çalışmalarında genellikle yapıların tipolojik özelliklerine değinildiği, yapıların somut olmayan yönlerinin ise geri planda kaldığı görülmüştür.

Mimarlık tarihi alanında evliya türbelerine yönelik olarak yapılan herhangi bir çalışma tespit edilememiştir. Sosyoloji, psikoloji, felsefe ve İslâm felsefesi gibi diğer bilim

dallarında ise bu konuya yönelik olarak yapılan tez ve makale çalışmalarında, yapıların, çevrelerinde oluşan halk inançları açısından incelendiği mimari ve bezeme özellikleri açısından konuya değinilmediği tespit edilmiştir. Bu tez çalışması ile bu açıklığın giderilmesine katkı sağlanması planlanmaktadır, ayrıca yapılar, yalnızca fiziki özellikleri ile değil, kutsallık kavramı ile ilişkilendirilerek evliya türbelerinin somut ve somut olmayan yönlerinin bir bütün olarak açıklanması planlanmaktadır.

Amaç: Bu çalışmada, Anadolu’da gelişen tasavvuf anlayışının Bursa evliya türbelerini mimarlık ve sanat tarihi açısından nasıl etkilediğinin ortaya konulması, veli kültü ile kutsal mekân kavramı arasındaki ilişkinin/tartışılması amaçlanmaktadır. Ayrıca yapıların çevresinde oluşan ritüellerin İslâm öncesi dönem ile bağlantısı açıklanarak kutsal mekan fenomenolojisinin evliya türbelerine olan yansımalarının açıklanması ve tarihsel süreç içerisindeki öneminin ifade edilmesi amaçlanmaktadır.

Bursa’da yer alan evliya türbelerinin mimari ve bezeme özelliklerinin incelenmesi, hangi dönemin mimari ve sanat geleneğini devam ettirdiğinin tespit edilerek mimarlık ve sanat tarihi açısından öneminin ortaya konulması çalışmanın diğer bir amacıdır.

Yöntem: Çalışmada öncelikle literatür araştırması yapılarak, çalışma konusu ile ilgili kitap, menâkıbnâmeler, dergi makaleleri gibi literatür kaynakları, devlet arşivlerinden elde edilen tamirat kayıtları, planlar, kişisel arşivlerden elde edilen fotoğraflar incelenmiştir. Bu kaynaklardan elde edilen veriler kapsamında 2. Bölümde türbelerin tarihsel gelişim süreci incelenmiştir. Kutsal mekân kavramı, tasavvuf ve veli kültü kavramları açıklanmıştır. Kutsal mekân fenomenolojisi başlığı altında yapıların veli kültü ile olan bağlantısı anlatılmıştır. 2. Bölümde yer alan yapılara ait olan fotoğrafların sağlanması amacı ile internet kaynakları kullanılmıştır. 3. Bölümde çalışmada kullanılan mateyaller açıklanmıştır. Bursa kentinin oluşumu ve tasavvufi açıdan önemi anlatılmıştır. Bursa evliya türbeleri ve türbelerde medfun bulunan evliyaların biyografileri bu bölümde anlatılmış, yüzyıllara göre türbelerin konumu harita üzerinde gösterilmiştir. Bursa Evliya türbelerinde alan çalışması yapılmış, yapılar yerinde incelenerek fotoğrafları çekilmiştir. Bursa evliya türbelerine ait olan eski fotoğrafların temin edilmesi amacı ile “Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu” Arşivine

başvurulmuştur. Yapıların planları Bursa'daki tekke yapıları ilgili tez çalışmalarından ve Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu arşivinden alınmıştır. Ayrıca Vakıflar Bursa Bölge Müdürlüğü Arşivi, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi, Bursa Büyük Şehir Belediyesi Arşivi, Y. Mimar Rahmi Dede Arşivi ve Mehmed Safiyüddin Erhan Arşivine başvurulmuştur. Bu kaynaklardan elde edilen veriler kapsamında tezin dördüncü bölümünde türbelerin mimarlık ve sanat tarihi açısından konumu tespit edilmiştir. Yapılar mimari özelliklerine göre gruplandırılmıştır. Yapı gruplarının her biri veli kültü kavramı ile ilişkilendirilmiş, veli kültürünün türbelerin mimari yapılanmasına olan etkileri açıklanmıştır. Bu bölümde yapıların çevresinde yapılan ritüellerden ve ritüellerin tarihsel kökeninden söz edilmiştir.

Çalışmanın Sınırlılıkları: Çalışmanın sınırlarının belirlenmesi ve konu bütünlüğünün sağlanması açısından, evliya türbeleri, Bursa içerisinde yer alan ve üzeri kapalı olan yapılar olarak belirlenmiştir. Üzeri açık olarak düzenlenen mezar yapıları çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır. Yapıların tespit edilmesinde, Erken Osmanlı Bursa Türbeleri, Erken Osmanlı Türbeleri, Bursa ve Çevresindeki Ziyaret Yerleri ve Bunların Etrafında Oluşan Dinî İnançlar konusundaki tezler, Bursa envanteri ve dijital medya ile kişisel gözlemler, kaynak olarak kullanılmıştır. İncelenen türbeler, Bursa'nın merkez ilçeleri olan Osmangazi, Yıldırım ilçelerinin merkezinde yer alan evliya türbeleri ile Kestel ilçesine bağlı Baba Sultan Köyü'nde yer alan Geyikli Baba Türbesi olarak sınırlandırılmıştır.

Osmangazi ilçesindeki Evliya Mezar ve Türbeleri

Abdal Murad Türbesi, Ali Mest (Elmas) Edhemi Dede Mezarı , Aydede (Kırk Fenerliler) Türbesi, Başçı İbrahim Mezarı , Çekirge Sultan Mezarı, Dardar Dede Mezarı, Gaib Dede Mezarı, Gözedici Dede Mezarı, Hatırhoş Sultan Mezarı, Kaygulu Dede, Kutup İbrahim Efendi Mezarı, Mecnun Dede Mezarı, Şeyh Küşterî Mezarı, Yürüyen Dede Mezarı, Zerde Dede Mezarı, Duğlu Baba Mezarı, Mürsel Dede, Şerife Nine Türbesi (Mezarı).

Yıldırım İlçesindeki Evliya Mezar ve Türbeleri

Akşemseddinzâde Emrullah Efendi Mezarı, Ali Dede Buhârî Mezarı, Baba Zâkir Mezarı, Bahar Dede Mezarı, Davut Kadı Mezarı, Derviş Dede (Zikir Dede) Mezarı,

Dürt Dede Mezarı, Et Dede Mezarı, Göbekatan (Ethem) Dede Mezarı, Kemal Dede Mezarı, Sancı Dede (At Dede) Mezarı, Siğil Dede, Sinan Dede Mezarı.

2. KAYNAK ARAŞTIRMASI

2.1. Kutsallık, Kutsal Mekân Fenomenoloji Kavramının Tanımlanması, Ölüm Kültü ve Mezar Yapılarının Gelişimi

2.1.1. Kutsallık Kavramı

Kutsal kelimesinin kökenini oluşturan kut; “saadet, devlet, kudsiyet, uğur, baht, talih, mutluluk, hayır, bereket, mübareklik gibi anlamlara gelmektedir. Kutsal ise; Güçlü bir dini saygı uyandıran veya uyandırması gereken, kudsi, mukaddes, tapınılacak veya yolunda can verilecek derecede sevilen, kudsi, mukaddes, bozulmaması, dokunulmaması, karşı çıkılmaması gereken, üstüne titrenilen, Tanrı’ya adanmış olan, tanrısal olan diye tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, [TDK] 1998).

Kutsal kelimesinin diğer tanımları şöyledir: “Kutsal, kendini her zaman doğal gerçeklerden tamamen farklı bir gerçek olarak gösterendir. ”Diğer bir tanıma göre kutsal; “tamamen farklı bir şeyin, bizim dünyamıza ait olmayan bir gerçeğin, doğal, din dışı dünyamızın ayrılmaz bir parçası olan nesneler içinde açığa çıkmasıdır”. Kutsallık ise, kutsal olma durumu ve kutsiyet olarak tanımlanmaktadır (TDK, 1998). Yaratıcıya olan yakınlıkları sebebiyle bazı özel zaman, mekân veya eşyalar için kullanılmaktadır (Güç, 2000). Bu tanımlardan anlaşıldığına göre kutsal ve profan olmak üzere iki kavram ortaya çıkmaktadır. Kutsal kavramı, yaratıcı ve onunla ilgili olan her şeyi kapsamaktadır. Profan: Kafir, zındık, adi, bayağı; mukaddes olmayan, cisman, dini işlerden ayrı olan anlamlarına gelmektedir (Red House, 2002). Profan, kutsal olmayan nesne ve olguları kapsamaktadır (Güç, 2000).

Burhanettin Tatar, mekânı, kutsal ve profan olarak ayırmak yerine mekânlar ve insanlar arasındaki tarihsel ve zamansal perspektife odaklanmanın daha doğru olacağını önermektedir. İnsanlar ve mekânlar arasındaki ilişki bu perspektifler arasındaki geçiş ile ilgilidir. Buna bir örnek olarak bir Anadolu evinin içindeki işlevler verilebilir. Evin odalarında oturma, yemek yeme, ibadet etme gibi faaliyetler gerçekleştirilmektedir. Bu eylemler aynı alanda gerçekleşmektedir ancak mekân her eylemde farklı bir varlık perspektifi ile ortaya çıkmaktadır. Bu eylemler olmadığında yaşayan ve yaşanmış bir mekân olmamaktadır. Farklı varlık perspektifleri içinde yer alan ev mekânında coğrafi

açından kutsallık ya da profanlıktan söz edilmemektedir. Kutsal mekânlar yaşayan yaşanmış mekân olma özelliğine sahiptir. Bu nedenle dini yaşanmışlıkları bünyesinde barındırmanın yanı sıra gelecek için de bir umut ifadesi taşırlar. Örneğin: Mekke (Kâbe), Hz. İbrahim'e uzanan bir dini hafıza mekânı olmasının yanı sıra Müslümanların gelecek umutlarını da bünyesinde barındıran bir geçit olarak diğer şehirlerden farklı bir konumda yer almaktadır (Tatar, 2017).

İnsanoğlu çok eski zamanlardan beri bilinçli zihin ile süper bilinçli ilahi arasında güçlü bir köprü kurmaya çalışmaktadır (Singh, 2017). Bu nedenle her dönemde kutsal sayılan yerleri ziyaret etmek istemiştir. Bu ziyaret etme isteği kutsal olan ile bağ kurma, ondan yardım isteme amacından kaynaklanmaktadır (Yeğin, 2012). İnsanlar kutsal yerlere giderek hatalarını telafi etme ve Tanrı ile olan bağlarını güçlendirmek istemektedirler. Ancak kutsal mekanları insanlar seçemez ve belirleyemezler. Kutsalın işaretlerini bulmak mümkündür. Örneğin işaret olarak kimi zaman hayvanların kullanıldığı görülmüştür. Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinde mescid olarak inşa edilecek olan yerin tespitinde devesini kullanması bu konuya örnek olarak gösterilebilir (Yeğin, 2012). Kutsal mekânların insan hayatında oldukça önemli bir yeri vardır. İnsanların dini inancı farklılık gösterse de insanlar bu tür alanlara ihtiyaç duymaktadır. Kutsal mekân anlayışı pagan inançlardan ilahi dinlere kadar her dönemde yer almaktadır. Kutsal mekânların fiziki olarak diğer alanlardan pek bir farkı bulunmamaktadır, ancak burada meydana gelen dini bir olay ya da mekânın kutsal kişilerle olan bağlantısı kutsal mekânı diğer mekânlardan farklı kılmaktadır (Kaynak, 2016). Kutsal mekân, farklı insanlar, kültürler, diller, dini yaşanmışlıklar ve gelecek umutları gibi farklı unsurlar arasında geçişlilik sağlama özelliğine sahip alanlardır (Tatar, 2017). Kutsal mimari alanlar, insansal ve Tanrısal olanın kesişim noktasını ifade eder (Sacri, 2012). Kutsal alanlarla ilgili olan objeler, formlar ve hareketlerle bu alanlar toplumun gözünde muazzam bir anlam kazanır. Kutsal alanlar üç farklı şekilde formalize edilebilir: Öncelikle dua ya da kurban ritüeli gibi tekrarlanabilir uygulamalar, ikinci olarak hayata dair önemli soruların öne çıktığı alanlar olarak değerlendirilir, sonraki hayata dair sorular sorarak, insan olmanın önemini vurgulanmasını sağlar, son olarak kutsal alanlar politika ya da görüş ayrılıklarının tartışıldığı alanlara dönüşebilir (Sacri, 2012).

Kutsal mekânın kabulünde etkili olan faktörler şu şekilde sıralanabilir:

- *Kutsal Yerin Bizzat Allah Tarafından Bildirilmesi:* Örneğin Kabe'nin yerinin Hz. İbrahim'e bizzat Cebrail tarafın bildirilmesi.
- *Bir Yerin Allah'a Tahsis Edilmiş Olması:* Bu konuda en önde gelen örnekler mabetlerdir, İslâm'da mabedin temelini Kâbe oluşturur. Ayrıca Kuran'da bütün mescitlerin Allah'a ait olduğu bildirilmiştir.
- *Bir Yerde İlâhî Mesajın (Vahiy) Vukua Gelmesi:* Allah'ın bazı zamanlarda bazı alanlarda tecelli etmesi ve gücünü göstermesidir. Kuran'da Hz. Musa'nın Tûr dağındaki konuşması bu konuya örnek olarak gösterilebilir.
- *Bir Yerin İnsanlar Tarafından Kutsal Kabul Edilmesi:* İnsanlar bir yeri kutsal olarak kabul ederken Allah'ın kutsal olarak belirlediği yerleri kutsal olarak kabul etmek zorundadır, ancak insanlar da bazen dini özellikler taşıyan bazı yerleri kutsal olarak kabul etmişlerdir (Yeğin, 2012).

Fransız sosyolog Durkheim ise kutsallık kavramı ve kutsal olan nesnelerle ilgili olarak şöyle bir tanımlama yapmıştır: “*Kutsal nesneler, tanrı, ruh gibi isimlendirilen varlıklardan ibaret değildir. Bir kaya, bir ağaç, bir su kaynağı, küçük bir taş, bir ağaç parçası, bir ev hâsılı herhangi bir şey kutsal olabilir. Bir ritüel kutsallığa sahip olabilir. Gerçekte ise belli bir dereceye kadar da olsa kutsallık içermeyen hiçbir ritüel yoktur.*” (Arslan, 2015).

Başlangıçta profan veya seküler olan her şey ileride kutsal olma özelliğine sahiptir. Ancak kutsal olduktan sonra profan ve seküler olamaz (Arslan, 2015). İnsanlar kutsal alanlarda içgüdüsel bir bağ kurarlar. Mantıksal olarak açıklamaya çalıştıkları öğretileri dua ve ritüeller vasıtası ile anlamaya çalışırlar (Sacri, 2012).

Her dini inançta kutsal yerleri ziyaret etme eğilimi vardır. Bu alanlarda insanın bilinci ilahi alemle buluşur ve ziyaretler, ritüeller ve diğer şenlikler aracılığıyla sürekliliği korunur. Aslında, “Maddi eserlerin değeri, yalnızca geçmişin kalıntıları olmasında değil, sembolik anlamlarında ve günlük yaşamdaki kullanımlarında yatmaktadır (Singh, 2017). Kişisel değerlerimiz ve manevi inançlarımız, kendi varlığımızı ve yapıli çevreyi nasıl algıladığımız konusunda önemli faktörlerdir. Bunlar, dünyayı daha anlaşılır kılma girişiminden oluşur ve insanların karşılaştığı zorlukların ve sorunların etkilerini hafifletir (Martins & Pedroso de Lima, 2014). Özellikle türbe, yatır, mezar alanları gibi

yerler oldukça sık ziyaret edilmektedir. Yapılan psiko-sosyal analizler türbe ziyaretlerinin insanlar üzerinde rahatlama ve dinlenme gibi etkileri olduğunu göstermiştir. Bu ziyaretlerde Allah katında yüce bir kişiyi ziyaret etme isteği ve genel duada bulunmak amacı bulunmaktadır. Kişiler ise kişisel duada bulunmak için bu mekânları ziyaret etmişlerdir (Kanık, 2018). Ancak İslâmi açıdan türbelerde dilek dilemek şirke neden olabileceği gerekçesi ile uygun görülmemiş, bunun yerine burada yatan zâta dua etmek daha uygun görülmüştür (Polat, 2014).

Ülkemizde en çok ziyaret edilen yerlerden bazıları, Şanlı Urfa Viranşehir’de, Hz. Eyyûb Peygamberin Türbesi, Şanlı Urfa’nın Harran ilçesinde yer alan Şeyh Hayati Harranî Türbesi, Erzurum Palandöken’de yer alan Abdurrahman Gazi Türbesi’dir.

Şekil 2.1. Hz. Eyyub Peygamberin Türbesi Şanlı Urfa Viranşehir
<https://www.kulturportali.gov.tr/medya/fotograf/fotodokuman/7986/eyyup-nebi-turbesi>
(Erişim: 05.01.2024)

Kutsal mekânları ziyaret eden insanlarla yapılan görüşmelerden elde edilen veriler şu şekilde sıralanabilir:

- Kutsal mekânlar dini bir özellik taşımaktadır.
- Kutsal mekânları ziyaret eden insanlar, bu yerlerin kutsal olduğuna inanmaktadır, geçmişte burada peygamberlerin ya da yüce kişilerin yaşamış olması bu düşüncenin nedeni olarak görülmektedir.
- Bu mekânların kutsal olmadığına iddia edilmesi ziyaretçileri rahatsız etmektedir.
- Kutsal mekânları ziyaret etmenin en önemli nedenlerin biri de dua etmektir.

- İnsanlar, sıkıntı ve stres yaşadıkları zamanlarda bu alanları ziyaret etmektedir.
- Ziyaretçiler kutsal mekânlara girdiklerinde yoğun bir dini duygu yaşamaktadırlar.
- Kutsal mekân ziyaretleri insanlar üzerinde olumlu bir etki yapmaktadır ve dini yönelimin artmasında etkilidir.

Sonuç olarak, kutsal mekânlar ve insanlar arasında psiko-sosyal nitelikli bir bağ bulunmakta olduğu söylenebilir (Yeğin, 2012).

2.1.2. Kutsal Mekân Fenomenolojisi Kavramı

Fenomen, varlığı görünür, anlaşılır ve anlamlı bir hale getiren bir kavram olarak tanımlanabilir (Kaynak, 2016). Bir mekân içinde gerçekleşen olaylarla algılanır ve fark edilebilir. Kutsal mekânlar ise dini tecrübeleri bünyesinde toplayan, biriktiren ve böylece gelecek umutlarını barındıran alanlardır. Örneğin: Mekke (Kâbe), Hz. İbrahim'e uzanan bir dini hafıza mekânı olmasının yanı sıra Müslümanların gelecek umutlarını da bünyesinde barındıran bir geçit olarak diğer şehirlerden farklı bir konumda yer almaktadır (Tatar, 2017).

2.1.3. Eski Türk İnançlarında Yer Alan Ritüeller

Bu bölümde Eski Türk İnançlarında yer alan ritüeller başlıklar halinde ele alınmış ve ritüellerin tarihsel kökenleri anlatılmıştır. Bu konu, Bursa evliya türbelerinin çevresinde yer alan ritüellerin tarihsel kökenlerinin açıklanması ve yapılar ile ilişkilendirilmesi amacı ile anlatılmıştır.

İslâmiyet Öncesi Halk İnançları, Türklerin güneş veya diğer bazı nesnelere verdiği önem Tengri'nin onlara verdiği inandıkları özel niteliklerden kaynaklanmaktadır. Ay ve yıldızlar da birer koruyucu iyedir.¹ Onlar güneş battıktan sonra yeryüzüne Tanrı'nın gönderdiği ışığı getirmektedir. Bu nedenle eski Türk çadırlarının ortasına bir delik bırakılırdı. Eski Türkler suyun kutsallığına da inanmışlardır. Her suyun bir koruyucu ruhu olduğuna dair bir inanç vardır. Örneğin çocuk sahibi olmayan kadınlar suya şarap

¹ Bir yeri ya da bir kişiyi koruduğuna inanılan ruh ya da ruhsal varlık (Kalafat, 1990).

salarak çocuk sahibi olabileceklerine inanırlardı. Suyun mukaddes bir kurtarıcı gibi görülmesi günümüzde zezem suyu inancı ile devam etmektedir (Kalafat, 1990). Çocuk sahibi olmak isteyen kadınlar günümüzde ata mezarlarını, evliya türbelerini ziyaret etme, adak adama, dilek dileme gibi uygulamalarda bulunmaktadır. Eski Türk inançlarında ata mezarlarına, kam mezarlarına adak adamak, ağaçlara çaput bağlamak, saç² ve kurban sunarak çocuk dilemek ve yardım talep etmek Türkler arasında yaygın bir inançtır (Kalafat, 1990).

Eski Türklerde gelin kuşağının damat tarafından üç kere çözülüp bağlanması sonucunda gelinin eve bereket ve uğur getireceğine inanılmaktadır. Bu ritüele “Kuşak çözme” denilmektedir. Kamların ve alpların kuşandığı kuşak ile kutsal sayılan üç sayısının kuşak çözmeye bağlı biçimde birleştirildiği görülmektedir. Kuşağın daha sonraki zamanlarda İslâmi dönemde de devam ettiği ve tarikatlarda ve ahilik teşkilatı içinde de uygulandığı görülmektedir. Orta Asya Türklerinin inşa ettikleri ata mezarları, Anadolu’da kümbet olarak gelişim göstermiştir. Kurban edilen hayvanların başları kapı üzerine yerleştirilir ya da bir çubuğa takıldığı bilinmektedir (Kalafat, 1990).

Uygur Türklerinde, ölen kişi silahları ile birlikte gömülürdü, ölen kişinin öbür dünyada bu silahlara ihtiyaç duyacağı ya da yapılan savaşlara koruyucu olarak katılacağı düşünülmekteydi. Eski inanç sistemlerinde koruyucu ruhları temsil eden kutlu hayvan heykelleri mezar etrafına dikilirdi. Bunlardan bazıları koyun ve koç heykelleridir. Orta Asya’dan Anadolu’ya gelen Türkler her türlü inanç ve kültürel unsurlarını da beraberlerinde getirmişlerdir (Kalafat, 1990).

Baba Sultan Etkinlikleri: Dede, eren, evliya olarak tanınan, mezar yapıları, Anadolu’da din büyüklerine ya da milli efsane kahramanlarına verilen isimleridir. Zaviye, dergâh, hankah, asitane olarak isimlendirilen tekkeler, tarikatların ayin yerleridir. Ancak bazen belli bir mertebeye erişmiş şahısların yatmakta oldukları yerler olarak da anılmaktadır (Kalafat, 2002).

Dede mezarları başında yapılan etkinlikler, eski Türklerin “ölü aş” ya da “yuğ” töreni olarak bilinen ritüellerini hatırlatmaktadır. Tarım ve hayvancılıkla geçinen toplumlar

² Koruyucu özelliği olduğuna inanılan ruhsal varlıklara sunulan hediyeler (Kalafat, 1990).

kendilerini iklim koşullarına göre odaklamaktadırlar, gelecekle ilgili tahmin ve temennilerde bulunmaktadırlar, kendileri adına olumlu gelişmelerin olması için çeşitli pratikler geliştirmişlerdir. Eski Türkler özellikle güz ve bahar aylarında bu inançlara yönelik törenler yapmaktadırlar (Cemilcioğlu, 2002 a). Bu uygulamaların Hun dönemine kadar uzandığı bilinmektedir. Selçuklu ve Osmanlı döneminde de bahar törenlerinin devletin resmi törenleri olduğu bilinmektedir. Örneğin: Nevruz, Mart 9'u, hıdırellez şölenleri yaz ve bahar aylarından beklentilerin büyük olduğunu göstermektedir. Günümüzde dedelere yönelik yapılan anma törenleri bu geleneğin bir devamı niteliğindedir. Örneğin: Kütahya'nın Domaniç ilçesine bağlı Saruhanlar köyündeki Ebe Ana yatır'ının çevresinde gelişen "Ebe ana" kültü ve her yıl yapılan şöenler bu konuya örnek olarak gösterilebilir (Cemilcioğlu, 2002 a). Ayrıca Osmanlı Döneminde mübarek gün ve gecelerde günlük, aylık ve yıllık olarak yemek tahsisatı yapılan tekke, cam, mescid ve türbe gibi yapılar mevcuttur. Tahrir defterleri kayıtlarına göre zaviye, mescid, medrese, mescid, mektep ve türbelere yemek tahsisatı bağlandığı tespit edilmiş, böylece bu konu için vakıflar oluşturulmuştur. Bu vakıflardan birinde Bursa Sultan Mehmet Türbesinde yemek dağıtılması ile ilgili bir zorunluluk yer almaktadır. Bu yemekler kabir ziyaretinde bulunan kişiler ve ihtiyaç sahipleri hazırlanmış ve bu kişilerin ırılanması için zorunluluk getirilmiştir (Bölükbaşı, 2021). Bursa köylerinin büyük bölümünde her yıl pilav günleri yapılmaktadır. Bu uygulamadaki amaç köylüyü koruması karşılığında köylerini kurtaran ya da kuran dedeye yapılan bir teşekkür niteliğindedir (Kaplanoğlu, 2002). Bursa İnegöl'de yer alan Akhisar Köyün'de Asar Dede'si olarak bilinen köy kurucusu için Hıdırellez günlerinden birinde tören yapılarak etli, nohutlu pilav dağıtılmaktadır. Hocaköy'de Hasan Dede'nin mezarında da Hıdırellez zamanında kutlamalar yapılır ve etli pilav dağıtılır. Sırnaz Dede köyünde her yıl Hazrian ayında tören yapılarak halka soğanlı yumurta dağıtılır. Öğle yemeğinde ise bulgur pilavı dağıtılır, yanında kiraz, çilek dağıtılır. Osman Gazi'nin silah arkadaşlarından Turgut Alp Dede (Genci) köyüne yerleşmiş ve orada vefat etmiştir. Her yıl Hıdırellez mevsiminde ya da Haziran ayında türbesinin yanında pilav, ayran ve hoşaf dağıtılmaktadır. İnegöl'ün Doma Köyün'de Hasan Dede türbesinin yanında, Sungur Paşa Köyün'de Sungur Paşa yatırının yanında, Yiğit Baba Köyün'de, Bakmaca Dede Köyün'de, Hamza Bey Dede'si Köyün'de köyün kurucu dedesi olarak bilinen kişiye ait olan türbenin yanında bahar aylarında ya da Hıdırellez döneminde etli

pilav dağıtılmaktadır (Kartal, 1998). Keles'in Küçükayvacık Köyü'nde yer alan Ana Sultan yatırında Ekim ayında et yemeği ve pilav, ayran, gözleme dağıtılmaktadır. Orhaneli'nin Barak Dede Köyü'nde her yıl etli pilav, tavuk eti dağıtılmaktadır. Orhaneli'nin Göynükbelen Köyü'nde Baykuş Dede yatırına ait mezar yerinde etli pilav ve erişte yemeği dağıtılmaktadır. Keles Kovakavık Köyü'nde yer alan Değirmenciler Dede'si yatırında her yıl Kasım ayında etli pilav dağıtılmaktadır. Osmangazi ilçesi'ne bağlı Gümüştepe (Misi) Köyü'nde Kavacık Sultan mezarında sonbahar'da etli pilav dağıtılmaktadır (Cemilcioğlu, 2002 b).

Bursa ilinin Kestel ilçesine bağlı olan Baba Sultan Köyünde her yıl Haziran ayı içinde Geyikli Baba'nın ruhuna ithafen Kur'an-ı Kerim okunur. Ayrıca Mevlid-i Şerif okunarak Geyikli Baba anılmaktadır. Bu etkinliğe Bursa içinden, komşu köylerden ve başka şehirlerden birçok kişi katılmaktadır. Köy halkı büyük bir misafirperverlikle misafirlere etli pilav ikram etmektedirler. Bunun sonucunda halktan büyük övgü ve hayır duaları almaktadırlar (Algül, 1981).

Yatır Başlarında Kullanılan Kırmızı, Yeşil, Sarı Örtüler: Türklerde ilkbahar ve sonbaharda yapılan törenlerde göğ, yer-suya kurbanlar verilmektedir, göğ verilen kurbanların kızılımtırak ya da boyalı olması gerekmektedir. Bu törenlerde şamanlar kızıl elbiseler giymektedirler, bazı ırklarda ise gök unsurunun renklerinden biri de koyu kıızıdır. Hükümdarlık simgesi olan güneşin rengi ırklara göre ateş kıızıdır. Ruhun göğ yükselmesi için mezar başlarına ışık ya da ateş çıkarabilecek nesneler konulmaktadır. Yer ayinlerinde ise sarı renk kullanılmaktadır (Arıkan, 2002). Yeşil renk hayatın özünü temsil etmekte, aynı zamanda yeniden doğumu yeni bir dönemi sembolize etmektedir. Lotus çiçeği de yeniden doğuşu ve dirilişi sembolize etmektedir. Göğün (erkek) rengi kırmızı yerin (dişi) rengi sarıdır. İkisinin birleşmesinden yeni bir unsur olarak yeşil doğmaktadır (Arıkan, 2002).

Türbelerde kandil yakmak: Türbelerde kandil ve mum yakmak gibi geleneklerin ateşe tapma geleneğinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Eski çağlarda azizlerin mezarlarında ve diğer mezarlarda mum yakma geleneği bulunmaktaydı, bu uygulama bir nevi kurban sayılmaktaydı. Bu uygulama, Hristiyanlıktan önce, Roma ve Hellen uygarlıklarında olduğu gibi Fenikelilerde de görülmektedir. Fenikeliler, servet, ticaret ve denizciliğin

ilahlı, Sur şehrinin koruyucusu olduğuna inanılan Melkâres ismini verdikleri heykelin önünde sürekli kandil yakarlardı. Bu toplumlar Hristiyan olduktan sonra bu geleneği devam ettirmişleridir. Hristiyan din adamları bu uygulamayı, ilk Hristiyanların karanlık mağra vb... alanlarda ibadet ederken yaktıkları mumların bir hatırası olarak açıklamaktadır. Bu geleneğin Müslümanlara, Mecusilerden ve Hristiyanlardan geçtiği düşünülmektedir, ancak Müslümanlığın özünde böyle bir uygulama yoktur, bu tür ritüeller şirk sayılmaktadır (Erdil, 2012).

Çaput bağlama: Şamanizmden gelen bir uygulamadır. Şamanist Türklerin inançlarına göre her dağın kutlu pınarların, kutlu ağaçların, kayaların, ayrıca göl ve ırmakların sahipleri vardır, bundan dolayı ağacın koruyucusu olarak görülen kutsal ruhtan yardım isteme amacı ile ağaçlara çaput bağlayarak dilek dilenmektedir (Erdil, 2012).

Mum Yakmak: Ölen kişilerin ruhlarının yönünü bulması amacı ile mezarlara bazı eşyalar konur, ya da mezarlarda mum yakılır veya mezar taşına gök cisimleri ya da güneş haleli insan yüzü resmedilirdi (Esin, 2001). Türbe ve benzeri yerlerde mum ve ateş yakmak, eski cahiliye devrine ait bir uygulamadır. Bu adetin ateşe tapınılan dönemden kalma ateş kültüne ait bir uygulama olduğuna inanılmaktadır. Eski çağlarda gerek azizlerin gerekse sıradan kişilere ait olan mezarlarda ateş yakmak bir çeşit kurban sayılmaktadır. İslâmiyet'te cami duvarına, mezar taşına mum yakmak gibi uygulama yoktur, bu uygulama ise Mecusilerden gelen bir uygulamadır. Bu tür uygulamalar yapan kişiler kendilerini orada yatan kişi ile bütünleşmiş saymaktadır ve bu hatalı bir uygulamadır (Erdil, 2012).

Dağ Kültü: Dağlar gökyüzüne en yakın doğal niteliklidir ve yüksek, dikey ve yüce oldukları için aşkınlığın mekansal sembolizmini paylaşırlar. Onlar aynı zamanda atmosferin tüm heterofonilerinin özel alanıdır, tanrıların meskenleridir (Singh, 2017). Fiziksel farklılıklar, nehirlerin kaynakları, bölgeleri sınırlandırma kapasitesi, doğanın sakinliği ve sessizliği ve bunlara karşılık gelen kozmik ve ruhsal coğrafyalar, dağı kutsal bir bilgelik ve aydınlanma yeri yapar. Çin ve Eski Türk inançlarında dağ, ölüme ve yeniden doğuşa işaret etmektedir. Kök Türklerde mezarların höyük şeklinde olması, Ölen kağanların mezarlarının dağ şeklinde yapılmasını, bu düşünceden kaynaklandığı

düşünülmektedir. Ayrıca ölenlerin ruhlarının bir dağa doğru ilerlediği düşüncesi bulunmaktadır (Esin, 2001). Göktürkler yer tanrısına dağlarda tapıyordu, ayrıca tanrı tapınağı olduğuna inanılan mağara da dağda yer alıyordu (Esin, 2001). Dağlar dinler tarihinde ve peygamberlerin hayatında oldukça önemli bir yere sahiptir. Kuran-ı Kerim’de geçen, Hz Musa’nın Tur Dağı’nda Allah ile konuşması, Dağların Hz. Davud’un emrine verilmesi, İncil’de geçen, Hz. İsa’nın bir dağa çıkarak dostları ile yaptığı konuşma, Hz Muhammed’in (S.A.S.) Nur Dağ’ında inzivaya çekilmesi, Uhud Dağı’nı övmesi ve Arafat Dağı’nın dinimizdeki önemi, dağların dinler ve peygamberler tarihindeki önemini ortaya koymaktadır (Kara, 2013). Ayrıca, Kuran’da Sebe Suresi’nde geçen “ And olsun Davud’a tarafımızdan bir üstünlük verdik. ‘Ey dağlar ve kuşlar onunla birlikte tesbih edin’ dedik...” Ayet-i Kerimesi ile Sad Suresi’nde geçen “Kulumuz Davud’u, o kuvvet sahibi zatı hatırla! O hep Allah’a yönelirdi, Doğrusu biz akşam sabah tesbih eden dağları, toplu halde kuşları, onun emri altına vermiştik...” Ayet-i Kerimesi (Kara, 2013). 14 ve Hz Peygamberin Uhud dağı ile ilgili olarak, “Şu Uhud Dağı... O bizi sever, biz de onu severiz” demesi dağların bir canlı varlık olarak görüldüğünü ve önemini ortaya koymaktadır (Kara, 2013). Dede Mezarlarının yüksek tepelerde yer alması da dağ kültü ile ilişkilendirilebilir. Altay ve Yakut Türkleri ile ilgili yapılan araştırmalar Türklerin dağları canlı varlık olarak gördükleri ve ayin vb... uygulamalarını bu alanlarda yaptıklarını ortaya koymaktadır (Cemiloğlu, 2002). Yeryüzünün, Gök tanrı’ya en yakın yerleri olan dağlar, kaynak sular ve ağaçlar tabiat dini içerisinde önemli bir yere sahiptir. Bu inançlar Müslümanlığın kabulünden sonra İslâmi bir boyut kazanmıştır (Cemiloğlu, 2002). Çu’lardan itibaren, Gök ayinlerinin, tepesinde bir gölü olan dağlarda, yer ayinlerinin ise bu dağın tepesindeki bir ağaç altında veya basık bir dağ tepesinde yapıldığı bilinmektedir (Esin, 2001).

Ay Yıldız Simgesi (Kültü): Çin astrolojisine göre Güneş yaz gün dönümünde gündüz göğünde zirvedeyken, ayın yer altındaki gece göğünde zirvede olduğuna inanılmaktaydı, gündüz ışığını temsil eden güneş ile gece ışığını temsil eden ayın böylece bir araya geldiğine ve yüksek bir parlaklık meydana getirdiğine inanılmaktadır. Çin kültüründe bu bir hükümdarlık simgesi sayılmaktadır.

Geyik Kültü: İslâm öncesi inançlarda geyiğin su tanrısına (ruhuna) bağlı olduğuna inanılıyor, onu temsil ettiği için kutsal sayılıyordu (Esin, 2001). Göktürkler soyun

geyiklere dayandığına inanmaktadır (Dalkesen, 2015). Evliyalarla ilgili pek çok menkıbede geyiklerin yardıma ihtiyacı olan insanlara ve kutsanmış kişilere yol gösterdiğine değinilmektedir. Ayrıca İslâm inancında evliyaların geyik kılığına girerek insanlara yol gösterdiği veya müridi olmasını istediği kişiyi geyik kılığında peşinden koşturarak istediği yere götürdüğü inancı yaygındır. Şamanizmde geyik kılığına giren kişinin şaman olduğuna inanılmaktadır. Bu durum şamanın koruyucu ruhunun hayvan kılığına girdiği inancından kaynaklanmaktadır ve benzer inanç şekilleri Budist ve Şamanist kültürde de bulunmaktadır. *Geyik Boynuzu*, Türkiye’de bulunan pek çok türbede geyik boynuzu yer almaktadır. Sembolik olarak Güney Sibirya’da bu dünya ile öbür dünya arasında ki eksen geyik ve keçi boynuzları ile özdeşleştiriliyordu. Geyik boynuzu hayat ağacını sembolize etmekteydi (Dalkesen, 2015). Hasta bir insanın baş ucuna geyik boynuzu konulduğunda iyileşeceğine inanılmaktadır. Nazardan korunmada etkili olma özelliği nedeni ile evlerin dışına ve ocak başlarına da asılabilir. Geyik sütünün gizemli özellikleri olduğuna inanılmaktadır. Geyikleri binek olarak kullanan ulu zatlar da bulunmaktadır.

Çu (Mevsimsel) Ayinleri: Çinliler, yer ve gök tanrılarına yılda bir defa kış ve yaz gündönümünde ve Alpler, eski hükümdarlar gibi ata ruhları ile yer ve su ruhlarına yılda dört kez her mevsim başında ayin düzenlerlerdi. Yer ve gök ayinlerini ancak rahip olan hükümdarlar gerçekleştirebilir ve onlar en eski atalarını yer ve gök tanrısına denk kabul etmekteydiler. Hükümdar, güneşe, aya, yıldızlara, dört yönde yer alan tepesi bulutlu dağlara ayin düzenlemekteydi. Diğer yer ve su ruhlarına o bölgeye ait olan beyler ayin düzenlemekteydi. Doğaya yapılan ayinler, açık havada ve atalara ayin tapınakta yapılırdı. Atalara ayin yapılan yerlere onlara ait olan heykeller konulurdu. Bu ayinlerde adak olarak, yeşim taşı, kumaş, şarap ve et kullanılmaktaydı. Hükümdar yıl boyunca geyik ve yabani hayvan avlar ve adak için hazırlardı (Esin, 2001). Yemek (aş) ve şarap hazır olunca tanrı ve ruhlar ayinler vasıtası ile ziyafete ya da şölene davet ediliyor ve gök kapısının açılarak ejderlerin çektiği arabalar ile tanrıların geldiğine inanılmaktaydı. Göğün kararıp çalınıp, dans edilerek, ilahiler söyleniyor ve böylece tanrıları eğlendirmek amaçlanıyordu.

Gök ile Ateş, Su Ayinleri: Gün dönümü zamanlarında özellikle kış gün dönümünde su unsurunun da ateş unsuru ile birlikte hakim olması veya yaz gün dönümünde olmaya başlaması nedeni ile su unsurunu da saygı gösteriliyordu. Yaz gündönümü ayininde güneş ve ateş unsurunun daha ön planda olarak yağmur ile su unsurunun devam ettiği düşünülmektedir. Çinliler gök ayinlerini ateş simgesi ile kutluyor ve yuvarlak bir set şeklinde tasarlanan kurban yeri bir havuz veya göl içinde yer almaktaydı. Bu ayinler sırasında ejder şeklinde olduğu düşünülen gök tanrılarına insan kurbanı da verildiği sanılmaktadır. Çin kültüründe ejder şeklinde kayıklarla su yarışları yapılması ve suya atılan hediyelerin de bu ayinlerin bu uzantısı olduğu düşünülmektedir. Eski Çin hanedanlarından olan Hsiung-nular gök ayinlerini bir dağ üzerinde yapmaktaydılar. Burada ejder pullu insan şeklindeki madeni heykellere ayin yapılmaktaydı, bu ayinlerde heykellerin yanında duran çanların çalındığı sanılmaktadır. Ayrıca kılıç şeklindeki savaş tanrısının tapınağı da bu yerde bulunmaktaydı. Göktürkler de üzerinde su bulunan dağları kutsal saymaktadırlar (Esin, 2001). Uygurlarda ise bakır ve gümüşten yapılan borularla birilerine su fişkırtıp bir yandan eğlenirken bir yandan da kötü etkileri temizledikleri inancı yer almaktadır. Bir Çin hanedanı olan Çu döneminde arslan ve kaplan gibi hayvanlar alplıkla ilişkilendirilmiş, Uygurlar döneminde yırtıcı hayvan postu giymiş olan insan resimleri Hellenistik sikkeler vasıtası ile Orta Asya'ya gelmiş ve hükümdar simgesi olmuş arslan postlu Herakles kıyafetinin taklidi sayılmaktadır. Bu figür Budizm aracılığı ile Türklere ulaşmıştı ve hükümdarlık simgesi idi. Arslan unvanı da hükümdara özgüydü. Çinlilerde ve Türklere hükümdarın tahta çıkması ilgili törenler baharın ilk ayında yapılmaktaydı. Bu dönem Uygur Budistlerinin yılbaşı olarak bilinen bahar bayramıdır. Yılın ilk günü olan bu günde ayın ve güneşin aylık ve yıllık hareketlerinin aynı anda başlaması Kün ve ay olarak isimlendirilmiş, bu isim ekinoks simgesi olmuş ve bu olay beylik uğuru olarak görülmüştür (Esin, 2001). Çinliler ve Türkler arasında benzer ritüellerin görülmesi ise İslâmiyet'in kabulünden önce her iki toplumun da Budizm ve Şamanizm gibi ortak inanç sistemlerine sahip olması ile ilişkilendirilebilir.

Kapı Eşiğinde Yapılan Ayinler: Yer ruhlarından bazıları için atalar tapınağının kapı eşiğinde kurban ve diğer bazı hediyeler verilirdi. Ruhlara aş ve yer altı ruhlarına kapı eşiğine çiğ et, şarap, çiçek, bira gibi hediyeler bırakırlardı (Esin, 2001).

Bu bölümde, türbelerin çevresinde yer alan ritüellerin tarihsel kökenlerinin açıklanması amacı ile Eski Türk inançlarında yer alan ritüeller ayrı başlıklar altında açıklanmıştır. Bu uygulamaların İslâm anlayışında ne şekilde devam ettiği ve türbe mimarisine olan etkileri 4. bölümde açıklanmıştır.

2.1.4. Ölüm Kültü ve Mezar Yapılarının Gelişimi

Alt Paleolitik dönemde mezar geleneği olduğuna dair bir kanıt bulunmamaktadır. Ancak sonraki dönemde gömü yapıldığına dair bulgulara rastlanmaktadır. Üst Paleolitik dönemde mezar yapılarının sayısının arttığı görülmektedir. Ancak az sayıdaki insan için mezar inşa edilmiştir. Bu durum bu kişilerin toplumda lider bir konumda olduğunu düşündürmektedir. Mezarlarda yer alan hediyeler ölümden sonraki hayata dair olan inancı göstermektedir (Karakoç, 2016).

Her kültürde farklı bir ölü gömme geleneği mevcuttur. Ölen kişinin öbür dünyadaki hayatının daha iyi olması adına her toplum farklı ritüeller geliştirmiştir. Ölen kişiyi anmak için mezar yapıları inşa edilmiştir. Mezar yapısı inşa etme geleneği zamanla gelişerek anıtsal türbe mimarisi ortaya çıkmıştır. Ölüm korkusu ve ölüme karşı önlem alma isteği, mezarların şehirlerden uzak inşa edilmesi, mezar çıkışlarının konutların olduğu yönden başka bir yöne yapılması gibi uygulamaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Mezar yerinin kaybolmaması için işaretlenmesi eski Yunan inanç sisteminde büyük önem taşımaktadır. Bu da tümülüs şeklinde mezarların inşa edilmesi ya da figürlü ve bezemeli mezar taşlarının yapılmasına sebep olmuştur (Kızıl, 2017). Bu uygulama yüzyıllar boyunca devam etmiştir (Sipahi & Çetin, 2010).

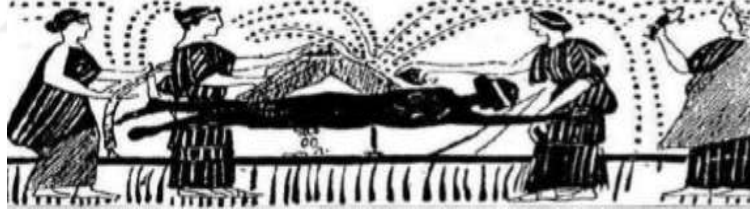
Türklerde, “Tengricilik” anlayışı mevcuttur. Türkler ölümü ruhun bedeni terk etmesi olarak görmüşlerdir. Bu konuda çeşitli uygulamalar geliştirmişlerdir (Ersoy, 2006). Örneğin, gösterişsiz kıyafetler giymek, yas tutma gibi uygulamalar Osmanlı Döneminde de devam etmiştir (Harmancı, 2005).

Eski Çağda Uygulanan Ritüeller: Önceki çağlarda insanların ölüm konusunda yaşadıkları endişe ve ölümlere verdikleri değer, ölüme karşı ritüeller geliştirmelerini sağlamıştır.

Cenazenin Hazırlanması: Eski Yunan'da ölünün gözlerinin kapatılması, yıkanması ve çenesinin bağlanması gibi uygulamalar yer almaktadır. Yalanlanma sonucu ölen kişiler kirli sayıldığı için yakılmadan önce yıkanır ve hoş kokular sürülürdü (Kızıl, 2017) (Şekil 2.2), (Şekil 2.3).

Şekil 2. 2. Ölünün çenesin bağlanması (Kızıl, 2017)

Şekil 2. 3. Ölünün yıkanması sahnesi (Kızıl, 2017)

Ölünün Sergilenmesi (prothesis): Bu uygulamada ölümlerin yakınları yas tutarlar. Saç ve yüzlerini keserek kanatmak gibi ritüeller yapmışlardır (Kızıl, 2017). Ölen kişinin ailesinden olan kadınların törenlere katılarak ağıt yakması yasak olduğundan dolayı ağıt yakması için ayrıca insanlar görevlendirirlerdi (Kızıl, 2017). (Şekil 2.4, Şekil 2.5, Şekil 2.6).

Şekil 2. 4. Prothesis sahnesi (Kızıl, 2017)

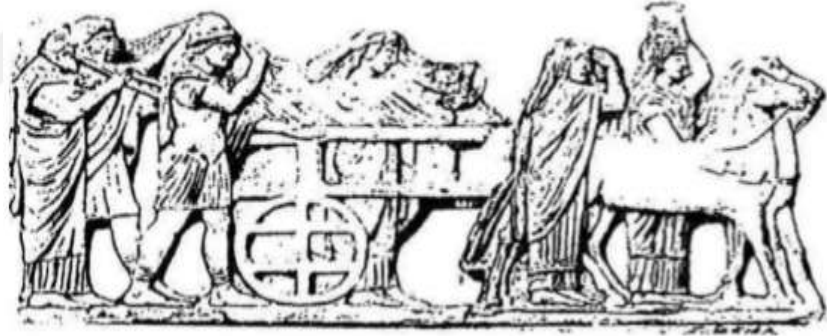
Şekil 2. 5. El ve yüzlerini kesen insanlar (Çoruhlu, 2004)

Çin kaynaklarından elde edilen bilgilere göre bu uygulamalar eski Türklerde de görülmektedir. Ölen kişi için bir mezar inşa edene kadar ölü çadır da bekletilirdi. Ölünün yakınları çadırın etrafında yedi kere dönerek yas tutarlardı. Bu işlemin gezegenlerle ilgili olduğu düşünülmektedir, daire çizerek yedi kere dönme yedi gezegene ve onların hareketine bağlanmaktadır (Ersoy, 2006). Türbe mimarisinin ilk öncüleri olarak görülen çadırlar ölülerin bu dünyadaki evini simgelerken, mezar yapıları öbür dünyadaki evi simgelemektedir (Çoruhlu, 2004).

Şekil 2. 6. Uygur döneminden yüzlerini keserek ağıt yakan insanlar (Çoruhlu, 2004)

Ölünün Mezara Götürülmesi: Eski Yunan’da cenaze bir yatakla veya iki binek hayvanı tarafından çekilen bir araba ile mezara taşınırdı, ön tarafta libasyon için bir kadın yer almaktadır, cenaze alayının önünde ölü yakınlarının kinini ifade etmek amacı ile taşınan mızrak daha sonra mezarın önüne saplanırdı. Ölü yakınları tarafından burada üç gün boyunca bırakılırdı (Kızıl A. , 2017) (Şekil 2.7).

Şekil 2. 7. Ölünün mezara taşınması (Kızıl, 2017)

Ölünün Gömülmesi: Ölen kişinin mezarını yaptırmak ailedeki erkek evlat görevidir, yıldırım düşmesi sonucu vefat eden kişiler aynı yerine gömülür, katil ya da vatan haini olan kişiler gömülmezdi, bunların cesetleri şehrin dışına atılırdı. İntihar eden kişilerin gömülmeden önce sağ elleri kesilir ve bu şekilde defnedilirlerdi (Kızıl, 2017) (Şekil 2.8).

Şekil 2. 8. Ölünün gömülmesi (Kızıl, 2017)

Mezar sunuları: Eski Yunan'da ölünün öbür dünyadaki hayatına olumlu bir katkı sağlamak ve ruhunun insanlara musallat olmasını önlemek amacı ile cenaze töreninden hemen sonra sunular yapılmaktadır. Sunu olarak çörek ve şaraptan bırakılmaktadır. Ölü yemeği Anadolu'da da devam etmiştir. (Yiğitpaşa, 2011) (Şekil 2.9). Törenden sonra evlerine dönen ölü yakınları başka bir evden getirilen su ile yıkanıldılar (Kızıl, 2017).

a

b

Şekil 2. 9. a Mezar sunusu (Kızıl, 2017) ,b. Libasyon sahnesi (Yiğitpaşa, 2011)

Gömü Teknikleri

Her toplum sahip olduğu inanç doğrultusunda gömü teknikleri geliştirmiştir. Ayrıca toplumların kendi aralarındaki etkileşimler de insan toplulukları içinde farklı gömü tekniklerinin oluşmasına sebep olmuştur. Bu teknikler şu şekilde sıralanabilir (Sümbüllü, 2010).

- Kremasyon (Yakarak gömme)
- İnhumasyon (Doğrudan gömme)
- Cesedin Terk Edilmesi veya tehşiri
- Mumyalama
- Başına stel ya da dikit koyma

Kremasyon (Yakarak gömme): Bu teknikte ölünün yakılması ile et ve kasların vücudundan ayrılarak ruhunun serbest kalacağına inanılmaktadır (Kızıl, 2017). Türklerde yakma ritüeline 7. yüzyıldan itibaren yakma ritüeline rastlanmaktadır. Türkler ruhları iyi ve kötü olarak ikiye ayırmakta iyi ruhların geri kalan yakınlarına fayda sağlayacağına, kötü ruhların ise zarar vereceğine inanılmaktadır. Kötü ruhlar yer altına giderken iyi ruhların gök yüzüne çıkacağına inanılmaktadır. Ölüm korkusu ve ölümün yer altındaki kötü ruhlardan geldiğine olan inanç ateşin kötü ruhları kovabileceği inancını ortaya çıkarmıştır (Sümbüllü, 2010). Eski Türklerde ölen kişinin sevdiği kişileri de yanında götürme isteği olduğuna dair olan inanç da ölü yakmanın diğer sebeplerinden biridir. Kırgızlar ve Kuzey bölgelerde yaşayan Türkler arasında çok yaygın olarak uygulanan bu teknik, Göktürklerde çok yaygın olarak uygulanmamıştır (Sümbüllü, 2010).

İnhumasyon (Doğrudan gömme): Bu gömü tekniğinde mezar tabanına açılan oyuklar kullanılmaktadır. Bazen de ana kayaya oyulan ya da ayrıca inşa edilmiş olan lahitler kullanılmaktadır (Kızıl, 2017).

Gömü Biçimleri: Ölüler farklı şekillerde gömülmektedir, bunlar şu şekilde sıralanabilir:
Yarı Hoker Tarzı Gömü (Yarı büzülmüş): Bu gömü biçiminde uyluk kemiği ile kaval kemiği arasında küçük bir mesafe bırakılır (Mutlu, 2018).

a b c
Şekil 2. 10. a. Yarı hoker, b. büzülmüş hoker, c. tam hoker (Özteri, 2011)

Büzülmüş Hoker Tarzı Gömü: Bu gömü biçiminde gövdenin eksenini ile uyluk kemğinin eksenini arasındaki doksan dereceden küçüktür (Mutlu, 2018).

Tam Hoker Gömü: Bu pozisyonda uyluk kemiği ile gövde eksenini arasındaki hemen hemen boşluk yoktur (Mutlu, 2018).

Uzanmış (Dorsal) Tarzı Gömü: Bu gömü şeklinde ölümler düz bir şekilde gömülmektedir (Şekil 2.11).

Şekil 2. 11. Dorsal gömü (<http://www.parion.biz/images/Parion2017/RES-8.JPG>)

Cesedin Terk Edilmesi veya Tehşhiri: Bu uygulamada ölen kişi bir ağaç veya bir tabut içerisinde bırakılarak çürütülür daha sonra kemikleri yakılır veya gömülür. Bunun amacı ölüyü şaşırtarak geri dönmesini engellemek ölümlerin kendisinden ve ölüme sebep olan kötü ruhlardan korunmaktır (Sümbüllü, 2010). Bu uygulamada ağacın kullanılması ağaca kutsallık atfedilmesi inancından kaynaklanmaktadır (Çoruhlu, 2004).

Mumyalama Yöntemi: Bu uygulamanın ilk örnekleri M.Ö.8000 yıl öncesinde Şili'nin Atacama çölündeki Chinchorro'lara aittir. Sibirya, Peru ve İtalya Alplerinde de bulunan

örnekler mevcuttur. Mısırlılar da ölümden sonra yaşam inancından dolayı M.Ö. 5000 yıllarına kadar bu yöntemi kullanmışlar ve geliştirmişlerdir. Eski Mısır'da ölümler hayvan derisi ya da ketene sarılarak bir çukur içerisinde çürütülürdü. Böylece doğal mumyalama uygulaması yapılırdı, daha sonraki zamanlarda geliştirildi. I. Krallık döneminden itibaren ölümlerin kalp ve böbrek dışında kalan tüm organları boşaltılarak mumyalama yapılmaya başlandı (Okka, 2015).

Eski Türkler de mumyalama tekniğini kullanılmışlardır. M.Ö 2000'li yıllarda İskitler de ölüm sonrası yaşama inandıkları için bu tekniği kullanılmışlardır.

Tarihçi Herodot İskit hükümdarlarına yapılan mumyalama işlemini öyle anlatmaktadır: *"Cesedin karnı açılarak temizlenir. İçi boşalan karın boşluğuna ince kıyılmış seroi, günlük ve anason tohumu doldurulduktan sonra kanı dikilir bu şekilde mumyalanan ceset, özel olarak hazırlanan dört köşe olarak açılmış oldukça geniş olan mezarına gömülür. Krala ait mezarın içinde boş kalan, yerlere, boğularak öldürülen bir kansı, ahçısı, hizmetçisi, sakisi, seyisi, habercisi, birkaç tane atı, kendine ait olan eşyaların bir kısmı ve altın kaplar (gümüş ve bakır kullanmazlardı) ile birlikte gömülürdü. Bütün bu işlem tamamlandıktan sonra mezarın üzerine büyük bir toprak tepe yapılır ve İskitler bu tepayı mümkün olduğunca yüksek yapabilmek için birbirleriyle yarış ederlerdi"* (Okka, 2015).

Çin kaynaklarında yer alan bilgilere göre Şaman Hunlular döneminde cenaze törenleri ilkbahar ve sonbahar aylarında yapılırdı, bu durum mumyalama işlemini gerekli kılmıştır. Yapılan kazı çalışmalarından elde edilen bilgilere göre Hunlar döneminde yalnızca asil aileler mumyalanmaktadır. Orhun yazıtlarına göre Bilge Kağan, Kültegin Kağan ve Vezir Tonyukuk'un cesetleri de mumyalanmıştır. Ancak Türklerin Müslüman olmaları ile bu uygulama biraz daha azalmıştır (Okka, 2015).

Mumyalamanın alt başlıkları şu şekildedir: Tahnit, Plastinasyon, Ambomaj uygulamalarıdır.

Tahnit: Cesedin iç organları boşatıldıktan sonra ilaçlama işlemi, yapılmaktadır.

Plastinasyon: Bu uygulamada cesedin tümü ya da organlarının bir bölümü polimer denilen bir maddeden hazırlanmış bir sıvı içerisine konmaktadır.

Ambomaj: Bu teknikte cesedin dezenfekte edilerek çürümesi önlenmeye çalışılmaktadır (Okka, 2015).

Başına Stel Ya Da Dikit Dikerek Gömme: Bu gömü tekniği zaman zaman anıt mezar olarak uygulanmaktadır, mezarda cesed yoktur ancak mezarın baş ucuna ölen kişiye ait olan bir heykel konur (Çoruhlu, 2004).

Tarihten bu yana ölülerin bir yere konulması gerekliliği mezar yapılarının inşa edilmesine sebep olmuştur. Orta çağ öncesinden beri bazı yapıları ön plana çıkmaktadır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

- Basit Mezar
- Küp Mezarlar (Kap Mezar)
- Sandık Mezar
- Oda Mezar
- Kurgan Mezar
- Podyumlu Mezar

Basit Mezar: Orta çağ öncesinde kaya veya toprak malzemenin içinin oyularak taş örülmesi ile inşa edilen mezar türüdür (Şekil 2.12).

Şekil 2. 12. Basit Mezar örneği (Mutlu, 2018)

Küp (Kap) Mezar: Eski Anadolu’da bir çok örnekleri olan bu mezarda küp, çömlek ya da seramik türü kaplar tabut işlevi görmektedir (Mutlu, 2018). Üzeri taş veya kiremitle kapatılan bu mezarlarda cesedin boyuna uygun olan küpler hazırlanır. Küp içerisine

cesedin külleri konulacaksa daha küçük boyutlu küpler kullanılır. Bu mezar türünün ilk örneklerine Neolitik çağlarda rastlanmaktadır (Özteri, 2011), (Şekil 2.13).

a b
Şekil 2.13. a Küp mezar örneği (Mutlu, 2018), b küp mezar uygulaması (Karasavvas, 2017)

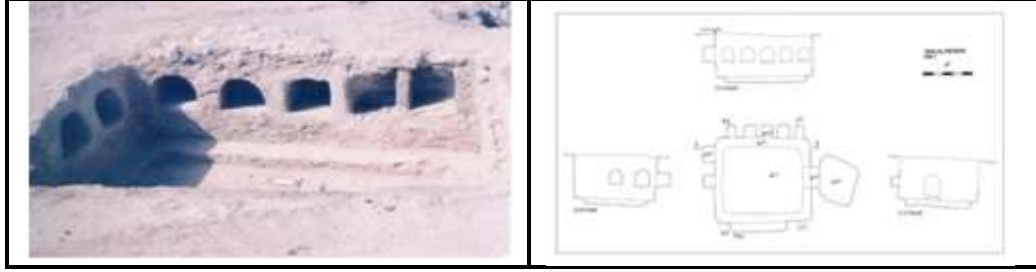
Sandık Mezar: Bu tip mezarlarda açılan çukurun içerisi taşla örülür. Tek kişi için yapılanların yanı sıra birden fazla gömünün yapıldığı türleri de bulunmaktadır (Mutlu, 2018). Hoker tarzı gömülerin en yaygın kullanıldığı mezar türü olarak bilinen bu mezarlar en yoğun kullanıldığı dönem Urartular Dönemidir (Yiğitpaşa, 2011) (Şekil 2.14).

Şekil 2. 14. Sandık mezar (Alpaslan, 2005)

Oda Mezar: Toprak ya da kay içindeki boşlukların taş ya da kerpiçe örülmesi ile elde edilen bu mezar türü çoklu gömüler için tasarlanmıştır. Aile mezarı olarak da kullanıldığı düşünülmektedir. Asya ve Avrupa kıtaları başta olmak üzere pek çok bölgede uygulanmıştır (Mutlu, 2018). Çok büyük boyutlu olan bu mezarlarda giriş dikdörtgen kapıdan yapılmaktadır. Bir ana salon ve ona bağlı mezar odaları bulunmaktadır. Duvarlardaki nişlere hediyeler ve urneler konulmaktadır. Ayrıca

zeminde oluşturulan desenler ile içi mimari uygulaması yapılmaktadır (Yiğitpaşa, 2011) (Şekil 2. 15).

Şekil 2. 15. Oda Mezar ve çizimi (Yiğitpaşa, 2011)

Kurgan Mezar: Orta Çağdan önce Anadolu çok sayıda örnekleri bulunan bu yapıda küçük taşlardan oluşan yığma tepeler inşa edilir. Bu tepelerin altında taş sandık mezarlar ya da taş örme mezarlar yer alır (Mutlu, 2018). Bu mezar tipi öbür dünya hayatına olan inancın bir göstergesidir. Ayrıca ölünün geri dönmesini engelleme isteği de görülmektedir (Çoruhlu, 2004) (Şekil 2.16).

Şekil 2. 16. Kurgan Mezar (Anonim, 2020) <https://nereye.com.tr/iskit-prensine-en-eski-mezar-bulunmus-olabilir/> Erişim: 25.05.2020

Podyumlu Mezar: Tarihsel köklerinin Mezopotamya zigguratları, Mısır basamaklı piramitleri veya Yunan krepisi olduğu düşünülmektedir. M.Ö. 7. ve 6. yüzyıla göre M.Ö. 5. yüzyılda daha az görülmektedir. Bunun nedeninin bu dönemde yaşanan ayaklanma olabileceği ve daha küçük boyutlu mezarların inşa edildiği düşünülmektedir. M.Ö. 4. yüzyılda Persler eski etkinliğini kaybetmiş ve Yunanlılar arasında ise iç karışıklıklar ortaya çıkmıştır. Bu durum Anadolu'da siyasi boşluk oluşmasında etkili

olmuştur. Böylece uç beylikleri boşlukları doldurmuştur. Bu dönemde Likya, Karya gibi şehir devletleri yeniden güçlenmiştir. Buna bağlı olarak Anadolu'da imar hareketleri artmıştır (Alpaslan, 2005). Yunan kültüründe yer alan heroon kültü de bu tür yapıların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu kültürde Yunan kolonileri kurulurken aristokratlardan seçilen bir kişi göçmen kabilelerine önderlik ederdi. Bu kişi vefatından sonra şehir merkezine gömülür halk bu kişiyi kahraman olarak vasıflandırır. Bu dönemde podyumlu mezar anıtları öne çıkmıştır. Bu mezar anıtları basamaklı ve düz podyum olarak ikiye ayrılmaktadır (Alpaslan, 2005).

Basamaklı Podyum: Yapıyı dört yönde çevreleyen ve yukarı doğru küçülen basamaklar yer almaktadır (Alpaslan, 2005). Bu yapı tipine ait bilinen ilk örnekler Anadolu'da yer almaktadır (Alpaslan, 2005) (Şekil 2.17, Şekil 2.18).

Düz Podyum: Bu yapı tipinde basamaklı podyumdan farklı olarak geniş bir parapet duvarı yer almaktadır. Yunanistan'dan gelen yapı ustalarının bu yapıların mimarinde etkili olduğu düşünülmektedir (Alpaslan, 2005) (Şekil 2.17).

a

b

Şekil 2. 17. a Düz podyum, Piramit mezar b(basamaklı podyum) (Alpaslan, 2005)

Şekil 2. 18. II. Kyros'un mezarı ve çizimi bamaklı podyum (Alpaslan, 2005)

2.1.5. Türbe Mimarisinin Tarihsel Gelişim Süreci

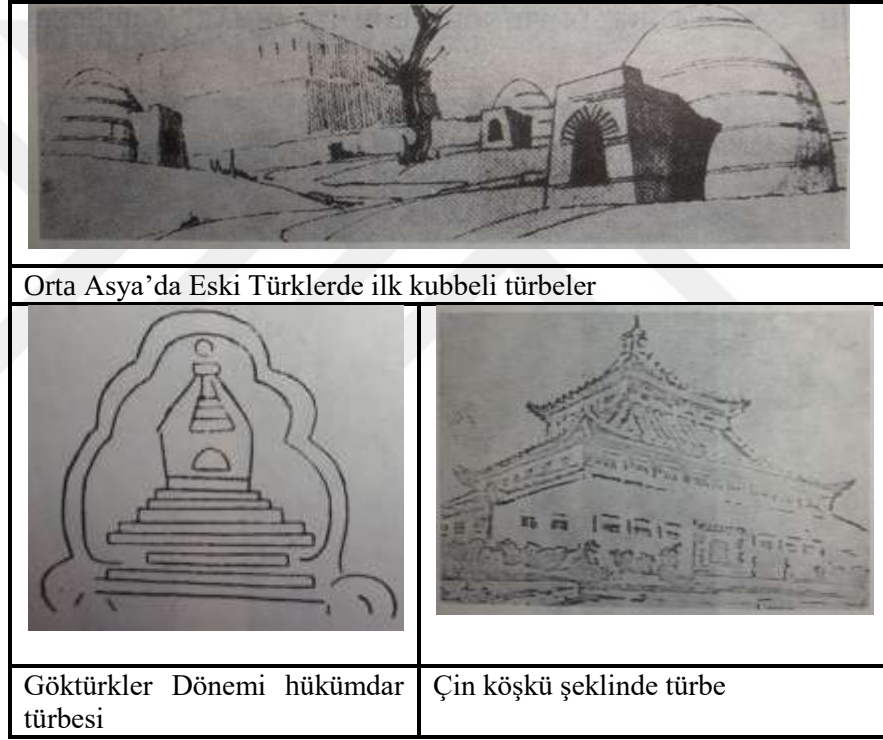
Ortak ritüeller, yapılı çevre ile bağlantılarımızı genişletmek için bir araçtır. Mimari ile katılım pratiği aracılığıyla, sıklıkla incelikli anlamlarına erişilir. Grup meditasyonundan adanmış dualara, ritüel secdelere kadar, ritüeli hem tamamlamak hem de derinleştirmek için ve ritüelin karşılıklı bir rol üstlenmesi için mimariye ihtiyacımız vardır. Ortak ritüellerin manevi işbirliği, mimari pratiğin işbirlikçi doğasında da somutlaştırılabilir (Barrie, [t.y.]).

İnsanlarda, ölümden sonra başka bir hayatın başlayacağı inancı özellikle varlıklı kişiler için mezar anıtlarının inşa edilmesinde etkili olmuştur. Bu inanç dolayısı ile insanlar ilk örnekleri Mısır'da görülen mumyalama teknikleri geliştirmişlerdir. Bu teknik Afrika, Orta Asya ve Güney Amerika'da da görülmektedir. Türbe mimarisinde mumyalık katının ilk ortaya çıkışı büyük Selçuklular döneminde görülmektedir. Silindirik çokgen planlı, piramidal ve konik külahlı ilk türbe örneklerinin kökeni konusunda farklı görüşler bulunmaktadır (Daş, 2003). Bu görüşler şu şekilde ifade edilebilir:

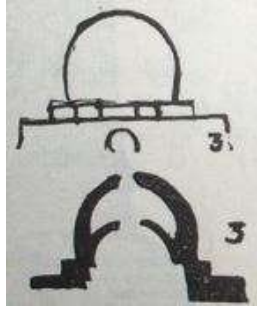
- Türbelerin yapılışında Orta Asya Türk çadırlarından esinlenilmiştir.
- İran'daki kale mezarlarında, Budist Stupaları, Sasani Ateşgeleri örnek almıştır.
- Ermeni kiliselerinde görülen yüksek karnak ve konik külah gibi mimari elemanlar da etkili yapıların mimarisinde etkili olmuştur.

İslâm öncesi Türklerde ve ateşperest bir inanca sahip olan Türklerde, ölümler kubbeli çadır veya çadıra benzer bir tahta köşk içerisine yatırarak yakma bulunmaktadır. Ayrıca Orta Asya'da yaşayan Soğdlar, ölümleri, özel olarak yetiştirdikleri köpeklerle yedirdikten sonra kemikleri önce “nâvs” denilen bir mahfazaya koydukları bilinmektedir. Türklerin

ölülerini kubbeli çadırlara yerleştirmesinin bir sonucu olarak Göktürkler döneminde nâvsların kubbeli Türk çadırı şeklinde yapıldığı veya kubbeli Türk çadırına konulduğu da düşünülmektedir (Esin, 1978). Bazı türbelerin ise Çin köşkü şeklinde inşa edildiği bilinmektedir. Göktürk devrinde kağanın türbesi tahta dağ şeklinde yani kümbetli olarak inşa edilmiştir (Şekil 2.19). Kubbeli mezar yapılarının tümülüs mimarisinden kaynaklandığı düşünülmektedir (Kuban, 1993). Bu tür kubbeli veya kümbetli türbeler İç Asya göçebe geleneğine dayanmaktadır. Uygurlar döneminde ise üst üste çift kubbe uygulaması gelişim göstermiştir. Böylece “lotus kubbe” denilen soğan şeklinde kubbeler ortaya çıkmıştır (Esin, 1978) (Şekil 2.20, Şekil 2.21).

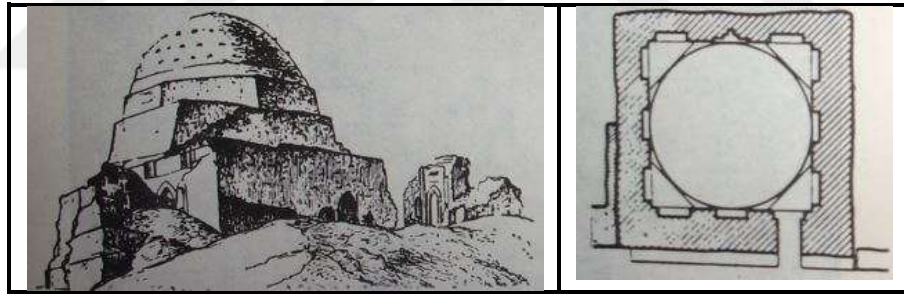

Şekil 2. 19. İslâmiyet öncesi Türk Döneminden türbe örnekleri (Esin, 1978)

Şekil 2. 20. Uygurlar Dönemi soğan kubbe (Esin, 1978)

Türbe mimarisinin Orta Asya'daki Türk çadırlarından etkilendiği görüşü en etkili görüştür. K.Otto-Dorn, “Ölen birinin cesedinin bir çadır içine yerleştirildiği ve arkadaşlarının çadırın etrafında atları ile dönerek ağıtlar yaktığını” ifade ederek, çadırların kümbetlere öncülük etmiş olabileceğini öne sürmüştür. Orta Asya'daki gözetleme kulelerinin ise piramit ya da konik külahlı mezar anıtlarına öncülük ettiği düşünülmektedir (Daş, 2003). Kule mezarların bilinen en eski örneği Gurganda yer alan Künbed-i Kabus'tur (Kuban, 1993).

Şekil 2. 21. Güney Hazar Denizi kıyısında Müslüman Şul Türklerinden türbe örneği 8. yüzyıl (Esin, 1978)

Orta Asya İslâm Dönemi: İslâm Dünyasında mezar yapısı inşa etme geleneği 9. yüzyılda başlamıştır. Samarra'da yer alan Kubbetü's-Süleybiye, Abbasi Halifesi el Muntasır için Hristiyan asıllı annesi tarafından yaptırılmıştır ve bilinen ilk türbe örneğidir. Yapı sekizgen planlı, kubbe örtülü ve etrafı beşik tonozlu bir koridor ile çevrilidir (Kuban, 1993& Daş, 2003) (Şekil 2.22).

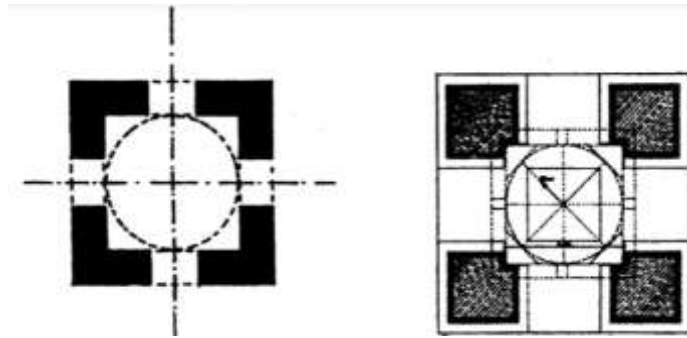

Şekil 2. 22. Kubbetüs Süleybiye Türbesi ve planı (Anonim, 2019)

Mezar yapıları 7. yüzyılda Moğollar öncesinde belli bir olgunluğa erişmiştir. Bu yapılar mimari özellikleri açısından sonraki dönemlerde inşa edilen yapıları etkilemiştir. Bu yapılar şehir merkezinden uzak bölgelere inşa edilmiştir. Tipolojik özellikleri açısından beş gruba ayrılan mezar yapıları şu şekilde sıralanabilir:

- Çâr-tâk tipi türbeler
- Portalsiz türbeler
- Portal cepheli türbeler
- Portalli Türbeler
- Kompleks Türbeler

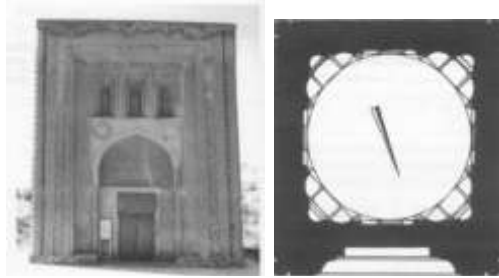
Çâr-tâk tipi türbeler: Bu yapı tipind İran'daki Sasani döneminden kalma Zerdüş tapınaklarından esinlenildiği düşünülmektedir. Bu yapılar kare planlı, kubbeli dört yandan kemerli birer açıklığa sahip olan yapılardır. Orta Asya'da 9. ve 12. yüzyıllarda inşa edilen ilk türbelere esin kaynağı olduğu tahmin edilmektedir (Çeşmeli, 2006) (Şekil 2.23).

Şekil 2. 23. Çâr-tâk tipi atâş tapınaklarının planları (Çeşmeli, 2006)

Portalsiz türbeler: Bu yapı tipi 9. ve 10. yüzyıllarda Orta Asya'da görülmeye başlamıştır. Boyut olarak küçük yapılardır. 10. yüzyılın ikinci yarısından itibaren 12.

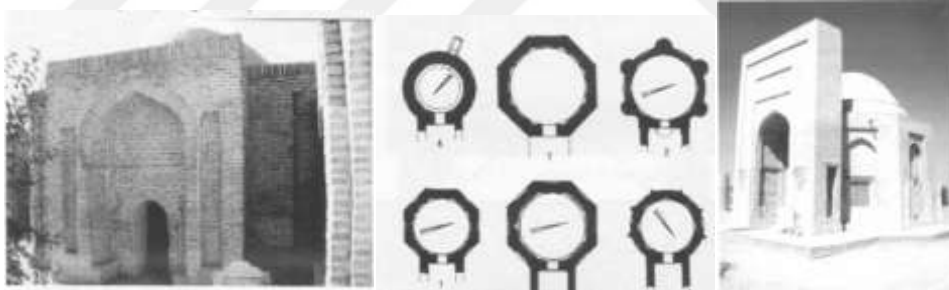
yüzyıla kadar portalli düzene geçilmiştir. Cephede tuğla malzeme ile bitkisel ve geometrik bezemeler uygulanmıştır. Arap Ata Türbesi bu türe örnek olarak verilebilir (Şekil.2.24).

Şekil 2. 24. Arap Ata Türbesi cephe ve plan (Çeşmeli, 2006)

Portalli türbeler, bu türbeler 10. yüzyıldan 11. yüzyıla kadar gelişim göstermiştir. Bu tür türbeler iki gruba ayrılmaktadır: (Şekil 2.25).

1. Kare planlı portalli türbeler
2. Dairesel ve sekizgen planlı türbeler

Şekil 2. 25. a İshak Ata Türbesi kare planlı portalli, b daire ve sekizgen planlı türbeler, c Şapurgan Ata Türbesi (Çeşmeli, 2006)

Kompleks türbeler, Bu yapı türü, ziyaretgah, cami, hankâh ve medrese gibi yapılarla ilişkilendirilmiştir (Çeşmeli, 2006). 14. yüzyıla ait olan Merv Ürgenç İbn Hacıp yapılar Topluluğu, türbe yapı türüne örnek oluşturmaktadır (Aksoy, 2015) (Şeki 2.26, Şekil 2.27).

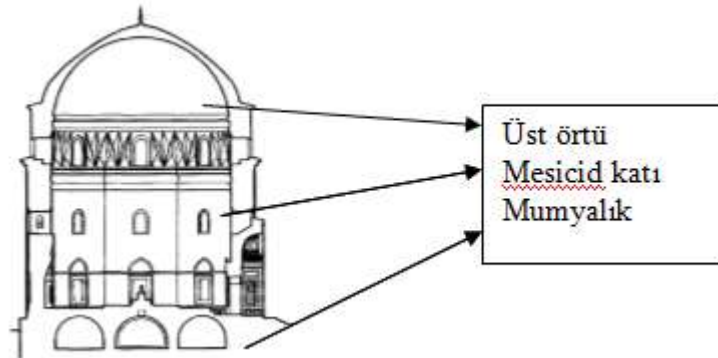
Şekil 2. 26. Mir Haydar Türbesi (Çeşmeli, 2006)

Şekil 2. 27. Merv Ürgenç ibn Hacı Yapılar Topluluğu (Aksoy, 2015)

Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi: Bu dönemde inşa edilen türbeler üç bölümden oluşmaktadır (Şekil 2.28).

- Mumyalık
- Lahit veya sandukanın yer aldığı mescid katı
- Üst örtü

Şekil 2. 28. Türbenin bölümleri (Daş, 2003)

Selçuklu ve Beylikler döneminde inşa edilen türbeler gövde formlarına gruplandırılmaktadır.

- Kübik Gövdeli Türbeler
- Poligonal Gövdeli Türbeler (Sekiz Kenarlı, On Kenarlı, On İki Kenarlı)
- Silindirik Gövdeli Türbeler
- Eyvan Tipi Türbeler
- Eyvanla Künbetin Birleşmesinden Oluşan Türbeler
- Bir Medrese ve Caminin Bünyesinde Yer Alan Türbeler
- Dikdörtgen Türbeler
- Baldaken Planlı Türbeler (Daş, 2003).

Anadolu Selçuklu türbeleri genellikle poligonal ve kare planlıdır. Genellikle ve iki katlı ve külahla örtülüdürler. Üst kat mescid ve alt kat mezar odasıdır. Üst örtü sistemi olarak külah kullanılmıştır. Bu yapı tipi külah olarak da tanımlanmaktadır (Türkman, 2012).

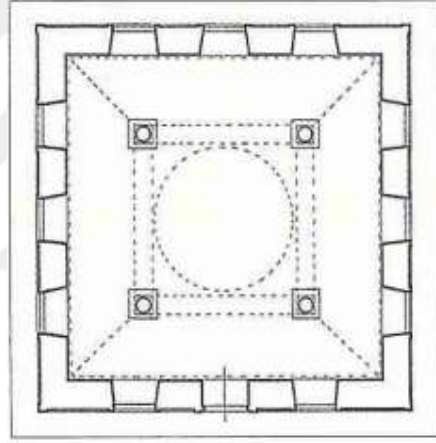
12. ve 14. yüzyıllar arasında sekizgen planlı türbeler inşa edilmiştir. Kare prizma gövdeli türbeler en yoğun olarak görülen diğer plan türüdür. 13. yüzyılın sonlarına doğru silindirik ve on iki kenarlı türbeler yoğun olarak görülmektedir (Türkman, 2012). Silindirik gövdeli türbeler Ahlat civarında yaygındır. Konya ve çevresinde eyvan tipi türbeler yaygındır (Daş, 2003). Baldaken tipi türbeler 14. ve 15. yüzyıllarda yaygın olarak kullanılmıştır. Bu plan tipinde kare, dikdörtgen ve altıgen şekiller ön plandadır (Daş, 2003). Yine bu dönemde ana malzeme olarak genellikle taş kullanıldığı görülmektedir (Türkman, 2012). Beylikler döneminde poligonel form kullanımı devam etmektedir, kare ve silindirik form kullanımı ise daha fazla artmıştır. Kubbe kullanımı devamlılığını korumuştur, yapı malzemesi olarak kesme taş kullanılmıştır, bu dönem Anadolu Selçuklu'nun devamı Osmanlı türbelerinin öncüsü niteliğindedir (Türkman, 2012).

Osmanlı Dönemi: 1300-1500 yılları arası Erken Osmanlı Dönemi olarak tanımlanmaktadır. Bu dönemde Selçuklu dönemi türbelerine ait olan bazı özellikler kullanılmaya devam etmiş bazı özellikler ise terk edilmiştir. Örneğin: Sekizgen planlı

türbelerin yerini Osmanlı Döneminde kare planlı türbeler almıştır ve Selçuklu döneminde yoğun olarak kullanılan mumyalık katı bu dönemde daha az kullanılmaya başlanmıştır (Daş, 2003). Osmanlı dönemi türbeleri tipolojik olarak sınıflandırıldığında dört bölüme ayrılmaktadır:

- Kare prizma gövdeli türbeler
- Dikdörtgen prizma gövdeli türbeler
- Çokgen prizma gövdeliler
- Baldaken kuruluşlu türbeler

Kare planlı türbeler bu dönemde yoğun olarak kullanılmıştır. Bursa’da yer alan Kırkızlar Türbesi, Çoban Bey Türbesi, I. Murad ve II. Murad Türbeleri ile Orhan Gazi Türbesi, kare prizma gövdeli türbelere örnek olarak gösterilebilir (Şekil 2.29, Şekil 2.30).

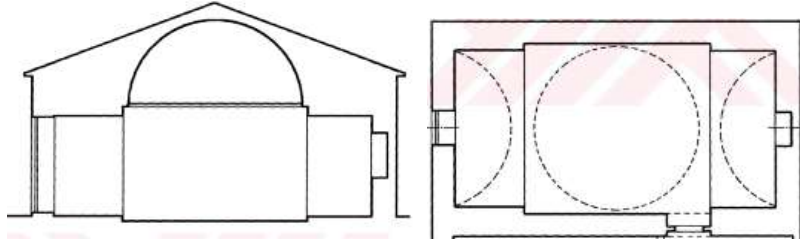

Şekil 2. 29. Bursa Orhan Gazi Türbesi planı (Yavaş, 2007)

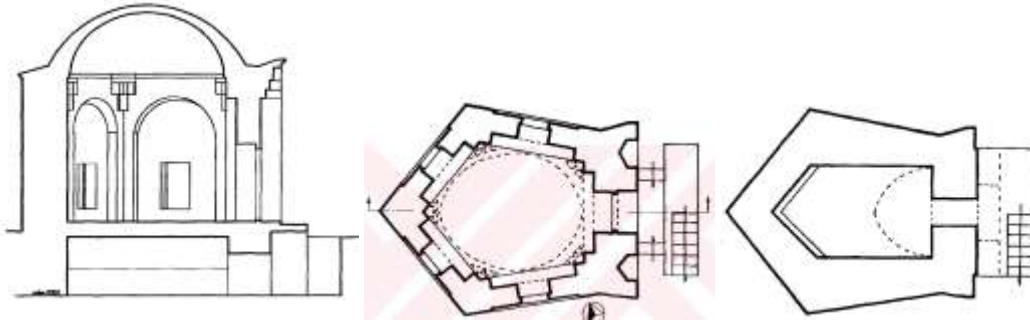
Şekil 2. 30. Bursa Orhan Gazi Türbesi (Gök arşivi, 2023)

Dikdörtgen planlı türbeler her dönemde kullanılmakla birlikte bu dönem daha az tercih edilmiştir. Behramşah Türbesi (Kemah), Torumtay Türbesi (Amasya) ve Şeyh Edebali Türbesi (Bilecik) bu türe örnek gösterilebilir (Şekil 2.31).

Şekil 2. 31. Bilecik Şeyh Edebali Türbesi plan ve kesit dikdörtgen prizma (Daş, 2003)

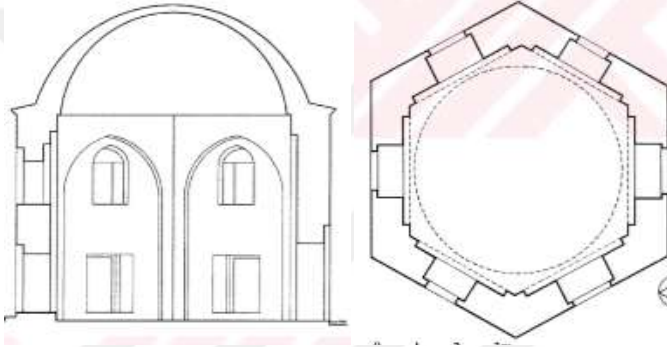
Çokgen planlı türbelerden altıgen ve sekizgen planlı türbeler daha fazla kullanılırken, Beşgen, yedigen, dokuzgen planlı türbeler estetik kaygılar dolayısı ile çok fazla tercih edilmemiştir. Konya II. Kılıçarslan Türbesi, Kayseri Döner Künbed, Tire Karakadı Mecdeddin Türbesi, Bolu/Göynük Akşemseddin Türbesi bu gruba örnek olarak gösterebilir (Şekil 2.32, Şekil 2.33, Şekil 2.34, Şekil 2.35).

Şekil 2. 32. Tire Karakadı Mecdeddin Türbesi, kesit, plan, çokgen gövde ve mumyalık (Daş, 2003)

Şekil 2.33. Tire Kadı Mecdeddin Türbesi (Anonim, 2016)
<https://www.evliyalar.net/kara-kadi-mecdeddin/#> Erişim: 16.01.2020

Şekil 2. 34. Bolu/Göynük Akşemseddin Türbesi kesit ve plan çokgen gövde (Daş, 2003)

Şekil 2. 35. Bolu/Göynük Akşemseddin Türbesi (Anonim, 2015)
<https://goynuk.bel.tr/aksemseeddin-hazretleri-turbesi/> Erişim: 16.01.2020

Orta Çağ öncesinde yer alan mezarlar, basit yapılardan oluşmaktadır. Zaman içerisinde toplumların büyümesi ve gelişmesi ile anıtsal mezar yapıları ortaya çıkmıştır. Bu yapılar toplumun önde gelen siyasi ve dini liderleri için inşa edilmektedir. İslâmiyetin kabulünden sonra din ve tasavvuf alanında önde gelen isimler için türbeler inşa edilmiştir. İnanç unsurları, yapıların kimi zaman tipolojisini kimi zaman kullanımını etkilemiştir. Konu ile olarak öncelikle tasavvufi kavramlar açıklanmış ve ileryen bölümlerde tasavvuf anlayışının türbe mimarisine etkileri tartışılmıştır.

2.2. Tasavvuf Kavramı, Abdallık Kavramı, Dervişlik, Veli Kültü Ve Evliyalık Kavramları

Bu bölümde tasavvuf, abdallık, dervişlik ve veli kültü kavramları açıklanacaktır. Bu kavramlar ilerleyen bölümlerde türbe mimarisi ile ilişkilendirilecektir.

Tasavvuf Kavramı: Tasavvuf güzel huy edinme, çirkin ve aşağı olan huylardan kaçınma anlamlarına gelmektedir. Bu anlamda, kalp huzuru, dağınık olmayan zihinle Allah'ı zikretmek, sema ile vecde gelmek ve sünnete uygun bir şekilde davranmaktır. Tasavvuf, insanı Allah'tan uzaklaştıran her şeyi terk etmektir. Bu açıdan tasavvuf, Resûlullah efendimizin (S.A.S) sünnetine uymak, fazla konuşmayı, fazla uyumayı, fazla yemeyi terk etmek anlamına gelmektedir. Bu anlamda tasavvuf peygamberlerin öğretisinin özüdür. Tohumu her insanın kalbinde bulunduğu için kaynağı ilk insana kadar uzanır (Sayın, 2016). Tasavvufta insanın, Allah ile olan ilişkilerinin güçlü olması için önce insanlarla ve diğer canlılarla olan ilişkilerinin de dengeli ve sağlam olması gerekmektedir. Bu nedenle tasavvuf ehli ibadetin yanı sıra merhamet ve tevazu gibi kavramlara da önem vermişlerdir (Kara, 2013). Tasavvufun ortaya çıktığı ilk bölge Basra şehri olarak kabul edilmektedir (Omer, 2014).

Anadolu'da Tasavvuf: Anadolu tasavvufunda tarikatlar ve evliya inancı önemli bir yer tutmaktadır. Ancak evliya inancı tarikatlarla ilgili olmakla birlikte ondan ayrı bir kurumsal yapı olarak görülmektedir (Karamustafa, 2014). Türklerin İslâm'a girişinin İslâm öncesi Türk kam-ozanlarına benzeyen şamanlardan oluşan mutasavvıf babalar ve atalar sayesinde olduğu düşünülmektedir. Bu kişiler halka sade ve anlaşılır bir tasavvufî anlayış sunmuş ve onların Müslümanlaşmasını sağlamışlardır. Eski Şamanlardan kendi

geleneklerini tam olarak bırakmamış olsa da aralarında derin tasavvuf bilgisine sahip olan mutasavvıflar da bulunmaktadır. Ahmed Yesevî ve Yunus Emre bu kişilerin önde gelenleri olup, tasavvufu Türkçe ile birleştirerek Türk halk edebiyatının öncüleri olmuşlardır (Köprülü, 1991).

Anadolu'ya Orta Asya, Harezm ve Horasan'dan gelen dervişler Anadolu'nun İslâmlaşmasında önemli bir rol oynamışlardır. Bu noktada Melâmîlik/ Melâmetîlik ön plana çıkmaktadır. Horasan'dan gelen dervişler olarak bilinen kişiler ise Melâmî sûfîleridir. Ayrıca bu dönemde pek çok sûfî gelmiştir, bunlar arasında en önemlileri Melâmîler arasından çıkan Kalenderîler, Haydarîler ve Yesevîlerdir. Melâmîlik İran'da kurulmuş olan yüksek bir tasavvuf ekolüdür. Kurucusu Ebû Sa'îd Eb'il Hayr'dır. Kalenderîlik ve Haydarîlik ise Türkmen babaları tarafından uyarlanmış sade ve basit şeklidir (Karamustafa, 2014). Kalenderîlik ise 11. ve 12. yüzyıllarda İran'da edebî bir tür olarak ortaya çıkmıştır. 13. yüzyılda yaşamış olan Cemâleddîn-i Sâvî isimli aşırı zahid bir şeyhin vefatının ardından onun öğretilerini benimseyen dervişlere verilen isimdir. Bu kişiler dünyevi konulara önem vermeyen, kendini maneviyata adanmış kişilerdir. Kalenderîlik 13. ve 15. yüzyıllarda Orta Asya, Güney Asya ve Orta Doğu'daki tüm İslâm ülkelerinde ortaya çıkan Haydarîlik, Câmîlik, Rum Abdalları, Medârîlik, Celâlîlik gibi aşırı zühd anlayışına bağlı bir ekoldür. Bu ekoller, “yeni zühtçülük, ya da zâhitlik olarak isimlendirilmektedir. Yeni zühtçülük tasavvufun kurumsallaşarak toplum içinde yayılmasına, yine tasavvuf içinden çıkan tepkidir. Aynı zamanda Anadolu tasavvufunda züht (dünyeviyata önem vermeme, maneviye yönelme, [TDK]) anlayışına dayalı Irak ekolü ile ilahi aşk ve cezbe anlayışına bağlı olan Horasan Melâmetîlik ekolü oldukça önemli bir yere sahiptir. Anadolu'da Türkmen babalarının yanı sıra Anadolu'da doğup büyümüş olan sûfîler de yer almaktadır. Hem göçmen sûfîler hem de yerli sûfîler Anadolu'da tarikatlara girmişlerdir, bir kısım sûfî ise bağımsız hareket ederek yeni silsileler oluşmasını sağlamış ya da evliya inançlarının oluşmasında etkili olmuşlardır, vefatlarından sonra türbelerine yapılan ziyaretler sebebi ile evliya yatırıları oluşmuştur (Karamustafa, 2014).

Tasavvuf anlayışının mimariye yansması incelendiğinde bu tip yapıların kökeninin Anadolu öncesinde sivil mimariye dayandığı görülmektedir. Horasan bölgesindeki

hankâhların ise şeyhler ve dervişleri tarafından kullanılan evler olduğu görülmektedir (Tanman & Parlak, 2011).

Tasavvuf anlayışının içersinde Abdallık, dervişlik, velilik gibi kavramlar yer almaktadır. Ahilik kavramı da bir tasavvuf kavramı olarak görülmektedir ancak bu kavramın daha farklı bir karşılığı bulunmaktadır. Aralarındaki farkın anlaşılması açısından ahilik kavramı şu şekilde açıklanabilir. Ahînin, kelime anlamı olarak Arapça'da kardeşim anlamına gelen "ahî" kelimesinden türetildiği ileri sürülmektedir. Bunun yanı sıra Türkçe'deki, cömert, eli açık ve yiğit anlamlarına gelen "akı" kelimesinden türetildiğini ileri süren bir görüş de mevcuttur (Sancaklı, 2010). Ahiliğin temeli, Kuran ve Hz. Peygamber'in sünnetine dayanmaktadır. Bu temel felsefe, her dönemde geçerli olmuştur. İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren fütüvvet anlayışı içinde IX. yüzyıldan itibaren esnaf birlikleri ortaya çıkmıştır. Türkler İslâmiyeti kabul ettikten sonra fütüvvet anlayışını benimsemişler, kendi karakterlerinde bulunan, cömertlik ve yiğitlik gibi kavramlarla özdeşleştirmişlerdir (Sancaklı, 2010).

Ahiliğin kurucusu, Ahi Evran'dır. Gerçek ismi Şeyh Nasîrüddin Mahmûd Ahî Evran b. Abbas'dır. Evran ismi gök, kainat, yılan ve ejderha anlamlarına geldiğinden dolayı bu durum onun efsanevi bir kişiliği olduğu anlamına gelmektedir. Ahi Evran Asya içlerinden Anadolu'ya gelmiştir. Pek çok şehir gezdikten sonra Kırşehir'e yerleşmiştir (Şahin, 1998).

Bayram (1991)'den aktarılan bilgiye göre, Ahilik Anadolu Selçuklu döneminde fütüvvet anlayışına bağlı olarak kurulmuştur. Anadolu'nun o dönemki sosyal, siyasi, kültürel, ticari şartlarına bağlı olarak gelişim göstermiştir (Aksoy, 2018). Ahilik toplumda birlik ve düzeni sağlamak amacı ile kurulmuş bir teşkilattır. Ahi teşkilatı toplumsal dayanışmayı sağlamak amacı ile bir takım düzenlemeler yapmıştır ve prensipler belirlemiştir. Ayrıca son derece misafirperver olan bu topluluk, yanlarına gelen yabancıları en iyi şekilde ağırlamayı şeref saymaktadırlar. Bu teşkilatta, İslâmiyet'teki eğitime verilen öneme paralel olarak, eğitim öğretim çalışmalarına önem verilmiştir. Çırak ve kalfalar esnaf dükkânlarında eğitilirken, ustalar, önder esnafların rehberliğinde kadı ve müderrisler tarafından eğitilmiştir. Esnaf dükkânlarının yanı sıra

köylerdeki yaren ocakları medreseler de başlıca eğitim kurumlarıdır. Ahiler tekke ve zaviyelerde dini ilim öğrenmektedirler, ilim öğrenmenin yanı sıra zikir halkalarına katılıp zikir icra etmektedirler. Ayrıca ülkenin en uç noktalarına kadar zaviyeler kurulmuştur, buralarda da eğitim faaliyetleri devam etmektedir. Ahilerin usta çırak ilişkisi de bir müridin şeyhine intisap etmesi gibidir. Ahilik üyeleri hem dini yaymak gibi bir misyon üstlenmişler hem de orduya destek olmuşlardır ancak tamamen siyasilleşmemişlerdir. Devletin gelişimine katkı sağlamak temel amaçlarından biridir (Aksoy, 2018). Ahilik toplumsal otoriteyi de içine alan, bir siyasi otoritenin bulunmadığı bir dönemde siyasi rol üstlenen bir kurumdur (Özerkmen, 2004).

Fütüvvet, Arapça bir kelimedir: Eli açıklık, cömertlik, yiğitlik ve olgun bir kişi olmak anlamlarına gelmektedir. Terim olarak anlamı ise, kişinin yardım sever olması, cana, mala dokunmaması, kötü söz söylememesi, başkalarının ayıbını görmemesini ifade eder. Bunun sonucu olarak fütüvvetin tekiline “feta” çoğuluna “fityan” denilmektedir (Anadol, 1991). Ahiğilin kurallarını belirleyen kitaplara fütüvvetnâme denilir. Ahiliğin esasları, giyim kuşam gibi tüm özellikleri bu kitaplarda yazmaktadır. Ocak, (1996)’ya göre fütüvveti kaynağı tasavvufun fütüvvet ile ilgili olan kısımları ve konu ile ilgili risalelerdir. 8. yüzyıldan itibaren öncü sûfilerin fütüvveti bir tasavvuf terimi olarak kullandıkları bilinmektedir. Demirci, 2009 fütüvvetin sosyal bir kavram olmasının yanı sıra zamanla tasavvufi bir kavram haline geldiğini ifade etmektedir (Çakmak, 2014). Ancak Çağatay 1981’in naklettiğine göre Ahiler toplumsal hayatın içinde yer alırlar, tasavvuf ehli gibi kendilerini soyutlamazlardı, Örneğin tasavvuf ehlinin hırka giymesine karşılık, ahiler şalvar giyer ve peştamal bağlarlardı. Gülvahaboğlu (1991)’de yayınlanan çalışmasında ise ahiler, dünya’dan tamamen çekilmeyen ibadet kadar yeme- içmeyi ve eğlenmeyi de seven insanlardır. Ahiler için çalışmak hem kendi geçimlerini temin etmek hem başkalarına yardım etmeyi ifade eder (Sancaklı, 2010). Kazıcı 1988’de yer alan bilgiye göre, Ahilikte şarap içme, zina, yalan, gıybet gibi davranışlar hoş karşılanmazdı ve bu davranışları gösteren kişiler Ahilikten atılırdı. Ahiliğe kabul edilmenin temel şartı ahlaklı olmak, yardımsever, cömert olmaktır. Bu nedenle ahiler bu özelliklere sahip kişilerdir (Sancaklı, 2010).

Ahiler, Hz. Peygamberi örnek almaktadır, Hz. Peygamber’in, peygamber olmasından önce eşi Hz. Hatice’nin onu tanımlayan şu ifadeleri bunu doğrulamaktadır: “Sen

muhtaçlara yardım eder, zayıf olanları ağırlar, zorda kalanlara destek olur, yardımına koşarsın” (Taberi, 1991).

Ahilerin tasavvuf ehlinden farkı ise, onlar gibi dünya işlerinden el çekmeyen, ibadetin yanı sıra yeme, içme, eğlenme gibi dünyevî faaliyetlere de önem veren bir topluluk olmalarıdır. Ahilerin temel amacı Allah'ın kendilerine ihsan ettiği insanlık özelliklerinden ve İslâm dininden yararlanarak insanca yaşamak, başkalarına da bu konuda yardımcı olmaktır. Ahiler bilime ve çalışmaya çok değer veren, toplumda düzeni de sağlayan kişileridir (Sancaklı, 2010).

Ahiler Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda önemli bir rol oynamaktadır, Osmangazi'nin oğlu Şehzade Alâeddin de bu tarikata mensuptur (Barkan, 1974). Barkan, Osmangazi'nin kayınpederi Şeyh Edebali'nin de ahi olduğunu ileri sürmüştür ancak yeni çalışmalar Şeyh Edebali'nin değil onun kardeşi Şemseddin'nin ve onun da oğlu olan Hüseyin'nin ahi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum Şeyh Edebali'nin de ahi olduğuna dair bir yanlış anlaşılmaya neden olmuştur, ancak Şeyh Edebali Vefaiyye tarikatına bağlıdır (Çolaklar, 2013). Ahilerin, Osmanlı'nın yanı sıra Selçuklu Döneminde de Anadolu'da asayişi sağlamak ve Anadolu'nun İslamlaşmasında etkili olmak gibi faaliyetleri bulunmaktadır. Diğer Türk İslâm coğrafyalarından Anadolu'ya gelmiş olan dervişler geldikleri bölgenin din ve dünya görüşünü de beraberinde getirmiştir. Böylece burada bulunan halk ve onların getirdikleri inançlar bir arada kaynaşmıştır. Bu dervişler Rum şehirlerine yerleşmişlerdir ve Ahiyan-ı Rum olarak anılmışlardır, aynı zamanda yerleştikleri bölgelerde aileler kurmuş ve canlılığın sağlanmasına katkıda bulunmuşlardır. Bu misyonlarından dolayı onlara kolonizatör dervişler de denilmektedir. Bu kişiler gerçek keramet sahibi kişiler gibi algılanmış ve kutsallaştırılmışlardır. Bazı türbelerin etrafında yer alan zaviyeler mevcuttur. Bu türbelerde yatan kişiler bu zaviyelerin oluşumunda etkin olan kişilerdir (Barkan, 1974). Semavi Eyice (1963)'de kolonizatör dervişlerin türbeleri etrafında kurulan tekkelerden ve bu alanların halk tarafından kutsallaştırıldığından bahsetmektedir. Bu dervişler aynı zamanda tarım ve çiftlik işleri ile meşgul olurlardı ve devlete öşür vergisi ödemekteydiler. İlk Osmanlılar ahi zaviyelerini korumuşlar ve yeni zaviyeler açılmasına destek olmuşlardır ve zaviyeler zamanla devletin kontrolünde çalışan resmi bir hizmet binası ve şeyhler de buradaki memurlar halini almıştır (Barkan, 1974).

Abdallık Kavramı: Selçuklu Devleti Köseadağ savaşı sonrası Moğollara yenilince Türkmen beylikleri kurulmaya başlandı. Bu sırada Anadolu'nun batı uçlarına büyük göçler başlamıştır, bu göçler ile birlikte, Horasan ve Harezm bölgelerinden insan toplulukları Anadolu'ya akın etmeye başlamıştır. Bu topluluklar arasında, dede, fakih, baba, şeyh, ahi, abdal ünvanlı kişiler de Anadolu'ya gelmiştir. Rum Abdalları Erken Dönem Osmanlı'da ordu ile savaşmışlardır. Geyikli Baba, Abdal Musa, Abdal Murad ve Kumral Abdal Erken Osmanlı döneminde Türkmenlere önderlik eden önemli isimlerdir (Söyler, [t.y.]).

Abdallık kavramı farklı dönemlerde budala ve serseri gibi farklı anlamlarda kullanılmıştır. Ancak zaman içerisinde bu anlamların dışında özellikle tasavvuf dünyasında yer alan dervişler için de kullanılmıştır (Eşigül & Çınar, 2018). Köprülü (1935) Anadolu'da ve Rumeli'de Rum Abdalları olarak bilinen bir derviş zümresinden söz etmektedir. Ocak (2016) 'da ifade edildiğine göre Abdalan-ı Rum tabirini ilk kez kullanan Âşıkpaşazâde Derviş Ahmed'dir. Uludağ (1988), Kendini, Allah'a adayan derviş ve erenler için de bu tabirin kullanıldığını söz etmektedir. İran bölgesindeki edebi eserlerde 12. ve 14. yüzyıllarda derviş kelimesi ile birlikte kullanılmıştır (Eşigül & Çınar, 2018). Daha sonra herhangi bir tarikata bağlı olmayan başıboş gezinen ve evliya gibi davranan kişiler için de kullanılmıştır (Altınöz, 2021).

Gölpınarlı (2009)'un belirttiğine göre Tek Tanrılı dinlerde kaynak kutsal kitaptır, bu kaynaktan kopuş tarikatlaşmayı hızlandırmıştır, İslâmiyet'in yayılışı sırasında karşılaşılacak kültürlerin etkisi ile tarikatlar oluşmuştur. Bu tarikatlar içinde en etkili olan ikisi Mevlevilik ve Bektaşiliktir (Eşigül & Çınar, 2018).

Abdallık kelimesinin farklı etnik gruplar içinde kullanılmasından dolayı özellikle çingenelik ile karıştırılmıştır, yerleşik ve göçebe çingeneler de Abdal olarak tanımlanmıştır. Bunun nedeni çingenelerin, Abdalların kullandıkları gizli bir dil içerisinde bulunan bazı kelimeleri kullanmaları, benzer kıyafetler giymeleri vb... nedenler olarak görülebilir. Abdalların içerisinde bulunan bir kesim insan da tıpkı ahilikte olduğu gibi ticaret, tarım gibi faaliyetlerle uğraşarak geçimini temin etmektedir (Altınöz, 2021).

Rum Abdalları'nın önderi Otman Baba'dır. Erken Osmanlı döneminden itibaren Abdal babalarının başında bulunduğu toplulukların bazı yanlış davranışları toplumun başındaki baba lakaplı kişiye de mâl edilmiş ve Geyikli Baba, Hacı Bektaş-ı Veli gibi erenlerin heterokdos bir yaşantıları olduğu yönünde bir yanlış anlaşılmaya neden olmuştur. Özellikle 15. yüzyıldan itibaren merkezi yönetimin ve Sünnî grupların baskıları ile aşırı gruplar olarak nitelenen Haydarîlik, Melâmetilik gibi gruplar Kalenderîlik içinde toplanmış ve yerleşik hayata geçmişlerdir. Son olarak da Bektaşilik'in çatısı altında biraya gelerek varlıklarını devam ettirmeye çalışmışlar ve birbiri içinde erimişlerdir (Öz, 2015).

Dervişlik, Veli Kültü ve Evliyalık Kavramları: İşini Allah'a bırakmış, kanaat sahibi ve tarikatlardan birine intisap etmiş, kimselere derviş denilir. Aynı zamanda fakir ve zavallı manalarında da dervişlere “*Dervişan*” denilir. Dervişlere mahsus veya layık yolda, onlara yakışır şekilde, saf ve kalender olma tarzına da “*Dervişane*” denilir (Yardımcı, 1976). Tasavvuf eğitimini tamamlamış olan dervişlere “Sufi” olarak anılır. **Veli**, Arapça valiya fiilinden türemiştir. Kendini Allah'a adanmış kişi, dost ve sevgili, eren ve ermiş anlamlarında kullanılır. Türkçede “Evliya ve “Derviş” gibi isimler de almıştır (Babür, 2019). Veli, kendisine ya da ona ait bir mekâna veya eşyaya başvuran kişilere iyilik getireceğine, fayda sağlayacağına inanılan kişi anlamına gelmektedir.

Kült, kelimesi Latince “Cultus” kelimesinden türemiştir. Tapma, tapınma, Din, Dinsel tören, ayin, anlamına gelmektedir (Karacan Büyük Sözlük ve Genel Kültür Ansiklopedisi, 1990). Eski Türklerde Tanrılara ve Tanrı olarak kabul edilen varlıklara tapınma onlara saygı duyma anlamlarında kullanılmaktadır. Kült kavramı, tapınak ve türbe gibi alanlarda yapılan ritüeller ile görnürlük kazanmaktadır (Parlatır, 2010). Halkın, istek ve beklentilerine ulaşmak amacı ile bu kişi ve mekânları ziyaret etmesi “Velî kültünü” oluşturmaktadır. Veli kültü inancının Hinduizm'den İslâmiyet'e geçtiği düşünülmektedir. Ayrıca bu inanç Budizm, Zerdüşlük ve Hristiyanlıkta da yer almaktadır. İslâmi tasavvufun temelleri Platonik Yunan Felsefesine kadar dayandırılabilir, Eski toplumların inançlarına ait uygulamaların tasavuffta yer alması Müslüman olmayan toplumların İslâma yönelmesinde oldukça etkili olmuştur. Evliyaların sahip olduğu kerametler halk üzerinde etkili olmuş ve bu toplumları İslâma yönlendirmiştir (Parlatır, 2010). Ayrıca İslâm öncesi Türkler zamanında Abû Hurayra

ve Farslı Selman gibi ashâbdan olan kişiler H. 642 ya da 652 yılında Hazar bölgesine gelmişlerdir. Bu bölgeyi tekbirler eşliğinde geçmişler bunu gören Türkler ise onları meleklerin koruduğuna inanmışlardır. Bu bölgedeki savaşlar sırasında vefat eden Abd-al Rahmân b. Rabî'a'nın cesedi Türkler tarafından bir sanduka içerisine konulmuş ve onunla yağmur duasına çıkılmıştır. Böylece ilk Müslüman Türklerde kişilere kutsiyet atfetme oluşmaya başlamıştır. Bu olaylar sonucunda bölgede yaşayan pek çok kişi İslâmı kabul etmiştir (Esin, 1978).

Evliya, “Veli” kelimesinin çoğuludur. Mucizeler ve kerametler gösterdiğine inanılan ermiş, yatır, anlamına gelmektedir. Tasavvufta, sufiliğin aşamalarından geçerek, Allah’a yaklaşan, onun sevgi dostluğunu kazanan kişiler için kullanılır. İslâm kültüründe evliyalık keramet kavramı ile bütünleşmiştir. Vefat eden evliyanın türbesi ya da mezarı da dilek dilemek ve adak adamak amacı ile ziyaret edilmektedir. Ancak evliyanın sahip olduğu kerametler kendi gücü değil, Allah vergisidir. Bu nedenle İslâm inancına göre her şeyin, Allah’tan geldiğini bilerek her türlü istek ondan talep edilmelidir (Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, 1992). Evliyalar, Allah’ı görüyormuş gibi ona ibadet eden kişilerdir. İnsanlara, Allah’ı hatırlatan, az yemek yiyen, kıyafetlerine çok önem vermeyen mütevazi insanlardır (Uludağ, 2013).

Evliyaların Özellikleri: Horasanlı sufilerden olan tasavvufun önden gelen isimlerinden olan (Uludağ, 1992). Bâyezid-i Bistami, evliyaları, arifler (anlayışı ve kavrayışı yüksek olan kimse) ve abitler (hizmet eden, itaat eden kimse) olarak ikiye ayırmıştır. Ârifler mertebe olarak daha yüsektir. Bazı evliyalar, Allah’ın kendisine bahsettiği kerametleri gizli tutarlar bu kişilere “Ümenâ, denir. Onlardan daha az sayıda insan yararlanabilir. Bazı evliyaların ise veliliği herkes tarafından açıkça bilinir. Bu kişilerden daha fazla insan yararlanır (Uludağ, 2013). Türkçede en çok bilinen evliya grupları: Üçler, yediler, kırklardır. Evliyaların öldükten sonra etkilerinin devamlılığına inanılmaktadır. Bu nedenle bir çok şehirde ismi ön plana çıkan evliyalar bulunmaktadır. Bursa’da Emir Sultan, Ankara’da Hazı Bayram-ı Veli, Konya’da Mevlana buna örnek verilebilir. Bu kişilerin bulundukları şehri koruduğuna inanılmaktadır (Uludağ, 2013). Bu durum, veli kültürünün bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

2.3. Tasavvufi Anlayışın Evliya Türbelerine Yansıması

Orta Asya'da başlayan anıtsal mezar geleneğinin bu bölgedeki din büyükleri evliya mezarlarına uygulanmasıyla tasavvuf önderlerine türbe inşa etme geleneği de başlamıştır (Kuban, 1993). Osmanlı mimarisi içerisinde yer alan evliya türbelerinin en önemli özelliği son derece naif yapılar olmalarıdır. Evliya türbeleri, içinde yatan kişilerin mütevazı ve hikmetli yaşantılarını yansıtan bir özelliğe sahiptir (Erhan, 2002). Böylece alçak gönüllük ve tevazu anlayışı bu yapıların mimarisine yansımıştır (Tanman, 2014). Bazı türbeleri belli bir konu ve amaç için ziyaret edilirken bazı evliya türbeleri ise bir konu ayrımı yapılmadan her tür dua için ziyaret edilmektedir. Emir Sultan Türbesi ve Şeyh Mehmed Emin Efendi Türbeleri bu duruma örnek olarak gösterilebilir (Mermutlu, 2002).

Evliya türbelerinin tasarımını etkileyen en önemli etken dini inanca paralel olan defin yöntemleridir. Velilere ait olan naaşların yaklaşık olarak tümü doğrudan toprağa gömülmektedir. Vefat eden velinin naaşı sağ tarafı kıbleye gelecek şekilde defnedilmektedir. Bu uygulama kabrin üzerine konan sandukaya da uygulanmaktadır. Türbenin bulunduğu arazi şartları elverdiği sürece türbe yapısına da uygulanmaktadır. Evliya türbelerinde çokgen plan, hanedan ve devlet ricalinin türbelerine göre daha az uygulanmıştır. Bu yapı tipinde sandukalar yapının merkezine yerleştirilir. Seyyid Battal Gazi Türbesi ile Koca Mustafa Paşa Tekkesindeki Sünbül Efendi Türbesi çokgen plan uygulamasına örnek olarak gösterilebilir. Yedigen planlı ve kubbeli türbeler ise Rumeli'de Bektaşî tekkelerinde sıklıkla görülmektedir. Bu plan tipi 15. yüzyılın sonlarına tarihlenen Akyazılı Sultan Türbesi, Demir Baba, Kıdemli Baba Sultan ve Otman Baba türbeleri ile 19. yüzyılın ikinci yarısına tarihli olan Yunanistan-Katerini Abdullah Baba Türbesi dışında diğer Osmanlı türbelerinde görülmemektedir. Bunun nedeni yedi sayısının Rumeli Bektaşiliği'ndeki simgesel bir önemi bulunmasıdır (Tanman, 2014). Bektaşilikteki yedi sayısı seyr-i sülûk'un aşılması gereken nefis özellikleri olarak görülmektedir. Bunlar: Kibir, kendini beğenme, kin, şehvet, gazap, hırs ve riya'dır (Harman, 2019). Kümbet biçimli türbeler de Osmanlı döneminde tamamen terk edilmiştir, ancak buna rağmen bazı tarikat yapılarında uygulandığı görülmektedir. İstanbul'daki Eyüp bölgesinde Şeyh Selâmi Tekkesinde yer alan türbe

bu konuya örnek olarak gösterilebilir (Tanman, 2014). Baldaken planlı türbe şemasının da Osmanlı evliya türbe mimarisinde çok az kullanıldığı görülmektedir. Evliya türbelerinde en yaygın olarak kullanılan yapı tipolojisi kare ya da dikdörtgen plandır. Tasavvufun doğduğu yer olarak kabul edilen Basra'da Abdolvahid bin Zayd döneminde kendini manevi çalışmalara adanmış olan bir grup evsiz için yaptırılan evler, aynı zamanda birer ibadet alanı olarak tarikat yapılarının da öncüleri sayılmaktadır (Omer, 2014). Tarikat yapılarına bağlı olan bu türbelerin de kimi zaman tek katlı konutlara benzemektedir. Tarikatlara bağlı olan türbelerde ise türbeler ayin mekânı ile bütünlük içindedir. Bu yapı tipinde bazen türbe ibadet mekanının içerisinde yer alır, bir diğer türünde tevhidhane- türbe bitişik olarak inşa edilir. Burada yer alan tevhidhane hem tarikat ritüellerinin yapıldığı bir alan hem de namazların kılındığı bir mesciddir. Bu birimler günümüzde yalnızca mescid olarak kullanılmaktadır. Bu durum, sûfilerin, velîleri bedenlen ölü ancak ruhsal olarak diri olarak kabul etmelerinden kaynaklanmaktadır (Tanman, 2014). Bazı yapı türlerinde ise cami ve türbe ayrı birimler olarak inşa edilmektedir. Tarikat türbelerinde velî kültüne bağlı olarak niyaz penceresi ya da hacet penceresi olarak bilenen niyaz pencereleri yer almaktadır. Bu pencereler diğer pencerelere göre daha büyük ya da daha gösterişli inşa edilir. Ayrıca bazen üzerinde "Ya Hazret-i Sultan Pîr " ibarasi yer almaktadır. Kimi zamanda bu kısım daha bezemeli olabilmektedir. Hâcet pencereleri avluya ya da sokağa açılabilir (Tanman, 2014).

Tek katlı konut görünümünde olan ve konuttan türbeye dönüştürülmüş evliya türbelerinde yer alan evin içine gömülme uygulamasının tarihsel kökleri bilinmese de Bu uygulama M.S. 1000'li yıllara kadar Saka-Yakut Türkleri ve Tolteklerde görülmektedir. Bunun nedeninin bu dönem insanların ölmüş atalarına yakın olma isteği olarak görülmektedir. Ayrıca cenazenin evin içinde çürümeye bırakılması dışarıdaki yırtıcı hayvanlara yem olmaktan korunması amacını da taşımaktadır (Sevik, 2023).

Evliya türbeleri süsleme özellikleri açısından incelendiğinde süsleme unsurlarında figüratif ve figürsüz olmak üzere iki ana başlık dikkati çekmektedir. Bu unsurlar mekânı süslemekten ziyade ortak değerleri vurgulamak, hatırlamak amacı ile uygulanmaktadır.

Figüratif unsurlar daha çok bir tarıkata bağlı olan evliya türbelerinde görülmektedir. Sembolik bir değer taşımaktadır. Örneğin: Arslan figürü, “Allah’ın arslanı” olarak bilinen Hz. Ali’yi temsil etmektedir (Tanman, 2014). Figüratif unsurların bir kısmı Osmanlıca karşılığı alamet olan belirti türünden unsurlardır. Sufilerin giydiği başlıklar ile şeyhlerin törenlerde giydiği tac-ı şerifeliler örnek olarak gösterilebilir. Tac-ı şeriflerin, Hz. Muhammed’e (S.A.S) Mi’rac esnasında giydirildiği düşünülen ve saltanat-ı maneviyeyi temsil ettiği düşünülmektedir.

Figürsüz süsleme öğeleri hat sanatını kapsamaktadır. Bu yazılarda ayet ve hadisler, Allah, Hz. Muhammed, Dört Halife, İmameyn, Aşere-i Mübbeşere isimleri, sûfilerin önem verdikleri Allah’ı zikretmeye yönelik ayet ve hadisler, on iki imamın pîrlerin, pîr-i sânilerin isimlerine, çifte “Hu” ve çifte “vav” kompozisyonlarına, Hz. Muhammed’e, ehl-i beytine, velîlere hitaben yazılmış medhiyelere, tasavvufî manzumelere yer verilmiştir. Bu yazıların yerleştirilmesinde belli bir hiyerarşiye dikkat edilmekte, göbek hizasının altına gelecek şekilde bir uygulama yazılmamaktadır. 19. yüzyıla kadar sıva üzeri kalem işi tekniği ile yazılan bu yazılar bu tarihten sonra levhalara yazılmıştır.

2.4. Bölüm Sonu

İnsanlığın başlangıcından bu yana insanlar kutsal saydıkları kişilerle bağ kurmaya önem vermişlerdir. Özellikle mezar alanları bu bağların kurulduğu en önemli alanlardan biridir. Toplumlar önemsedikleri ve kutsal saydıkları kişiler için çeşitli ritüeller ve gömü biçimleri geliştirmişler, mezar yapıları inşa etmişlerdir. Bu yapılar başlangıçta küçük çaplı basit yapılar iken toplumlar büyüdükçe mezar yapıları da gelişmiş ve büyük çaplı türbeler inşa edilmeye başlanmıştır. İnşa edilen bu yapılar, tarihsel süreçte farklı tipolojik şekillerde inşa edilmiştir. Bu tipolojilerin oluşmasında toplumlar arası kültürel aktarımların yanı sıra inanç faktörü de etkili olmuştur. Bu bölümde anlatılan ritüellerin büyük bölümü Anadolu’daki türbe yapılarında ve Bursa evliya türbelerinde, İslâm inancına uygun şekilde uygulanmaya devam etmiştir. Özellikle Ölü aşı olarak bilinen ritüel, Osmanlı kültüründe de önem verilen ve yaşatılan bir gelenektir. 3. Bursa şehrinin tarihçesi ve tasavvufî önemi anlatılacaktır. Ayrıca Bursa evliya türbeleri tanıtılarak, türbede medfun bulunan evliyaların biyografisi ve kerametleri anlatılacaktır.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. Çalışmada Kullanılan Kaynaklar

Bu Bölümde çalışmada kullanılan kaynaklar üç başlık altında toplanmıştır. Yazılı kaynaklar, görsel kaynaklar, arşiv kaynakları olarak ifade edilmiştir. Evliyalara ile ilgili olay ve menkıbevi bilgilerin elde edilmesi amacı ile klasik tarih kitapları ve menâkıbnamelelerden yararlanılmıştır. Bursa'daki tasavvufî ortam ve hükümdarların evliyalara ile olan bağlantıları konusunda tez ve makalelerden yararlanılmıştır. Tasavvuf kavramı ve tasavvuf kavramı ile bağlatılı kavramların açıklanması amacı ile konu ile makalelerden faydalanılmıştır. Bu kaynaklar "Yazılı kaynaklar" başlığı altında toplanmış ve örneklendirilmiştir.

Görsel kaynaklar, yapılara ait her türlü çizim ve fotoğraf görsel malzemeleri oluşturmaktadır. Bu görseller aracılığı ile yapıların geçmişteki durumları ile günümüzdeki durumlarının karşılaştırılması amaçlanmıştır. Ayrıca yapıların çevresinde ya da içerisinde yapılan ritüeller ya da dua gibi uygulamalar görüntülenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla kişisel arşivlerden, kurumsal arşivlerden ve yazar arşivinden yararlanılmıştır. Bu kaynaklar "Görsel kaynaklar" başlığı altında toplanmıştır. Ayrıca arşiv kaynakları bölümünde de bu kaynaklara değinilmiştir.

Arşiv kaynakları, yapıların orijinal durumlarının öğrenilmesi amacı ile plan ve eski fotoğrafların sağlanması amacı ile taranmıştır. Ayrıca yapılara ait herhangi bir özgün bilgi olabilirliği açısından incelenmiştir. Bu kaynaklar "Arşiv kaynakları" başlığı altında toplanmış ve sıralı olarak açıklanmıştır.

3.1.1. Yazılı Kaynaklar:

Yazılı Arşiv Kaynakları: Bu kaynaklar, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivinden oluşmaktadır. Bu belgeler yapıların orijinal durumlarına ait olan bilgilerin elde edilmesi amacı ile incelenmiştir.

Kitap ve Makale Kaynakları: Bu kaynaklarda türbelere ait olan tarihsel bilgiler, yapıların mimari ve bezeme özelliklerine ait olan bilgiler, evliya türbeleri etrafında oluşan veli kültü ve evliyalara ait olan biyografik özellikler ile onların gösterdikleri kerametlere ait bilgiler aranmıştır.

Âşıkpaşazâde'nin Osmanlı Tarihi isimli tarih kitabı Erken Osmanlı dönemi olaylarını anlatan klasik eserlerin başında yer almaktadır. Tez çalışmasının ana kaynaklarından birini oluşturmaktadır.

Neşri'nin Kitab-ı Cihanüma isimli tarih çalışması 15. yüzyılda yazılmış ve dönemin olaylarını ele alan, fetihleri anlatan ve menkıbevi bilgileri içeren klasik bir Osmanlı tarih kitabıdır. Tez çalışmasında evliyalar ile ilgili olayların anlatılması açısından katkı sağlanmıştır.

Baldırzade Şeyh Mehmed Efendi'nin Ravza-i Evliya isimli çalışması, İçerisinde evliya biyografilerinin yer aldığı temel bir kaynaktır. Evliya biyografilerine ulaşılması açısından çalışmaya önemli bir katkı sağlanmıştır.

Bursalı Mehmet Tahir Efendi'nin Osmanlı Müelliflari isimli kitabı evliya biyografilerini içeren bir kaynak olarak konu ile ilgili başvurulmuş klasik eserler arasında yer almaktadır.

Mehmed Şemseddin Ulusoy'un Bursa Türbeleri (Hakisar-ı Şemsi) başlıklı kitabı çalışmaya konu olan Bursa evliya türbelerinin mimari özellikleri ile ilgili bilgi edinilmesi konusunda yararlanılan kaynaklar arasında yer almaktadır.

Üftade Hazretlerinin kerametleri ile ilgili bilgi edinmek amacı ile Menakıb-ı Hazret-i Üftade isimli menkıbe kitabından yararlanılmıştır. Bu kaynakta Üftade Hazretlerinin hayatı ve yaşamında başından geçen bazı olaylar üzerinden kendisine ait olan kerametler anlatılmıştır.

Menakıb-ı Eşrefzâde isimli menkıbe kitabı ile Menakıb-ı Emir Sultan isimli menkıbenin Türkçe çeviri olan ve aynı başlıklı yüksek lisans tezi evliyaların kerametlerini anlatan ve bu konuda bilgi alınan kitaplardır.

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde 17. yüzyılda Bursa'nın durumundan ve mimari yapılarından söz edilmiştir. Özellikle Emir Sultan Hazretleri Türbesinin 19. yüzyıldaki büyük depremden önceki durumu ile ilgili kıymetli bilgiler içermektedir.

İbn Batuta Seyahatnamesinde Sultan Orhangazi dönemi Bursa'sından kısaca söz edilmektedir. Bu dönemde Bursa'nın fethi ve Bursa'daki ortam ile ilgili bilgi sağlamaktadır.

Mefail Hızlı'nın 1982 yılında Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nin 2. Sayısında yayınlanan “Somuncu Baba (Şeyh Hamiddüdin Aksarayî)” başlıklı makalesinde başta Somuncu Baba olmak üzere Bursa'da yer alan önemli dini kişilikler ele alınmıştır.

Yusuf Oğuzoğlu'nun 2005 yılında yayınladığı “Bursa'daki Tasavvuf Hayatını Osmanlı Sultanları Neden Destekledi?” Başlıklı makalesinde Osmanlı devlet hayatında tasavvufun önemi ve önde gelen mutasavvıflar anlatılmıştır.

Vedat Turgut'un 2011 yılında Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi'nin 11. sayısında yayınladığı “XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancaklarında Abdalan-ı Rum” başlıklı makalede Anadolu'da şeyhlerin ortaya çıkışı, abdallığın gelişim süreci ve yapısı, ayrıca Hüdavendigâr ve Sultanönü sancakları ile zaviyelere ait vakfiyeleri incelenmektedir.

Saim Ayata'nın 2012 yılında Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nin (ERUIFD) 14. sayısında yayınladığı “Anadolu Abdalları” başlıklı makale Abdallığın Anadolu'ya geliş sürecini ele almaktadır. Ayrıca Bektaşilik ve diğer tarikatlarla olan bağlantılarını ortaya koymaktadır.

Özkul Çobanoğlu'nun 2015 yılında kitap bölümü olarak yayınladığı Hacı Bektaş Veli Türbesi ve Çevresinde Kullanılan Sembollerin ve Mimari Motiflerin Kültürel Kökleri isimli makalesinde, Hacı Bektaş Veli Türbesi mimarisinde kullanılmış olan sembol ve motiflerin kültürel kökleri irdelenmiş ve günümüzdeki işlevleri ele alınmıştır.

Hakkı Önkal'ın 1977 yılında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Bilimleri Anabilim Dalında hazırladığı Anadolu Selçuklu Türbeleri başlıklı doktora tezinde, yapıların tarihçesi ve tipolojik özellikleri anlatılmıştır.

Aziz Doğanay'ın 1994 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk-İslam Sanatı Ana Bilim Dalında hazırladığı Erken Osmanlı Bursa Türbelerinde Tezyinat, başlıklı yüksek lisans tez çalışmasında bu yapıların tarihçesi, türbelerde medfun bulunan kişiler bilgileri ile yapıların tipolojik ve bezeme özellikleri ele alınmaktadır.

İskender Oymak tarafından 1994 yılında Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde hazırlanan Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri isimli tezinde Malatya'da yer alan ziyaret yerleri ve bunların çevresinde oluşan halk inançları, bu ziyaret yerlerinin toplum psikolojisi ve sosyal durum üzerindeki etkileri ele alınmıştır.

Ertan Daş'ın Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk İslâm Sanatı anabilim dalında hazırladığı Erken Dönem Osmanlı Türbeleri başlıklı doktora tez çalışması duruma örnek olarak gösterilebilir. Bu çalışmada yapıların tipolojik özellikleri ele alınmış ve tipolojik olarak Anadolu'daki diğer örnekler ile karşılaştırma yapılmıştır.

Hasan Basri Alkaya'nın 2006 yılında Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı'nda hazırladığı "Bursa ve Çevresindeki Ziyaret Yerleri ve Bunların Etrafında Oluşan Dînî İnançları" başlıklı yüksek lisans tezinde, Bursa'nın üç merkez ilçesinde yer alan türbeleri, tarihsel gelişim, mimari ve yapının hikayesi yönünden ele alınarak kutsallık boyutunu ve bu alanların ziyaret edilmesinde bu durum ile olan bağlantısı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Nilüfer Ateş'in 2017 yılında Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İslam Tarihi Bilim Dalında hazırladığı Emir Sultan Külliyesi (XV.-XVII. yüzyıllar) başlıklı doktora tezindeki odak noktası, Emir Sultan Külliyesi'nin ilk üç yüzyıl içerisindeki (XV-XVII. yüzyıllar) durumunu ve geçirdiği oluşum/değişim süreçlerini incelemektir. Bu süreçler; fizikî, iktisâdî, sosyal ve işlevsel yönleriyle ele alınmıştır. Emir Sultan Türbesi'nin ise Erguvan bayramı kapsamında her yıl tarikat dervişleri tarafından ziyaret edildiği ve burada bazı ritüeller gerçekleştirdikleri anlatılmaktadır.

Ezgi Tekin Arıcı ve Cenk Günay'ın 2018 yılında Akdeniz Üniversitesi Uluslararası Müzik ve Sahne Sanatları Dergisi'nin 2. Sayısında yayınladığı “Ege ve Orta Anadolu'da Abdallık Geleneğinin Tarihsel ve Kültürel Özelliklerinin Müzik Gelenekleri ve Müzikal Analiz Üzerinden Değerlendirilmesi” başlıklı makalede Ege ve Anadolu Abdallarının müzikleri ezgisel açıdan karşılaştırılmaktadır. Ayrıca Abdallık kavramından ve tarihsel süreçten söz edilmektedir.

Timur Eşiğül ve Sevilay Çınar'ın 2018 yılında Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi'nin 66. sayısında yayınladığı “Abdallığın Tasavvufi Yönü ve Kültürel Aktarım Aracı Olarak Abdal Müzik Geleneği” başlıklı makalede Abdalların dini inançlarının günümüz Orta Anadolu Abdalları'nda uygulanma durumu ve Orta Anadolu Abdalları'nın tasavvufi yönden müzik icra şekillerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır.

İsmal Altınöz'ün 2021 yılında Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin 25. Sayısında yayınladığı Osmanlı Döneminde “Anadolu Abdalları” başlıklı makalede Abdallık kavramının kullanım alanları, anlam farkları, çingenelik ile benzeyen ve ayrışan yönleri ele alınmaktadır.

3.1.2. Görsel Kaynaklar: Bu kaynaklar, yapıların orijinal görüntüleri ile plan ve kesit çizimlerinin elde edilmesi amacı ile incelenmiştir.

Görsel Arşiv Kaynaklar: Yapılara ait olan planlar, saha çalışması yapılarak çekilen fotoğraflar ve eski fotoğraflar görsel kaynakları oluşturmaktadır. Yapılara ait olan planların bir kısmı Bursa Büyük Şehir Belediyesi Arşivinden, Eski fotoğraflar, Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurulu Arşivinden ve kişisel arşivlerden elde edilmiştir.

Literatürde Yer Alan Görsel Kaynaklar ve İnternette Yer Alan Görseller: Arşivlerden bulunamayan planlar konu ile ilgili tez ve kitaplardan alınmıştır. 2. Bölümde yer alan görsellerin bir kısmı internet kaynaklarından elde edilmiştir.

3.1.3. Arşiv Kaynakları: Çalışmada yararlanılan arşivler kurumsal arşivler ve kişisel olarak iki gruba ayrılmaktadır, buralardan elde edilen belgeler şunlardır:

Kurumsal Arşivler:

- Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (Tahrir defterleri (keşif belgeleri), Geyikli Baba ve Orhangazi arasında geçen menkıbeye ait olan belge bu arşivden elde edilmiştir).
- Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi (Türbelere ait olan restorasyon raporları, eski fotoğraflar, planların bir kısmı bu arşivden sağlanmıştır).
- Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi (Yapılarda yer alan kitabelerin bir bölümüne ait olan transkripsiyonlar)
- Bursa Büyük Şehir Belediyesi Arşivi (BBŞBA) Cunûnî Ahmed Dede Türbesi'ne ait olan eski fotoğraflar ve mevlvihane külliyesine ait olan planlar)
- Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurulu Arşivi (BEESKA), (Yapılara ait olan eski fotoğrafların bir kısmı bu arşivden elde edilmiştir).

Kişisel Arşivler:

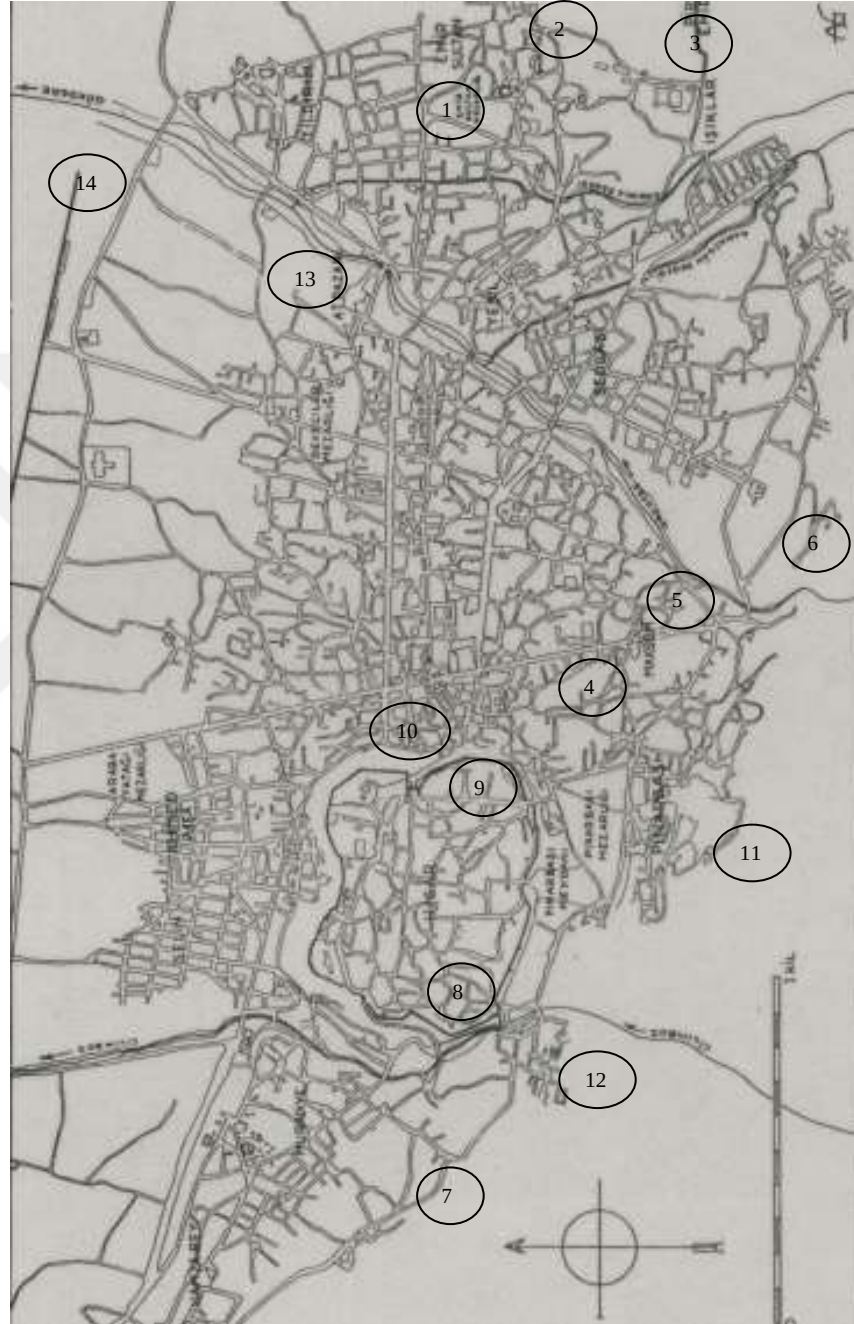
- Mehmet Safiyüddin Erhan Arşivi (Kişisel arşiv) (Yapılara ve yapıların çevresine ait olan eski fotoğrafların bir kısmı bu arşivden elde edilmiştir).
- Y. Mimar Rahmi Dede Arşivi (Kişisel arşiv) (Cunûnî Ahmed Dede Türbesi'ne ait olan plan ve türbenin içini gösteren eski fotoğraf)

3.2. Erken Osmanlı Kenti Bursa'nın Oluşum Süreci

1204 yılından sonra Bizans iç savaşı nedeni ile Bitinya bölgesindeki nüfus oldukça azalmıştır. İlk olarak İznik Osmangazi tarafından kuşatılmış ancak onun vefatı üzerine oğlu Orhan Gazi şehri fethetmiştir. Osmangazi eski bir kilise olan türbesinde metfundur (İbn Battuta, sür.2004). Orhangazi tarafından kuşatılan Bursa kentinin kuşatma altında kaldığı 20-30 yıllık süre içinde nüfusu daha da azalmıştır. Bu dönemde Bursa'da sur içinde Tekfur Sarayı ile bir manastır ve kilise dışında kamusal bir alan bulunmamaktadır. 1326 yılında Orhan Bey tarafından fethedilen Bursa'da bu tarihten sonra nüfus öncelikle Hisar içine yerleştirilmiştir. Bursa'da mimari gelişmeler öncelikle şehrin doğu tarafında Gökdere'nin olduğu alanda gelişmiştir (Oğuzoğlu, 2013). Bursa ilk Osmanlı başkentidir. Mimari açıdan önemli bir Osmanlı başkenti olmasının yanı sıra manevi açıdan da önemli bir merkezdir. Fatih Sultan Mehmed'e kadar tüm padişahların türbeleri burada yer almaktadır. Fatih Sultan Mehmed'in oğlu Cem Sultan, Yavuz Sultan Selim'in ağabeyleri Şehzade Korkut ve Şehzade Ahmed, Bursa'da hükümdarlık ilân etmişlerdir (Ulusoy, 2018). Orhan Bey'in emri ile yapılan külliye şehrin ticari merkezini oluşturmuştur. Orhan Bey'in yaptırdığı külliye aynı zamanda Osmanlılar tarafından kullanılan ve kentsel büyümenin bir külliye inşa edilerek yönlendirildiği ve kolaylaştırıldığı bir kentleşme unsurudur. Sonraki padişahların da buraya yaptığı eklemelerle bu bölge gelişmiştir. Orhan Bey, Hisardaki bir kiliseyi babası Osman Bey için türbeye çevirmiştir. Ayrıca kuzeydoğu bölümüne bir saray (Bey Sarayı) yaptırmıştır. Orhan Bey'in oğlu ve halefi I. Murad (1362-1389), hem şehir merkezinin artan nüfusunu barındırmak hem de yeni bir banliyö bölgesi kurmak için babasının başlattığı inşaat modelini sürdürmüştür. Murad, Bursa'nın tam üç kilometre batısında, Çekirge köyünün hemen kuzeyindeki bir terasta bir külliye kurmuştur. Bu köy, çok sayıda kaplıcaya ev sahipliği yapıyordu ve Çekirgeyi merkeze bağlıyordu (Pancaroglu, 1995). I. Murad'ın oğlu ve halefi olan I. Bayezid (1389-1402), dedesi ve babası tarafından kurulan ikili yapı düzenini sürdürmüştür. Yüzyılın başlarında Orhan Bey tarafından kurulan çarşı mahallesine Ulu cami adında bir cemaat camisi yaptırılmıştır. Bu caminin büyük boyutları ve bir külliyenin parçası olmaması, Ulu cami'nin Cuma cemaati için ticaret merkezinin artan nüfusunu barındırmak için tasarlandığını ortaya koymaktadır. Günümüze kadar Bursa'nın merkezindeki seçkin bir yapı olarak kalmıştır.

Bayezid'in külliyesi babasının külliyesi gibi eski şehirden iki üç kilometre uzakta ama doğu yönündeydi. Bayezid'in zamanında bu yer, Gökdere Çayı'nın doğusunda bulunmaktadır. I. Murad'ın Çekirge'deki külliyesi gibi, Bayezid'in külliyesi de Osmanlı hanedanının mimari izlerini şehir merkezinden dışarıdaki topraklara doğru genişleterek bu alanları Osmanlılaştırmaya katkı sağlamıştır. Bu kompleks, Bursa'nın on dokuzuncu yüzyıla kadar koruduğu hilal şeklinin doğu ucunu işaret etmektedir. Murad ve Bayezid'in kentin iki ucundaki iki külliyesi, kendi sitelerinin topografyasından yararlanmış ve sultanların manzarayı mimari olarak vurgulayarak şehri ülkeye bağlama arzusunu somutlaştırmıştır. Ayrıca, yeni mahallelerin gelişimini yönlendiren odak noktaları olarak hizmet etmişlerdir. 1402 yılında yapılan Ankara savaşı ile I. Beyazid yenilgiye uğramış ve Osmanlı'nın ilk dönemi sonlanmıştır. Yıldırım Beyazid'in oğulları arasında çıkan taht kavgası nedeni ile on bir yıl fetret devri yaşanmış ve bu süre I. Mehmed'in (Çelebi) başarısı işe sonlanmıştır. Bu başarıyı Yeşil külliye'nin inşası takip etmiştir. Yeşil Külliye, kalenin doğusundaki Gökdere Çayı'nın iki kolu ile ticaret bölgesi arasındaki bir tepe üzerinde yer almaktadır. Bayezid külliyesi ile birlikte Yeşil, şehrin doğu yakasını tanımlamış ve Uludağ'ın eteklerinde kentsel büyümeyi pekiştirmiştir. Külliye'nin diğer yapılarına göre mezarın görünürlüğü ve buna bağlı olarak önemi artmıştır. Bursa'nın sultan külliyelerinin sonuncusu Sultan II. Murad (1421-1451) tarafından yaptırılan Muradiye'dir. Kalenin hemen batısında, Cilimboz Çayı'nın karşısında bir sırt üzerinde yer alır. Çekirge ile kale arasındaki konumu, Bursa'nın hilal şeklinin sabitlenmesine ve şehrin batı ucunun daha da gelişmesine olanak sağlamıştır. Külliye'nin güneyindeki geniş ağaçlıklı alan, 14. ve 16. yüzyıllar arasında, aralarında tahta çıkmayan şehzadelerin ve hanedanın kızları ve eşleri de dahil olmak üzere birçok kadının da bulunduğu bazı hanedan üyelerinin gömüldüğü bir bahçe haline gelmiştir (Pancaroglu, 1995). Bursa, öncelikle Edirne'nin ve 1453 'ten itibaren de İstanbul'un başkent olması ile birlikte biraz geri plana kaysa da klasik Osmanlı döneminde ikinci meşru siyasi merkez olma özelliğine sahiptir. Tanzimat Döneminde siyasi alanda yeni arayışların başlaması Bursa'nın öneminin artmasına neden olmuştur. II. Abdülhamid zamanında Bursa daha da değerli bir hale gelmiştir. Bu dönemde Bursa, "mehd-i zuhur-ı saltanat" (saltanatın beşiği) olarak anılmıştır. II. Abdülhamid döneminde 1896 yılında Rus saldırılarından dolayı başkentin Bursa olması düşünülmüştür. 19. yüzyıldan itibaren Bursa'da yer alan filatür fabrikaları ile gelişen bir

sanayisi bulunmaktadır. Buna bağlı olarak modern anlamda sosyal ve sınıfsal ilişkilerin geliştiği bir şehirdir. Türkçölük akımı 1913 senesinden itibaren güçlenmiştir ve bu dönemde Bursa'nın sembolik önemi daha da artmıştır (Ulusoy, 2018).

Şekil 3. 1. Bursa'da anıtların yerleşimi (Pancaroglu, 1995) (Düzenleyen: Duygu Gök)

1-Emir Sultan Türbesi, 2- Abdüllâtif Kudsi Türbesi, 3- Pir emir Türbesi, 4-Ak Bıyık Sultan Türbesi, 5- Şeyh Mehmed Emin Efendi Türbesi, 6- Hüsameddin Bursavî Türbesi, 7- Tezveren Hazretleri, 8- Cunûnî Ahmed Dede Türbesi, 9-Üftade Hazretleri Türbesi, 10- Okçu Baba

Türbesi, 11- Üçkozlar (Yediler) Türbesi, 12- Seyyid Nasır Hazretleri Türbesi,13- Ebu İshak Kazeruni Türbesi, 14- Abdal Mehmed Türbesi,

3.2.1. Erken Osmanlı Döneminde Bursa'nın Tasavvufi Açıdan Önemi

Türkler, Orta Asya'dan gelirken kendi kültürlerini de getirmişlerdir. Türkler Orta Asya'da Şamanist bir inanca sahiplerdir ve Anadolu'ya gelirken şaman din adamları ile birlikte gelmişlerdir. Şaman din adamları beraber getirdikleri bu kültürün etkilerini Anadolu'daki inançlarla harmanlayarak farklı bir İslam anlayışı oluşturmuşlardır. Şamanlar derviş olarak anılmışlar ve yüzlerce yıl dinsel törenleri yönetmişlerdir (Kaplanoglu & İnalçık, 2000).

Anadolu'da binlerce yıl süren mitolojik anlayışlar Türk İslam inancının etkisi ile yeniden yorumlanmıştır. Böylece ilk çağ mitolojilerindeki koruyucu tanrılar, Hristiyan kültüründe keşiş, İslam kültüründe derviş olarak anılmaya başlanmıştır (Kaplanoglu & İnalçık, 2000). Bursa'daki dinsel törenlerin bir kısmında da Anadolu mitolojilerinin etkisi görülmektedir. Örnek olarak: Molla Fenari Cami'nin önünden akan Alişar suyu ile Allah'a dilekçe yollama ritüeli gösterilebilir. Ayrıca, Bursa'daki pek çok dervişin hikayesinin Hristiyan azizlerin hikayesi ile örtüştüğü bilinmektedir. Emir Sultan'ın ilahi bir ışığın peşinden Bursa'ya yerleşmesi Aziz Konstantaten'in ilahi bir ışığın peşinden İznik'e yerleşmesi ile örtüşmektedir. Emir Sultan'ın beyaz atlı olarak görülmesi ve ejder ile mücadelesi makam mezarı İznik'te olan Aziz Georgios'un da simgelerindendir. Benzer bir söylence Abdal Murad için de türetilmiştir. Kendisi iki ejderha'yı büyük kılıcı ile öldürmüştür. Bursa'da dervişlerin asalarını yere vurarak o bölgeden su çıkmasını sağlamaları, Uludağ'da yaşayan keşişlerle ilgili olarak da anlatılmaktadır (Kaplanoglu & İnalçık, 2000). Bu durum farklı dönemlerde gönderilen dinlerin inanç önderlerinin benzer durumları yaşadığı anlamına gelebileceği gibi zaman zaman kültürel aktarımlar olabileceği anlamına da gelebilir. Türkler İslâmı kabul edinceye kadar sahip oldukları pek çok inancın etkilerini yeni inançlarına taşıdıklarını da göstermektedir (Ocak, 2009). Anadolu'nun Türkleşmesinde etkili olan ve şehir merkezinden uzakta yaşayan heterodoks dervişler, sufi kesim tarafından dışlanmaktadır. Bu nedenle isyanlar çıkarabiliyorlardı. Devlet yönetimi bu tür durumlara engel olmak amacı ile dervişleri destekliyordu (Cahen, 2000). Ancak bu dervişler halk üzerinde

oldukça nüfuz sahibi idi. Halk onları, Allah dostu olarak görüyordu ve onlara yakın olmak, toplumda Allah'a yakın olma hissini uyandırıyor. Öyle ki toplum içinde görülen bir sağlık sorunu için dahi bu dervişlerden yardım bekleniyordu. Padişahların da bu kişilere olan bakışı toplumdan farklı değildi (Bayarslan, 2019). Aynı zamanda 13. yüzyılda Anadolu'da bir ulema sınıfı bulunmamaktaydı. Bu nedenle devlet yönetimi halk üzerindeki etkisini belli kişiler üzerinden sağlama gereği duyuyordu. Bu kişiler dönemin şeyh ve dervişleridir. Padişahlar onlara yakınlık göstermekle kendilerine manevi bir rehber edinmenin yanı sıra toplum üzerinde etkinliğini artırıyor. Dervişler ise bu yakınlık sayesinde yönetime bir katkı sağlamış oluyor ve padişahların onlara sunduğu vakıflardan ve zaviyelerden istifade edebiliyorlardı (Bayarslan, 2019).

Bursa, Osmanlı Dönemi'nde burada yaşayan dervişler ve onların yetiştirdiği dervişlerin Anadolu'daki diğer şehirlerde sağladığı katkılar açısından tasavvufi bir öneme sahiptir. Ayrıca Mısriye ve Celvetiye gibi önemli tarikatların Bursa'da kurulmuş olması da bu şehrin tasavvufi önemi açısından önemlidir (Öcalan, 2012). Necmeddîn-i Dâye'nin Alâeddîn Keykubad'a takdim ettiği Mirsâdü'l-İbâd adlı eser devlet-tasavvuf ilişkilerini ele önemli bir kaynak olarak gösterilebilir (Bayarslan, 2019). Bu kaynakta padişahlara öğütlerde bulunulmuştur. Padişahların kendileri ile nefisi, kendisi ile halkı ve kendisi ile Allah arasında olmak üzere çeşitli halleri olduğu, padişahların bu hallerin tümünde üç şeyi yapmak ile üç şeyi yapmamakla emredilmiş olduğu ifade edilmektedir. Bunlar adaleti olmak, ihsan ve yakınlarla yardımda bulunma halidir. Hayasızlık, haddi aşma ve azgınlık suçlarından men edildiği ifade edilmiş ve bu konularda öğütlerde bulunulmuştur (Daye, sür.2021). Ayrıca bu eserde, padişahların Salihlere hürmet gösterip onların hallerini gözetmesi gerektiği, eğer muhtaç durumda iseler ihtiyaçlarını gidermeleri gerekmektedir. Bu kişiler herhangi bir istekte bulunmasalar dahi onların ihtiyaçlarını karşılamak ve gönüllerini rahat tutmak padişahın vazifesidir. Çünkü tüm alem bu kişilerin onların hürmetine ayakta durmaktadır. Bu kişilerin devlet hazinesinden payları vardır, onlar istemeseler de bu payın onlara verilmesi gerekmektedir, padişahın bunu yapmaması onu zalim bir yönetici durumuna getirmektedir.

Osmanlı döneminde, sultanlar da dönemin önde gelen dini kişiliklerini önemsemişler ve onlara tekkeler kurmuşlar, vakıflar tahsis etmişleridir. Osmanlı yönetimi dervişlere yönetimde de önemli sorumluluklar vermişlerdir. Osmanlı'da Ahiliğin etkileri ilk olarak Şeyh Edebali ile görülmüştür ve bu süreç Fatih dönemine kadar devam etmiştir. İznik Medresesi'nde Davud-i Kayseri ve ilk Şeyhülislam Molla Fenari medrese- tekke bağlantısının örnekleridir. Süleyman Çelebi'nin, I. Beyazıd döneminde Mevlidi yazması önemli olaylardan biridir. Süleyman Çelebi, Emir Sultan'dan feyz almış, Yıldırım Beyazıd'ın divan imamlığını yapmıştır. Yirmi iki yıl boyunca bu görevde kalmıştır (Oğuzoğlu, 2005).

Osmanlı döneminde tarikat bağlantılı devlet ilişkileri ön plandadır. Siyasette dahi İslâm ahlakı önemsenmiş ve bu nedenle alimlerden yardım istenmiştir. Bu uygulama Yavuz Sultan Selim dönemine kadar devam etmiştir (Ayık, 2016). Medreseli olmayan ve halk İslâmi denilen öğretiyi halka öğreten bu kişiler bilge özellikleri ile geniş kitlelere hitap etmişler ve Osmanlı sultanları tarafından oldukça desteklenmişlerdir (Oğuzoğlu, 2005).

Orhangazi döneminde gazi-dervişler, önemli devlet adamları Bursa'ya göç etmişlerdir. Bu sayede Osmanlılar gerekli olan dini ve sosyal desteği elde etmişlerdir. Göç ile gelen Türkmenlerden bir kısmını oluşturan gazi dervişler savaşlarda alp olarak, barış zamanlarında derviş olarak görev almışlardır. Dağlarda ve ıssız alanlarda yerleşen bu dervişler Müslüman Türklere karşı ön yargılı bakışı kırmış, yol ve ordu güvenliğini sağlamışlardır. Ayrıca Bursa'da tekke yapıları inşa etmişlerdir. Geyikli Baba bu dervişlerin önde gelenlerinden biridir (Gürevin, 2019).

Geyikli Baba, Hoy'dan ilk geldiğinde İnegöl bölgesine yerleşmiş, Bursa'nın fethinde Kızıl Kilise denilen bir bölgeyi fethetmiştir. Orhangazi kendisine İnegöl bölgesini vakfetmek istemiştir, ancak Geyikli Baba yalnızca Babasultan köyünü alarak burada bir tekke kurmuştur (Yılmaz H. , 2016).

Orhangazi dönemindeki diğer önemli mutasavvıflar, Abdal Musa, Ahi Evran, Karacaahmet, Abdal Murat, Toklu Baba (Doglu Baba) Sultan'dır (Özçelik, [t.y.]). Erken

Osmanlı döneminde önde gelen bir başka önemli isim ise Emir Sultan Hazretleridir. Emir Sultan, Sultan Yıldırım Beyazıd'ın kızı Hundî Hatun ile evlenmiştir. Alim ve evliya bir kişi ile bir padişah kızının evlenmesi Osmanlı tarihinde bir ilktir. Bu evlilik ile Osmanogulları, Hz. Peygamber ile dünürlük kurmuşlardır. Bu evlilik Osmanlı'nın tarikat mensuplarına gösterdiği saygının bir ifadesidir (Yılmaz Ö. , 2017).

Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında inşa edilen zaviyeli camiler Bursa'daki ilk tarikat yapılarının öncüleri olarak kabul edilebilir. Tarikat kültürü içerisinde yer alan ve o dönemde Ahilerin denetiminde yapılan, eğitim, sohbet, misafir ağırlama gibi uygulamalar tabhaneli camilerde yapılmaktadır. Bu yapılar, toplu ibadet yapılmasının yanı sıra, Ahi zaviyelerine özgü ihtiyaçları da karşılamak amacı ile tasarlanmıştır, ancak Ahilik, sufî tarikatların kapsamına alınamadığından dolayı bu yapıları tarikat yapıları sınıfında değerlendirmek tam anlamıyla mümkün değildir (Tanman, 2002).

14. yüzyılda Bursa'da kurulan ilk tekkeler, Çıraklı Dede Tekkesi ve Abdal Musa Tekkesi'dir. Özellikle Türkistan kökenli dervişler Bursa'nın evliyalar şehri olarak anılmasını sağlamıştır. Bu dönemde ayrıca Mevlana Şemseddin Fenârî, Hacı Bayram-ı Veli, Şeyh Hamid-i Veli (Somuncu Baba) ve Süleyman Çelebi gibi sufiler Bursa'da tarikat ve tekke oluşumunu etkilemişlerdir. Bistamiyye tarikatı da Osmanlı Devleti'nde etkili olmuştur. Bu dönemde Bursa'ya gelen Şeyh Hamid, Yıldırım Beyazıd tarafından saygı görmüş ve Ulu Cami'de ilk vaazı vermesi istenmiştir. 15. yüzyılda Emir Sultan ve Seyyid Nasır ile Bursa'ya gelen Seyyid Usul'de Bursa tarikat kültüründe etkili olmuştur. Bu dönemde Bursa'da Halveti, Nakşibendi, Zeyni tekkeleri yaygındır. Emir Sultan, Kübreviyye tarikatının ilk temsilcisidir tarikat bir tek tekke ile varlığını sürdürmüştür, iki nesil sonra varlığı sonlanmıştır (Taşkın, 2017). Ayrıca pek çok Müslüman'ın saygı duyduğu evliya mezarlarının Bursa'da olması da buranın kutsal bir yer olarak görülmesini sağlamaktadır (Yıldırım, 2014).

3.2.2. Evliyaların Bursa'ya Katkıları

Türkler Orta Asya'dan gelirken İran ve Arap etkilerini kendi kültürlerine katarak Anadolu'da farklı bir sentez oluşturmuşlardır. Şamanlar eski Türklerde var olan

inançları Anadolu kültürü ile birleştirerek yeni bir İslâm yorumu kazandırmışlardır. Türkler 11. Yüzyıldan itibaren Bursa'da yerleşmiştir. Yaklaşık iki yüzyıl boyunca burada Hristiyanlarla yaşamışlardır ve onların etkisinde kalmışlardır (Kaplıanoğlu, 2002). Bursa Orhangazi tarafından kurulduktan sonra Horasan bölgesinden gelen Nakşîbendi dervişleri başta olmak üzere pek çok derviş buraya göç etmiştir ve burada dergâhlar inşa etmişlerdir. Nakşî şeyhlerinden Ahmed İlahî'nin idare ettiği Yoğurtlu Baba Dergâhı Bursa kurulan ilk Nakşî dergâhıdır (Tek A. , 2007). Ayrıca Kâdiriyye tarikatının bir kolu olan Eşrefiyye tarikatına bağlı olarak İznik'te bir tekke kurulmuş ve ikinci tekke de Bursa'nın İncirli semtinde kurulmuş olan Eşrefzâde Tekkesi'dir. Bu yapı aynı zamanda İncirli Tekkesi olarak da bilinmektedir. Bu yapı 17. yüzyılda merkez âsitâne hizmet vermiştir (Tek A. , 2010). Bursa'nın çevresinde yer alan pek çok köy kurucularından dolayı baba, dede gibi isimler almaktadır. Geyikli Baba tekkesinin eski bir manastır üzerine inşa edildiği düşünülmektedir. Çevresinde bulunan kalıntılardan da bu anlaşılmaktadır. Tekke yakınında bulunan figüratif çeşmenin önündeki yalağın vaftiz havuzu olduğu düşünülmektedir. Geyikli Baba hayatta olduğu dönemde hastaları iyileştirme, kötürümleri iyileştirme gibi kerametler göstermiş, vefatından sonra türbesi hasta kadınlar tarafından ziyaret edilmiştir. Ayrıca Emir Sultan ve Zeyniler tekkelerinin de eskiden manastır olan yerlerin üzerine kurulduğu düşünülmektedir. Bacıyan-ı Rum ve Abadalan-ı Rum erenlerinin Müslümanlığı kabul eden Hristiyan kökenli dervişler olduğu, bu durumun, ileriki yüzyıllarda abdal grubunun yok olmasının nedeni olduğu da düşünülmektedir. Bursa'da yaşayan dervişler Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna da bir çok katkıda bulunmuş ve sultanları yönlendirmişlerdir (Erginli, 2002).

Ayrıca şehir içinde yer alan pek çok mahallede de aynı durum geçerlidir. Abdal Murad, Seyyid Nasır, Emir Sultan, Zeyniler, Pîremir, Musa Baba, Davud Dede mahalleleri de isimlerini bu dervişlerden almıştır. İsmail Belig Güldeste kitabında Bursa'nın, evliyanın yardımı ve kerameti ile fethedildiğini ifade etmektedir (Belig, sür.1998). Böylece Bursa'nın fethi Osmanlı Döneminde yapılan Büyük-kutsal fetihlerden biri belki de ilki olarak görülmektedir (Ocak, 1981).

Bursa'nın fethine Türk erenleri de katılmışlar, erenler hisar bölgesi dışındaki bölgelere yerleşerek askerden önce Bursa'yı kuşatmışlardır. Önemli isimlerden bazıları Abdal

Murad, Abdal Musa, Geyikli Baba'dır (Ocak, 1981). Türk askerleri keşiş dağının eteklerinden Bursa'ya erenlerle birlikte girmişlerdir. Bizans dönemindeki efsaneler Türk efsanelerine haline gelmiştir. (Alkaya, 2016). Orhangazi, abdal ve babaları gözetmiş onlar için tekke ve zaviyeler kurmuştur. Osmangazi'nin Şeyh Edebalı'nın kızı ile evlenmesi sonucunda ahiler Osmangazi ve Orhangazi etrafında toplamışlardır (Ocak, 1981). Abdallar manevi bir güç olarak savaşmışlar ve sultanlardan destek görmüşlerdir. Erken Osmanlı Döneminde yapılan zaviyeli camiler dervişlerin barınması amacı ile yapılmıştır. Fetih döneminde Bursa'ya gelen önemli şahsiyetlerinden Seyyid Nasır, Abdal Murad gibi isimler ıssız bölgelere ya da Uludağ'ın eteklerine zaviyelerini inşa etmişlerdir (Kara, 2013).

Bursa'da yaşayan evliyaların bağlı oldukları tarikatlar ve şehre yaptıkları katkıların belirtilmesi amacı ile tarikat isimleri ve onlara bağlı olan dergâh ve tekkeler sıralanmıştır. Osmanlı Döneminde Bursa'da yer alan Başlıca tarikatlar şunlardır:

Kadiriye Tekkesi: Abdülkadir Geylanî'nin kurduğu bu tarikata bağlı olan Bursa tekkeleri: İsmail Rûmî Tekkesi, Numaniyye Dergâhı, Karabaş-ı Velî Dergâhı günümüze gelebilmiştir (Kara, 2013).

Nakşibendiye Tarikatı: Kurucusu Bahaudin Nakşibend'tir. Bu tarikata bağlı Bursa tekkeleri: Ahmed İlahi Tekkesidir. Emîniyye Dergahı, Nakşibend-i Cedid Dergahı, ile sonradan bu tarikata bağlanan Emir Sultan Tekkesi ve Buhara Kalenderhanesidir.

Rifâiye Tarikatı: Kurucusu Ahmed Rifâidir. Bursa'da bu tarikata bağlı olarak Büdelâ Bey (Kediler) tekkesi bulunmaktadır.

Halvetiye Tekkesi: Kurucusu Şiracüddin Halvetidir. Bursa'da Hüsameddin Bursavi Dergâhı ile İsmail Hakkı Tekkesi, ve Hacı Şevki Tekkeleri bu tarikata bağlı olan yapılardır.

Bektaşîye Tarikatı: Kurucusu Hacı Bektaşî Velidir. Bursa'da bu tarikata bağlı olarak Abdal Murad Tekkesinden kalma mezar kalıntıları bulunmaktadır.

Mevlevîye Tarikatı: Kurucusu Mevlana Celaleddin Rumîdir. Bursa Mevlevihanesi bu tarikata bağlı olan bir yapıdır.

Celvetiye Tarikatı: Kurucusu Üftade Hazretleridir. Bursa’da bu tarikata bağlı olan yapılar Üftade Dergâhı, Selami Ali Tekkesi, Seyyid Usul Tekkesi’dir.

Bursa’da 14. ve 20 yüzyıla kadar geçen sürede Nakşibendiye ve Halvetiyye tarikatları varlıklarını devam etmişleredir (Kara, 2013).

3.3. Bursa Evliyalari ve Türbeleri

Bu bölümde çalışmaya konu olan Bursa evliya türbeleri ve türbelerde metfun bulunan evliyalar ile ilgili tarihsel bilgi verilecektir. Evliyaların biyografileri ve onlara ait olan menkıbeler bu bölümde anlatılmış, yapılara ait kısa bilgiler verilmiştir. Türbelerin konumları harita üzerinde gösterilmiştir.

Geyikli Baba Türbesi

Geyikli Baba, Erken Osmanlı döneminin gazi dervişlerden olarak tanınmaktadır (Ocak, 1996). Âşıkpaşazâde’nin Osmanlı tarihinde Orhan Gazi’nin kendisi için zaviye yaptırdığı dervişler arasında sayılmaktadır. Ayrıca duası makbul olan aziz kişiler arasında olduğu ifade edilmektedir. Geyikli Baba, ismi onun lakabıdır. Kendisinin ve müritlerinin dağlarda geyiğe binerek dolaştığı ve kendisinin sırtında bir geyik postuyla dolaştığı bu nedenle bu simi almış olduğu rivayet edilmektedir (Özen, 2002). Orhan Gazi döneminde Hoy’dan birlikte geldiği dervişler ile İnegöl civarına yerleşmiştir, Kızıl Kilise tarafından Bursa kuşatmasına katılmış bölgede Rumlarla savaşmıştır ve gazâ yoluyla kilise ve çevresini fethetmiştir (Yılmaz H. , 2016). Geyikli Baba ve Orhan Gazi arasında geçen hikaye şu şekilde anlatılmaktadır. Turgut Alp, Orhan Gazi’nin dervişleri teftiş edeceğini duyunca, kendi bulunduğu bölgede bulunan orada yaşayan bazı dervişlerin olduğunu haber verdi, bu dervişlerden çok mübarek bir kişi olarak nitelendirildiği bir tanesinin dağlarda geyikler ile gezdiğini sultana bildirdi. Bunun üzerine Orhan Gazi, dervişe kimin müridlerinden olduğunun sorulmasını istemiştir. Bunun üzerine Geyikli Baba, kendisinin Baba İlyas müridi ve Ebul Vefâ tarikatından olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine Orhan Gazi, dervişin yanına getirilmesini istemiştir, ancak derviş, sultanın bu isteğini geri çevirmiş ve sultanın kendisinin yanına gelmesini de istememiştir. Bunun nedenini dervişlerin gözetici olduğunu ve dualarının kabul olması için zamanında gittiklerini ifade ederek açıklamıştır (Neşri, sür. 1949).

Aradan geçen belli bir zamandan sonra Geyikli Baba, bir kavak ağacı kopararak Bursa hisarına gelmiştir, Sultanın sarayına gelmiş ve avlu kapısının iç yanına bu ağacı dikmeye başlamıştır. Bu durumun sultana haber verilmesi ile sultan dışarı çıkmıştır ve Geyikli Baba, sultana: “*Teberrükümüz oldukça dur, dervişlerin duası sana ve senden gelecek nesline makbuldür.*” Diyerek oradan uzaklaşmıştır. Daha sonraki süreçte diğer Osmanlı sultanları da bu ağacın bakımını yapmaya devam etmişleridir.

Bundan sonra ise Orhan Gazi Geyikli Babanın yanına gitmiştir, İnegöl bölgesine kendisine vermek isteğini söylemiştir, ancak Geyikli Baba, bu mülkün Hakk’a ait olduğunu bunu ehline vereceğini ve kendisinin bu mülkü ehli olmadığını ifade etmiştir. Orhan Gazi: “Ya ehli kimdir” diye sorunca, “*Hak ta’âlâ dünya mülkünü sizin gibi hanlara ısmarladı*” cevap vermiştir. Orhan Gazi dervişe:” Derviş nola benüm sözümü kabul etsen” deyince, derviş karşıdaki tepelikten beri olan alanın dervişlerin avlusu olmasını kabul etti, Orhan Gazi bu isteği kabul edip dervişin duasını alıp geri dönmüştür. Bu alana bir tekke ve cami ile türbe inşa edilmiştir (Neşri, sür. 1949).

Geyikli Baba ile Orhan Gazi arasında geçen bir hikaye ise eksik bir belge dolayısı ile eksik aktarılmış ve uzun yıllat boyunca Geyikli Baba’nın heterodoks bir derviş olarak anılmasına neden olmuştur (Topçu, 2016). Hilmi Ziya Ülken’in bir makalesinde Geyikli Baba ve Orhan Gazi arasında geçen bir hikayeyi, Orhan Gazi’nin Geyikli Baba’ya rakı ve şarap gönderdiği ifade edilen kısımda belgenin geri kalanın tahrip olduğunu ifade etmiştir. Eksik belge Hilmi Ziya Ülke’nin 1924 yılında Mihrap Mecmuası’nda yayınladığı “Anadolu’da Dīnī Rūhiyāt Müşāhedeleri” başlıklı makalesinde şu şekilde yer almaktadır.

“*Ḳuṭbu’l-‘ārifīn Şeyḫ Geyiklū Baba Ḥōy’dan gelmişdür. Bir ulu geyige binüb gelmişdür, geyikler kendüye musahḫar imiş, gālib Eynegöl’de mekân dutmuş. Merḥūm Sulṭān Orḫān pādīşāh ḫāzretleri’nüñ Burūsa fethinde merḥūm Orḫān pādīşāh ol ḫal ‘ayı feth iderken, ḫuṭbu’l-‘ārifīn Şeyḫ Geyiklū Baba dahı ol cānibde üç yüz altmış ḫapulı bir kilīsā varmış, ‘Kızıl kilīsā’ dimekle meşhūr imiş; ol kilīsā’ı kendüler feth itmişler. Ceng iderken bir kestāne ağacı varmış; cengi ider idermiş, ol kestāneye varduḫda ol kestāne yarılıb Baba’yı saḫlar imiş, kāfirler arar bulumazlar imiş. Şabāḫ gine çıkub ceng iderdi; erenlerle, bu nev ‘-ile alınmışdur. O zamānda Ḥāzret-i Orḫān pādīşāha şöyle de ḫaber virmişler ki: ‘Ḥōy’dan bir er gelüb, ulu geyige binüb Kızıl kilīsā’yı aldı!’ Ve bu*

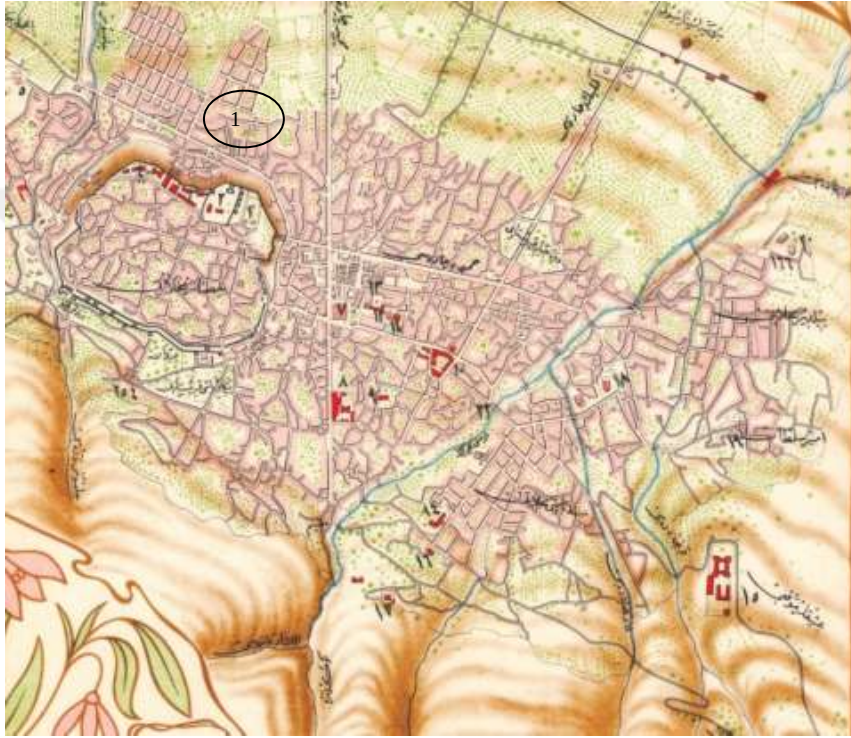
cevābı virmişler; virdüklerinde merhūm Orhān pādīshāh: ‘Baba mey-hōrdur’ diyü iki yük ‘araķt ve iki yük şarāb gönderüb, Baba dahı yanındaki Bālum Sultān ile...” (Yılmaz H. , 2016). Bu belge yalnızca Geyikli Baba’nın değil dönemin diğer Türkmen kökenli evliyalarının ve Erken dönem padişahlarının da heterodoks bir inanca ve yaşantıya sahip olduklarının düşünülmesine neden olmuştur. Ancak belgenin devamı şu şekildedir.

“Orhān Ġāzī zamānında girü abdāllardan Geyiklü Baba vardı, er kişiyi- di, abdāl-şekl. Orhān Ġāzī’ye Geyiklü Baba’yı bir dürlü dahı ańlatdılar, ‘mey-perest’ diyü, Orhān Ġāzī dahı diñemek içün Geyiklü Baba’ya bir tulum şarāb gönderdi: ‘Geyiklü Baba nūs itsün!’ diyü. İki tulum şarābı getürdiler, Geyiklü Baba öñine koydılar, eyitdiler: ‘Baba bunu pādīshāh gönderdi!’ didiler. Geyiklü Baba hemān-dem ol iki tulum şarābı iki kazgana koyub, birinde zerde, birinde ħalvā bişürdi, iki kutuya koydı ve andan soñra bir kutunuñ içine dahı atılmış panbuk koydı, panbuk arasına yanmış kızıl kōrı kōdı, ağızını mühürleyüb Orhān Ġāzī’ye gön- derdi. Orhān’a kutuyı getürdiler, Orhān Ġāzī mühürleri bozdı; birinde ħalvā, birinde zerde. Birini dahı açdı, gördi atılmış panbuk, içinde bir pāre kızıl kōr, hīç panbuğa aślā eş er itmemiş. Orhān Ġāzī’ye didiler; iletdükleri şarābları kazgānlara koyub zerde ħalvā bişürdügin. Orhān Ġāzī hemān-dem Geyiklü Baba’ya i ‘tikād idüb, çok nesne in ‘ām idüb, bir ‘ālī tekye yapub aña vakflar kōdı. Şimdiki zamānımızda ‘Geyiklü Baba Tekkesi’ diyü ańılır.” (Yılmaz H. , 2016).

Ayrıca İbn Battuta Seyahatnamesinde Orhangazi ile diğer hükümdarların ve Türkmen halkının İmam-ı Azam’a bağılı olduklarını, Türkmen halkının ise haşhaş çiğnemek dışında başka hiçbir olumsuz yanının bulunmadığını ifade etmiştir. Ayrıca Orhan Gazi döneminde basılan paralarda da Kelime-i Tevhid ve etrafında dört halifenin isimleri görülmektedir. Tüm bu bilgilerden anlaşıldığına göre Geyikli Baba ve dönemin önde gelen idarecileri heterodoks bir inanç yapısına sahip görünmemektedir. Babasultan Köyü’nde yer alan ve 1324-1326 yıllarına tarihli olan türbe aynı zamanda bir külliye yapısına dahildir. Külliye türbeden başka cami, tekke ve hamam birimi bulunmaktadır. Bu birimler türbe, cami ve hamam günümüzde varlığını korumaktadır (Taşkın 2017).

Okçu Baba Türbesi

Okçu Baba'nın gerçek ismi Nusret, Nasrullah veya Nasrettin Paşa'dır. Bursa halkı ona Okçu Baba ismini vermiştir. Okçu Baba'nın attığı bir okun kale duvarındaki bir tomruğu deldiğine inanılmaktadır. Hayatı ile ilgili pek fazla bilgi bulunmamaktadır (Alkaya, 2016). Bursa Hisar Caddesi üzerinde yer alan türbesi 14. yüzyıla tarihlenmektedir.

Şekil 3. 1. Bursa'da anıtların yerleşimi (Düzenleyen: Duygu Gök)14. yüzyıla tarihlenen türbelerin konumu, 1- Okçu Baba Türbesi, (Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Bursa Şehrinin Haritası, 1325/1909)

Abdal Mehmed Türbesi

Hayatı ile ilgili kesin bir bilgi bulunmayan Abdal Mehmed Emir Sultan'ın çağdaşıdır. *Menâkıb-ı Eşrefzâde*'ye göre Eşrefoğlu Abdullah-ı Rûmî'nin (ö. 874/1469) Abdal Mehmed'in himmet ve feyziyle velîlik mertebesine erişmiştir. Başka bir rivayete göre ise Abdal Mehmed'in mekanı Hacı İbrahim isimli bir adamın dükkandır. Abdal Mehmed'in duası ile zengin olan adam onun adına bir cami ve kendi adına da bir mescid yaptırmıştır. II. Murad'ın Abdal Mehmed adına bir cami, çeşme, türbe ve haziresi yaptırdığı rivayet edilmektedir. (Uludağ, 1988). Abdal Mehmed, II. Murad

döneminde vefat etmiş ve II. Murad'ın inşa ettirdiği türbeye gömülmüştür (Çetin, 2002). Abdal caddesi üzerinde yer alan türbesi 1450 yılına tarihlenmektedir ve bir külliye içerisinde yer almaktadır; ancak külliyenin tüm birimleri günümüzde mevcut değildir.

Abdüllatîf Kudî Türbesi

Abdüllatîf Kudî'nin 1385 yılında Kudüs'te doğduğu düşünülmektedir. Kudüs'te olduğu dönemde evlerine gelerek misafir olan Şeyh Zeyneddin'den ders almış ve hocası ile birlikte Horasan'a gitmiştir. Buradan hocası ile birlikte Bursa'ya gelerek yerleşmiştir. Burada, Zeyneddin-i Hâfî tarafından kurulan "Zeyni tarikatına" katılmıştır. Bursa'da Molla Fenarî ile görüşmüştür. Daha sonra Zeyniler denilen bölgede bir tekke ve cami, inşa ettirmiştir. Zeyni tarikatı buradan yayılmıştır. Abdüllatîf-i Kudî 1453 yılında vefat etmiş caminin güneyinde bulunan tuğla işlemeli türbeye defnedilmiştir (Yardımcı, 1976). Abdüllatîf Kudî'nin bazı eserleri şunlardır:

Tuhfetü'l-vâhibi'l-mevâhib fî beyâni maqâmât ve'l-merâtib. Eser nefs, ruh, kalp ve sır makamlarını ve sonra birçok tasavvufî konuları açıklamaktadır.

Hâdi'l-kulûb ilâ liqâ'i'l-mahbûb. İki ana bölümden meydana gelmiştir. Birinci bölümde sahih akîde, Allah'ın zât, sıfat ve fiillerinin ispatı ele alınmıştır. İkinci bölümde şeyh ve mürid konularına yer verilmiştir.

Keşfü'l-i'tikâd fî'r-reddi 'alâ mezhebi'l-ilhâd. Bâtıl mezhep ve tarikatlara karşı reddiye olarak yazmıştır.

Şifâ'ü'l-müte'ellim fî âdâbi'l-mu'allim ve'l-müte'allim. Bu eserde hoca-talebe ilişkileri ele almış, ilim, ilmin fazileti, ilimlerin tasnifi hakkında bilgiler vermiş, medrese ilimlerine deyinilmiş ve metot hakkında çeşitli görüşler ileri sürmüştür.

Kitâbü Emr bi'l-ma'rûf ve'n-nehy 'ani'l-münker. Bu eserinde Abdüllatîf el-Kudî, meseleyi Kur'an ve hadis çerçevesinde ele almış, konuya tasavvufî irşaddan çok genel anlamda tebliğin usul ve imkânları açısından yaklaşmıştır.

Keşfü'l-i'tikâd adlı eserinde bahsettiği *İktibâsü ref'i'l-iltibâs fî beyâni tarîki'n-nâs* ve bazı kaynaklarda kendisine nisbet edilen *Nefhatü'l-es'hâr ve rihletü'l-esrâr* diğer eserleridir (Kara, 1988). Türbesi, 15. yüzyıla tarihlenmektedir ve bir külliye içerisinde yer almaktadır. Külliyenin tüm birimleri günümüzde mevcut değildir. Yapının yalnızca

camii, türbe ve haziyesi günümüze ulaşmış ancak haremlik, selamlık birimleri yok olmuştur (Taşkın 2017).

Akbıyık Sultan Türbesi

Asıl isminin Ahmed Şemseddin veya Abdullah olduğu tahmin edilmektedir. Bayramiye tarikatının Celvetiye koluna mensuptur. Kendisine II. Murad tarafından Yenişehir’de yer alan Austos Köyü’nü vakfedilmiştir. 1444 yılında Varna Seferine ve İstanbul’un fethine katılmıştır. Ayasofya civarında adına bir cami yaptırılmıştır. Keşf ve keramet sahibi bir meczup olarak tanımlanmaktadır. Çandarlı Halil Paşa ve Molla Yegan ile sohbetlerde bulunmuştur. Oldukça varlıklı bir kişi olan Akbıyık Sultan, mal varlığını Allah yoluna harcamak amacı ile Bursa Ulu Camii civarında bir külliye yaptırmıştır, ancak bu yapıdan günümüze yalnızca Akbıyık Caddesi üzerinde yer alan Akbıyık Sultan Türbesi ve Camisi ulaşabilmiştir (Yılmaz, 1989).

Ebu İshak Kazeruni

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde, isminin İbrahim, künyesinin Ebu İshak olduğunu ifade eder. 963- 1033 yılları arasında Kazerûn’da yaşamıştır. Kazerûniye tarikatının kurucusudur. Hadis araştırması ve Hac görevi dışında bu bölgen ayrıldığı bilinmektedir. Kazerûn çevresinde on binlerce Yahudi ve Zerdüştin Müslüman olmasına vesile olmuştur. Ordu kurarak, Bizans sınırına göndermiş ve bu nedenle “Şeyh-ül guzat olarak anılmıştır. Asıl mezarı İran Kazerun’da dır. Bursa’ya gelmemiştir ve Bursa’nın fethinden 300 yıl önce vefat etmiştir. Ancak kendisi adına Bursa da dahil olmak üzere pek çok şehirde makam türbeleri inşa edilmiştir (Cemilcioğlu, 2002 a). Yıldırım Beyazıd Han tarafından, kendisi adına bir türbe inşa edilen türbesi Zeyniler semtinde yer almaktadır (Neşri, sür. 1949). Bu türbenin yanında Kâzerûniyye dervişleri için inşa edilmiş bir zaviye yer almaktadır (Tanman, 2002). Zaviyesinde ruhaniyetinden yardım isteyen kişinin muradına erdiğine inanılmaktadır (Baldırzade, çev. 2000). Ebu İshak Mahallesinde Tekkenin tevhidhanesinin çevresinde kırk adet derviş hücresi, sıbyan mektebi, halvethanesi ve türbesi bulunmaktadır. Ancak günümüzde bu tekkeden geriye yalnızca camii olarak kullanılan tevhidhane ile türbe kalmıştır. Haziyesi günümüze ulaşamamıştır (Taşkın 2017).

Emir Sultan Türbesi

Buhara’da doğmuş olan Emir Sultan’ın asıl ismi Şemseddin Muhammed’dir. Tahmini olarak 1368 yılında doğmuştur (Algül & Azamat, 1995). Emir Sultan’ın soyunun on iki imam vasıtası ile Hz. Peygamber’e dayanmaktadır (Ateş, 2017). Babası, Buhara’nın tanınmış sufilerinden Seyyid Ali’dir. Kendisi seyyid olduğu için Emir, çömlekçilik yaparak geçimini sağladığı için Külâl olarak anılmaktadır. Genç Emir Sultan, bir yandan ilim ve irfan ile meşgul olurken bir yandan da çömlekçilik yaparak hayatını devam ettirirken, babasını kaybetmiştir. Bu olay, Emir Sultan’ın hayatında bir dönüm noktası olmuştur. Ölüm düşüncesi insanı derinden etkileyen ve daha derin düşünmeye sevk eden bir olaydır (Kemikli, 2007). Emir Sultan, hac ibadetine yerine getirmek üzere Mekke’ye gitmiş, daha sonra iki yıl Medine’de kalmıştır. Rivayet’e göre gördüğü bir rüya üzerine yanındaki dervişler ile birlikte Anadolu’ya gelmiştir. Yolculuğu boyunca önünde yer alan üç kandilin Bursa’da söndüğü ve bunun üzerine kendisi’nin Bursa’ya yerleştiği rivayet edilmektedir. Bursa’da mezarı olan ve “sultan” unvanı alan üç azizden biri olduğu ifade edilmektedir (Yıldırım, 2014).

Ankara savaşıdan sonra Bursa’ya giren Timur’un ordusunun şehri tahrip etmesi onun manevi tesiri ile olmuştur. Bu sırada esir alınarak Kütahya’ya götürülmüş, Timur’un yanında kalması onun isteğine bırakılmıştır, kendisi ise Bursa’ya dönmeyi tercih etmiştir (Ateş, 2017). Yıldırım Beyazıd’ın Ankara Savaşı’nda esir düşmesinin ardından şehzadeleri arasında çıkan taht kavgalarından Çelebi Mehmed’in galip çıkması da Emir Sultan’ın desteği ile olmuştur. II. Murad’ın ise 1422 yılında düzenlediği İstanbul kuşatmasına beş yüz müridi ile katılmıştır.

Emir Sultan saray dışında da oldukça sevilen, sayılan etkili bir kişidir. Aynı dönemlerde yaşadığı Molla Fenarî de, Emir sultan ile bağlantılı olan bir kişiliktir. Emir Sultan, Molla Fenarî ile ilmî konularda sohbet etmiştir. Ayrıca bir rivayete göre Hundi Hatun ile Emir Sultan, Yıldırım Beyazıd’ın haberi olmadan evlenmişlerdir, bunun üzerine padişah Emir Sultan’ı ve kızını cezalandırmak istemiştir, dönemin Bursa kadısı olan Molla Fenarî padişaha Emir Sultan’ı destekleyen ve durumu açıklayan bir mektup yazmıştır. Mevlid’in yazarı Süleyman Çelebi de Emir Sultan’ın müritlerindendir ve Ulu Cami imamlığına da Emir Sultan’ın tavsiyesi ile getirilmiştir (Ateş, 2017).

Emir Sultan'ın bağlantılı olduğu tasavvufi kişilerden bazıları şu şekildedir:

Emir Sultan'ın Bursa'da feyz aldığı başlıca sufi kişilik Somuncu Baba olarak bilinen Şeyh Ebu Hamid'dir. Ulu Cami'nin açılışında gerçekleşen şu olay bu durumu en güzel biçimde açıklamaktadır:

İslâm geleneğinde devam eden bir gelenek dolayısı ile cami açılışları Cuma günleri yapılır ve ilk Cuma namazını hiç namaz borcu olmayanların kıldırması istenirdi. Bu nedenle Sultan Yıldırım Beyazıd, Bursa Ulu Cami'nin açılışında Emir Sultan'dan Cuma namazını kıldırmasını rica etmiştir, ancak, kendisi “*Bursa Beldesinde benden çok büyük zatlar var*” diyerek bu görevin Somuncu Baba'ya verilmesini istemiştir (Hızlı, 1987). Emir Sultan Bursa'nın Tasavvuf hayatına pek çok önemli katkıda bulunmuştur. Çok sayıda derviş ve halife yetiştirmiştir. Hacı Bayram-ı Velî ve Eşrefoğlu Abdullah da Emir Sultan ile irtibatlıdır. Emir Sultan'ın cenazesini de vasiyeti üzerine bizzat Hacı Bayram-ı Velî yıkamıştır (Ateş, 2017).

Emir Sultan Hazretlerinin sağlığında Anadolu'dan bütün dervişler sene de bir kere Bursa'ya gelip toplanıyorlardı, dergâhta Şeyh Emir Hazretlerinin yanında topluca zikir icra ediyorlardı, bu gelenek Emir Sultan Hazretlerinin vefatından sonra da devam ettirilmiştir. Bu uygulama Erguvan Bayramı olarak anılmaktadır. Ancak son zamanlarda devam ettirilmemektedir. Bunun yerine Eşrefzâde Hazretlerinin adetlerinden olduğu bilinen bir uygulama bildirilmektedir. Bu uygulamada Ramazan ve Kurban Bayramlarının ikinci günü Eşrefzâde Dergâhından dervişler türbeye ziyaret ederler ve zikir yaparlardı (Algül, 1981). Bursa Emir Sultan Türbesi'nin 15. yüzyılda Hundî Hatun tarafından yaptırıldığı düşünülmekle birlikte konu ile ilgili farklı rivayetler bulunmaktadır. Türbe Emir Sultan Mahallesi'nde yer almaktadır. Yapının bağlı olduğu külliye'nin tüm birimleri günümüzde mevcut değildir.

Seyyid Nasır Türbesi

Hayatı ile ilgili kısıtlı bilgi bulunmaktadır. İslâmiyeti yaymak üzere Buhârâ'dan Bursa'ya gelen Seyyid Nasır Hazretlerinin soyu Hz. Peygamber'e dayanmaktadır. Bursa'nın fethine katılmıştır (Yardımcı, 1976). Türbesinin olduğu yerde ikamet etmiş vefatından sonra buraya defnolunmuştur. Seyyid Nasır Caddesi üzerinde yer alan

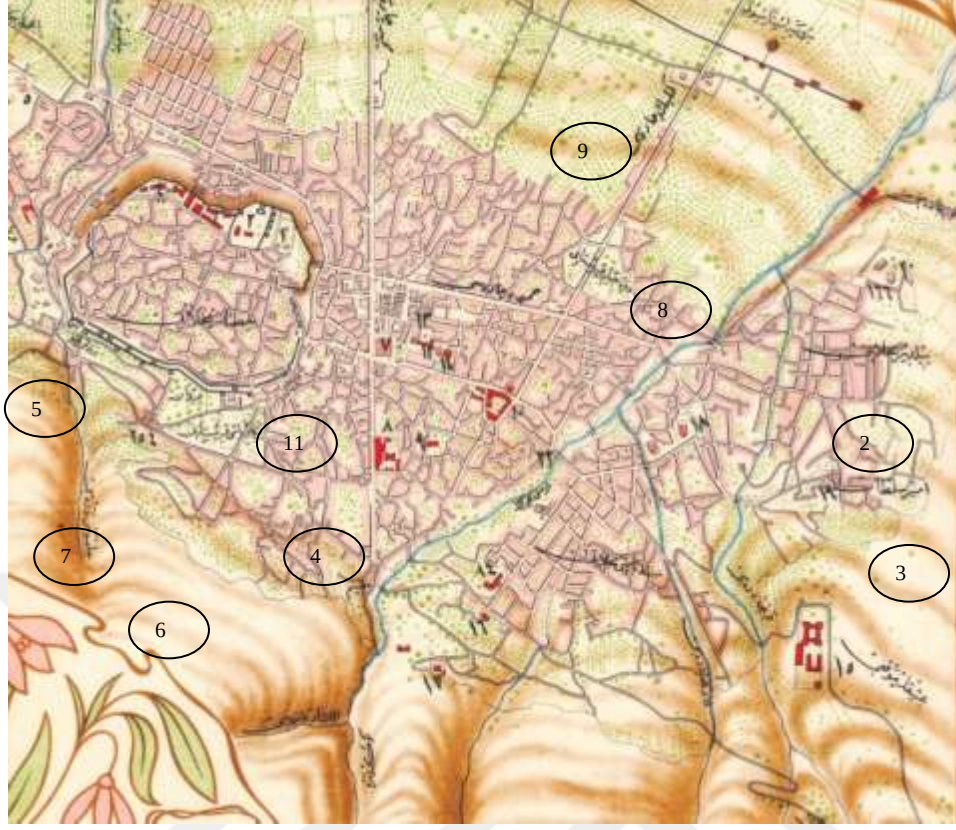
türbesinin bağlı olduğu külliye'nin tüm birimleri günümüzde mevcut değildir. Yalnızca türbe ve cami günümüze kalabilmiştir.

Tezveren Sultan Türbesi (Şeyh Ataullah)

Katıldığı bir savaş sırasında şehit düşmüş olan Şeyh Ataullah Hazretlerinin mezarı bir ev içerisinde yer almaktadır. Hayatı ile ilgili pek fazla bilgi bulunmamaktadır (Yardımcı, 1976). Tezveren Mahallesinde yer alan yapı, 15. yüzyıla tarihlenmektedir.

(Üç Kozlar) Yediler Türbesi

Üç Kuzular Mahallesi'nde yer almaktadır. Burada bulunan üç ceviz (koz) ağacı dolayısı ile bu ismi aldığı düşünülmektedir, ancak Muhittin Bursevî'nin oğlu olan Adil, onun oğlu Mehmed ve torunu Abdürrahim efendilerin mezarlarının bu bölgede yer alması dolayısı ile Üç Kuzular olarak anılmaya başlanmıştır (Akkılıç, 2002 c.). Tekkenin türbe ve haziresi günümüze ulaşabilmiştir. Türbe 15. yüzyıla tarihlenmektedir. Tekkenin tevhidhanesi 1960 yılında yeniden inşa edilmiş ve orijinalliğini kaybetmiştir (Taşkın, 2017)

Şekil 3. 2. 15. yüzyıla tarihli olan türbelerin konumu 2-Emir Sultan Türbesi, 3- Abdüllâtîf Kudsî Türbesi, 4-Ak Bıyık Sultan Türbesi, 5- Tezveren Hazretleri, 6- Üçkozlar (Yediler) Türbesi, 7- Seyyid Nasır Hazretleri Türbesi, 8- Ebu İshak Kazeruni Türbesi, 9- Abdal Mehmed Türbesi, (Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Bursa Şehrini Haritası, 1325/1909)

Mehmed Muhyiddin (Üftade) Hz. Türbesi

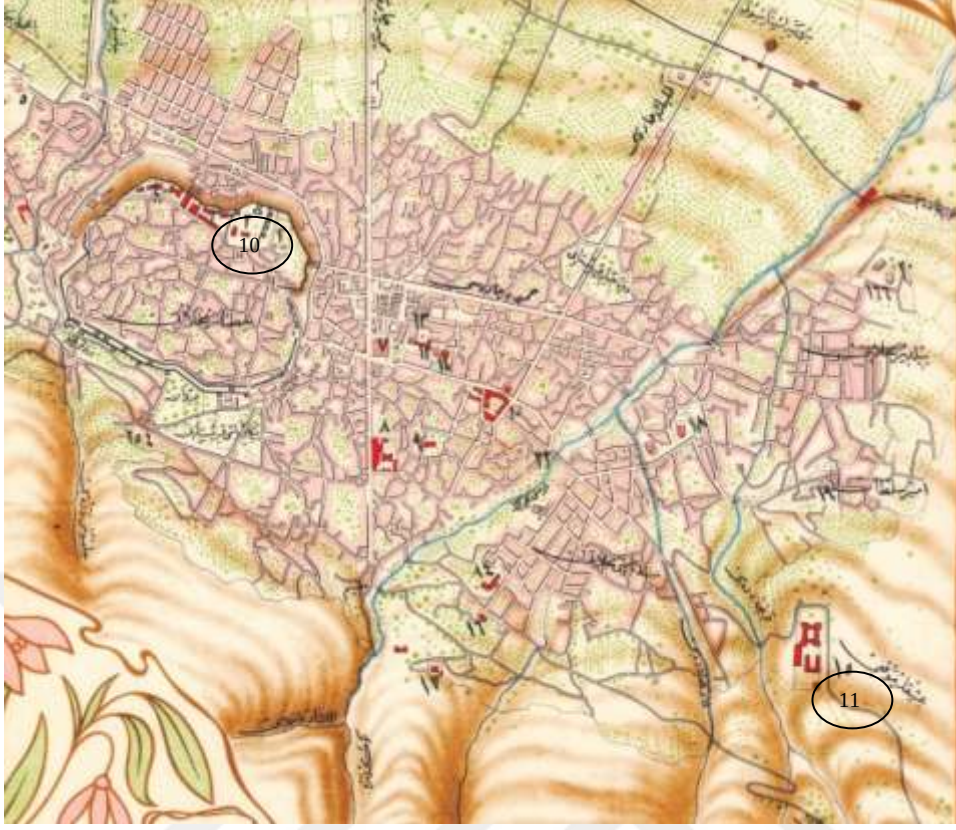
Bursa'nın Araplar mahallesinde 1495 yılında dünyaya gelmiştir. Adı Mehmed, lakabı Muhyiddin'dir. Şiirlerinde ise Üftade ismini kullanmaktadır. Celvetiyye tarikatına bağlıdır. Bursa Ulu Cami'inde ve Doğan Bey Mescidin'de ezan okumuştur. Bunun karşılığında teklif edilen küçük bir ücreti kabul ettiği için rüyasında kendisine "Mertebenden üftade oldun" denildiği için ezan okumayı bırakmıştır. Bundan sonra ipek satarak, düğmecilik yaparak geçimini temin etmeye başlamıştır. Aynı zamanda kitap çoğaltmaya başlamıştır. Fahri imamlık görevine de devam etmiştir. Otuz beş yaşlarında vaaz vermiş ve irşada başlamıştır. Pınarbaşı, Kuzgunluk mahallesinde inşa ettirdiği cami ve tekkesinde irşad faaliyetlerine devam ederken 1529-1536 yıllarında Emir Sultan Cami hatipliğine tayin edilmiş ve bu görevi Emir Sultan'ın manevi bir işareti ile kabul ettiğini bildirmiştir. En meşhur öğrencisi Aziz Mahmud Hüdâyî 1576

yılında ona intisap etmiştir. 1580 yılında ise Üftade Hazretleri 1580 yıllarında vefat etmiştir (Azamat, 2012).

Bir gün Aziz Mahmud Hüdayi arkadaşları ile beraber, kırlara gezmeye gitmiştir. Tüm dervişler, güzel çiçekler toplayıp şeyhlerine sunarlar, Aziz Mahmud Hüdayi ise kırık sapı olan bir çiçek getirir. Bunun üzerine Üftade Hazretleri ona “Herkes bu güzel çiçekleri getirirken sen bize bu sapı kırık çiçeği mi layık gördün” diye sorar. Aziz Mahmud Hüdayi ise “Hangi çiçeğe elimi uzatsam Allah’ı zikrettiğini gördüm, ancak bu çiçeğin sapı kırıldığı için, zikredemiyordu, onun için bunu getirdim” diye cevap vermiştir. Bu cevap Üftade Hazretlerinin çok hoşuna gitmiştir ve Aziz Mahmud Hüdayi Hazretlerine olan sevgisi daha da artmıştır (Yardımcı, 1976). Başka bir menkıbede ise Üftade Hazretlerinin henüz çocuk olan torunu Kutup İbrahim Efendi, pencereden bakarken birden “Dedeme bakın, etrafına bir sürü hayvanları toplamış onlara ders öğretmeye çalışıyor” demiştir. Bu durumdan haberdar olan Üftade Hazretleri bir parça ekmeğin üzerine bazı dualar okuyarak, küçük yaşta kalp gözü açılmış olan torununa yedirmiştir, bundan sonra böyle bir durum ortaya çıkmamıştır (Yardımcı, 1976). Şeyh Üftade’nin misafir olarak gittiği ev sahibinin taundan hasta olan kızının, şeyhin duası ile iyileştiği rivayet edilir (Baldırzade, çev. 2000). Üftade Mahallesinde yer alan türbesi 16. yüzyıl’a tarihlenmektedir ve bir külliye yapısı içerisinde yer almaktadır.

Pîr Emîr Mehmed Hazretleri Türbesi

Pîr, Azerbaycan ve İran Türkleri arasında; aziz, kutsal kişi, hak adamı, gönül eri anlamında kullanılan bir kelimdir (Kalafat, 2002). Pîr Emir Sultan, Emir Sultan’ın kız kardeşinin oğludur. 1495 yılında Buhârâ’dan Bursa’ya gelmiştir (Baldırzade, çev. 2000). Pîr Emir Hazretlerinin yakın arkadaşlarından Hoca Alîzâde, Musa Baba bölgesinde bir mescid ve zaviye inşa ettirmiştir. Pîr Emîr Hazretleri burada irşâd faaliyetlerine devam etmiştir ve burada vefat etmiştir. Daha sonra Molla Yegân’ın torunu ve Yusuf Bâlî’nin oğlu Ahmed Efendi, buradaki mescidi camiye çevirmiş ve türbenin üzerine de kubbe inşa ettirmiştir (Baldırzade, çev. 2000).

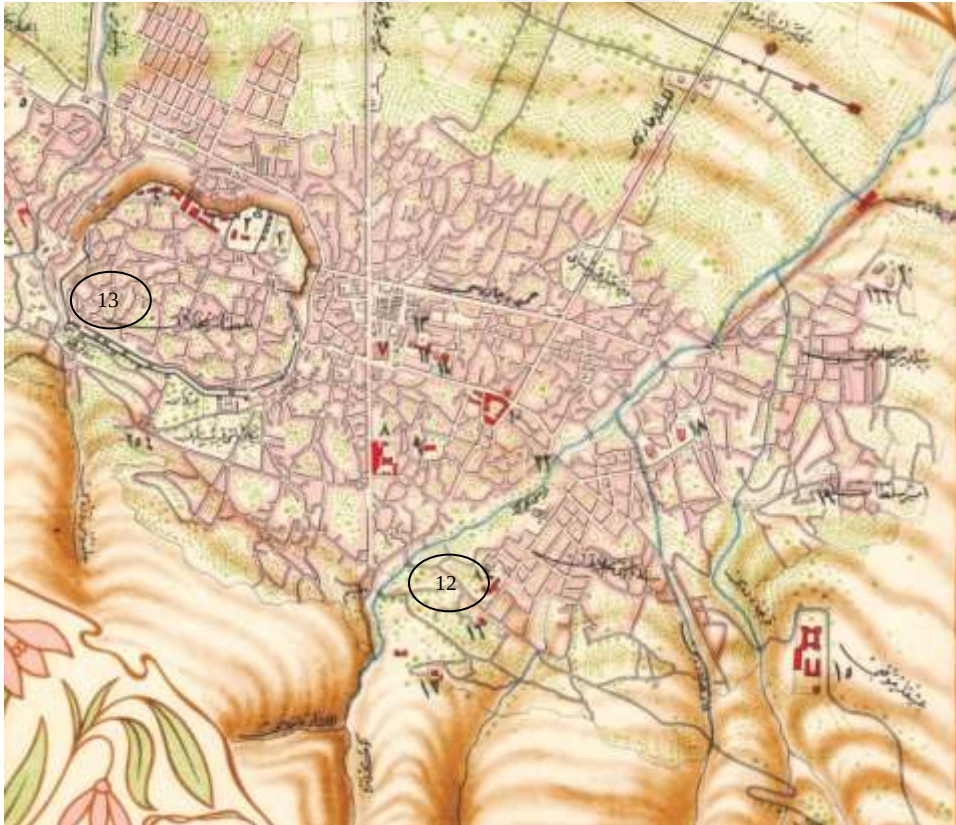
Şekil 3. 3. 16. yüzyıla tarihlenen türbelerin konumu, 10- Üftade Hazretleri Türbesi, 11- Pir Emir Türbesi, (Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Bursa Şehrinin Haritası, 1325/1909)

Hüsamettin Bursavî Türbesi

Doğum tarihi kesin olarak belli olmayan Hüsamettin Bursavî, Semerkandî tarikatına mensuptur (Yardımcı, 1976). Uludağ eteklerinde bulunan dergâhında uzun yıllar öğrenci yetiştirmiştir. Tasavvufî görüşünün şu şekilde özetlenebilir: Haramlardan kaçınmak, farz ve nafilelere devam etmektedir (Kara, 1998). 1632 yılında vefat etmiş ve dergâhın içine defnedilmiştir. Mezarının yanında çocukları ve torunlarına ait mezarlar bulunmaktadır. Dergâhın karşı tarafında ise kemerli çeşme olarak bilinen tarihi bir çeşme yer almaktadır (Baykal, 1982). Bu çeşmenin suyunun Hüsameddin Bursavî'nin asanın yere vurulması çıktığına inanılmaktadır. Çeşmenin suyu günümüzde kesilmiştir (Yardımcı, 1976). Temenyeri'nde yer alan türbesi 17. yüzyıl'a tarihlenmektedir. Yapı bir külliye birimine dahildir (Taşkın, 2017). Tevhidhane, çilehane, türbe, ahır; doğuda başka bir bahçe içinde ise; bir oda, kütüphane, sofa, hamam, fırın ve derviş odaları bulunmaktadır. Günümüze yalnızca türbesi ve tevhidhanesi kalmıştır.

Cünunî Ahmed Dede Türbesi

Karaman Larende’de dünyaya gelen Cunûnî Ahmed Dede, Mesnevi’nin sırlarına vakıf bir yüce zattır. Çilesini tamamladıktan sonra bir süre Bağdat Mevlevihanesinde bulunmuş, buradan Bursa’ya gelerek Bursa Mevlevihanesini inşa ettirmiş ve faaliyetlerine buradan devam etmiştir, Hicri 1030’da vefat etmiştir (MehmedTahirEfendi 1972). Cunûnî Dede tekrar doğduğu şehre döndüğünde burada gördüğü bir rüyada Mevlevi Seccade nişin olan Çelebi Ebubekir Efendi kendisine, Bursa’ya giderek orada bir mevlevihane yapmasını söylemiştir. Cunûnî Dede Bursa’ya ilk geldiğinde Setbaşı bölgesinde yar alan Şeyh Yakup Efendi Tekkesinde ayinlerini yerine getirmiştir. Daha sonra istihareye yatmış ve gördüğü rüya üzerine 1617 yılında Pınarbaşı bölgesinde bir büyük tekke inşa etmiştir (Turyan 1982). Cunûnî Dede ayinlere ve Mesnevi Derslerine burada devam etmiştir. 1620 yılında vefat eden Cunûnî Dede’nin türbesi tekkenin avlusunda yer almaktadır.

Şekil 3. 4. 17. Tarihlenen türbelerin konumu, 12- Hüsameddin Bursavî Türbesi, 13- Cununi Ahmed Dede Türbesi, (Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Bursa Şehrinin Haritası, 1325/1909)

Mehmed Emin Efendi Türbesi (Kerkükî) Türbesi

Mehmed Emin Kerkükî Hazretleri, 1727 yılında Kerkük'te doğmuştur. Soyu Hz. Muhammed'e dayanmaktadır. Mesnevihanlık geleneğini İstanbul'dan Bursa'ya taşımıştır (Demirdağ, 2002). Mesnevîhan-Nakşîlerin en en büyüklerinden olarak bilinir (Kara, 2007). Babasının vefatından sonra Urfa'ya yerleşmiş ve burada Nakşibendi şeyhlerinden Hamavîzâde Şeyh Abdünnebî'den icâzet almıştır. Şeyhinin yönlendirmesi ile bir süre İstanbul'da kalmıştır. Şeyhinin vefatından sonra bir süre inzivaya çekilmiş ve 1779'da Bursa'ya gelmiştir. 1801-1804 yılları arasında Bursa ve İstanbul arasında gidip gelmiştir. Veled-i Habib Mescidine bir minber ekleyerek camiye dönüştürmüş, bir kütüphane ve tekke kurmuş ve burada irşad faaliyetlerine devam etmiştir (Tek, 2007). Son olarak 1804 yılında Bursa'ya geldiğinde vefat etmiş tekke civarındaki türbeye gömülmüştür. Ali Paşa Mahallesinde yer alan ve 19. Yüzyıla tarihlenen türbesi bir külliye içerisinde yer almaktadır. Tekke birimi, cami, türbe ve çilehane birimleri günümüzde mevcuttur.

Şekil 3. 5. 19. Yüzyıla tarihlenen türbelerin konumu, 14-Şeyh Mehmed Emin Efendi Türbesi, (Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi, Bursa Şehrini Haritası, 1325/1909)

3.4. Yöntem

Çalışmada üç aşamalı bir yöntem kullanılmıştır. Öncelikle literatür taraması yapılarak konu ilgili kitap, makale ve tezler incelenmiştir. Evliya biyografileri konusunda menkıbeler ve klasik tarih kaynaklarına başvurulmuştur. Alan çalışması yapılarak yapılar yerinde incelenmiş ve fotoğraflama yapılmıştır. Alan çalışması sırasında yapılar üç farklı açıdan incelenmiştir. Öncelikle yapıların mimari özellikleri incelenmiş ve tarihsel açıdan hangi dönemin özelliğini gösterdiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Daha sonraki aşamada yapıların bezeme özellikleri incelenmiş bezemelerin malzeme ve teknik özellikleri ile motif özellikleri incelenmiş, belli bir sanatsal üsluba sahip olanlar belirtilmiştir. Son olarak yapılar çevrelerinde oluşan velî kültü açısından ele alınmış, türbelerin içerisinde ya da yakın çevresinde yapılan bir ritüel olup olmadığı gözlemlenmiştir, yerinde tespit edilebilen ritüellerin fotoğrafları çekilerek kayıt altına alınmıştır. Yerinde gözlem ile tespit edilemeyen ritüeller ile ilgili bilgi ise yazılı kaynaklardan sağlanmıştır.

Tez çalışmasının beş bölümden oluşması planlanmaktadır.

1. Bölüm, Giriş için ayrılmıştır.
2. Bölüm, Kuramsal Temellere ayrılmıştır, bu bölümde Ölüm kültü, mezar yapılarının ve türbe mimarisinin tarihsel gelişimi, kutsallık, kutsal mekân fenomenolojisi, ahilik, abdallık, dervişlik, evliyalık ve velî kültü kavramların açıklanması yapılmıştır.
3. Bölüm, Materyal ve Yöntem olarak düzenlenmiştir, bu bölümde çalışma alanı Bursa'nın kuruluş ve gelişimi ile Bursa'nın tasavvufi açıdan önemi anlatılmıştır. Bursa Evliya türbeleri kronolojik olara başlıklar halinde kısırlanmış ve türbelerde metfun bulunan evliyalar ile ilgili menkıbeler ve biyogografik bilgiler verilmiştir. Ayrıca çalışmada kullanılan yazılı ve görsel materyal ile arşiv kaynakları anlatılmıştır. Türbelerin konumu harita üzerinde gösterilmiştir.
4. Bölüm, Bulgular olarak düzenlenmiştir. Bu bölümde Evliya türbelerinin konumu, mimari ve bezeme özellikleri anlatılmıştır. Yapıların, tipolojik olarak, mimari üslup ve bezeme özellikleri açısından hangi döneme ait oldukları belirlenmiştir. Türbe içerisinde medfun bulunan kişilere ait bilgilere ulaşılabildiği ölçüde yer verilmiştir. Türbelerin ve çevresinde yer alan diğer yapıların plan, kesit çizimleri vaziyet planı üzerinde gösterilmiş ve işlevleri anlatılmıştır ve cephe görüntüleri paylaşılmıştır. Arşiv

belgelerinden ulaşılabildiği kadarınca yapıların eski fotoğraflarına yer verilmiştir. Türbelerin çevresinde oluşan veli kültü, İslâm öncesi dönem ile olan bağlantısı ortaya konularak anlatılmıştır. Ayrıca bu bölümde türbelerin veli kültü kavramı ile ilişkilendirilmesi yapılmış buna göre yapılar; çift birimli yapılar, tek birimli yapılar ve konut mimarisinden türbeye dönüştürülen yapılar olmak üzere üç ayrı başlık altında kronolojik olarak sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmam yapılmasında Baha Tanman'nın Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları ve Tekkeler ile Bursa ve Çevresinde Yer Alan Erken Dönem Osmanlı Tarikat Yapıları başlıklı çalışmalarından yararlanılmıştır. Türbeler, tipolojik özellikleri, dönemsel mimari özellikleri, bezeme özellikleri ve veli kültürünün etkileri açısından analiz edilerek her bir özellik için tablolar hazırlanmıştır.

5. Bölüm, Değerlendirme ve Sonuç olarak düzenlemiştir.

3.5. Bölüm Sonu

Bursa, tasavvuf tarihi açısından önemli bir şehirdir. Bursa'da ismi öne çıkan pek çok evliya bulunmaktadır. Bu evliyalar Bursa'da yaşamış, ıssız bölgelere ya da Uludağ'ın eteklerine yerleşerek, buralarda zaviyeler inşa etmişlerdir. Böylece bulundukları alanın güvenliğini sağlayarak burada yerleşimin gelişmesine katkılar sağlamışlardır. Ayrıca vefatlarından sonra yaşadıkları yerlere türbeleri inşa edilmiştir. Evliyaların bir kısmının yaşadıkları mahalle ya da sokaklara isimleri verilmiştir. Böylelikle evliyaların yaşadıkları binalar veya gömüldükleri türbeler yaşadıkları şehrin sembol yapıları haline gelmiştir. 4. Bölümde, Bursa evliya türbeleri, mimari ve bezeme özellikleri açısından değerlendirilecek ve veli kültü ilişkilendirilecektir.

4. BULGULAR

Bu bölümde Bursa evliya türbelerinin mimari ve bezeme özellikleri anlatılacaktır. Türbeler, yapı tipolojisine göre tek birimli yapılar, Çift birimli yapılar ve konuttan türbeye dönüştürülmüş yapılar olarak üç gruba ayrılmıştır. Her yapı, yapı grubu içerisinde yer alan yapılar veli kültü ile ilişkilendirilerek, veli kültürünün mimari ile olan bağlantısı anlatılacaktır.

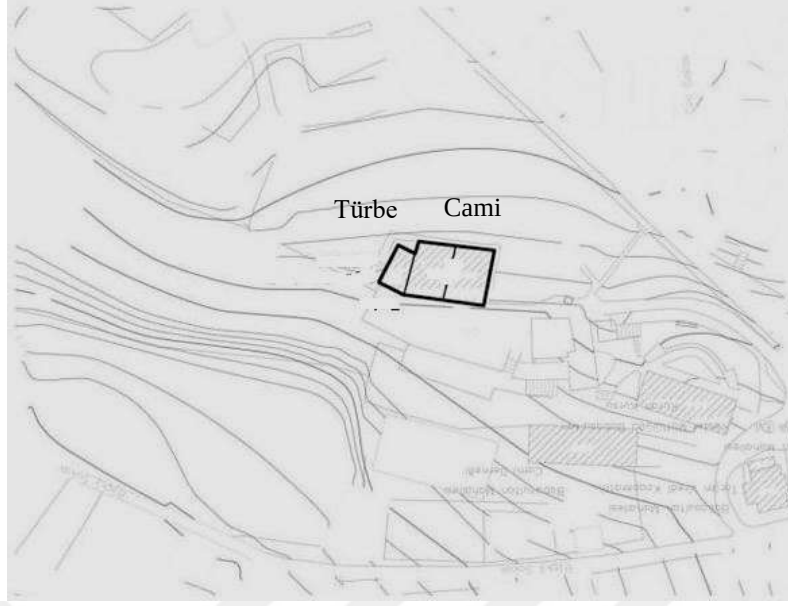
4.1. Çift Birimli Yapılar

Bu bölümde türbe ve tevhidhane birimlerinin birbirine bitişik olarak inşa edildiği yapılar anlatılmıştır. Bu bölümde üç adet türbe yer almaktadır...

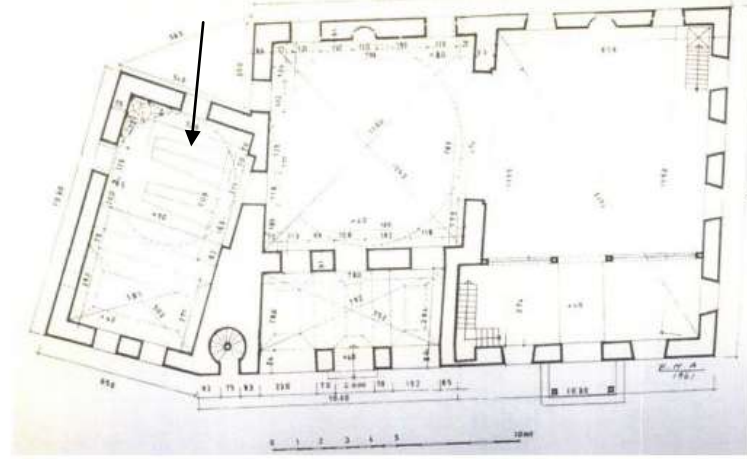
4.1.1. Geyikli Baba Türbesi

Külliyede türbeden başka cami, tekke ve hamam birimi bulunmaktadır. Bu birimler türbe, cami ve hamam günümüzde varlığını korumaktadır. Türbe, enine dikdörtgen planlıdır (Şekil 4.1, Şekil 4.2). Yapının duvarları kaba taşlardan oluşmaktadır. Yapının kuzeyi tonoz, güneyi ise kubbe örtülüdür, kubbe geçişi üçgenler kuşağı ile sağlanmaktadır. Kasnak üzerine pencereler yerleştirilmiştir. Yapının cephesinde dikdörtgen şekilli pencereler yer almaktadır. Kuzey cephesinde sivri kemerli bir giriş yer almaktadır (Şekil 4.3, Şekil 4.4). İç kısımlar tamamen sıvalıdır (Daş, 2003). Türbede gömü tekniği olarak inhümasyon yöntemi uygulanmıştır. Yapının çevresinde bulunan ve Bizans Döneminden kalan antrölak motifli levhalar, arslan başlı çeşme ve önünde yer alan haç biçimli yalak, sütun başlıkları gibi buluntular, burada daha önce bir manastır olduğunu düşündürmektedir (Şekil 4.8) (Tanman, 2002).

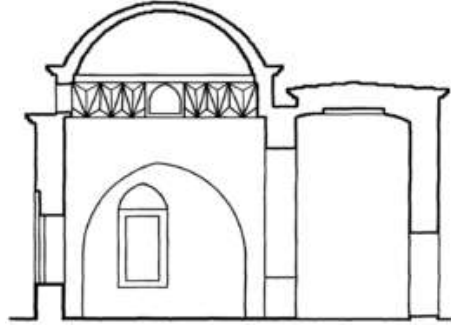
Yapı tipolojik açıdan Beylikler dönemi özelliklerini göstermektedir. Bu yapı tipi Osmanlı döneminde de uygulanmıştır. Mimari üslup açısından Erken Osmanlı dönemi özellikleri göstermektedir.

Şekil 4. 1. Geyikli Baba Cami Türbesi (BBŞBA)

Şekil 4. 2. Geyikli Baba Türbesi planı (Ayverdi, 1966)

Şekil 4. 3. Geyikli Baba Türbesi kesit (Daş, 2003)

Şekil 4. 4. Geyikli Baba Türbesi Kuzey Cephe (Gök arşivi 2022)

Şekil 4. 5. Geyikli Baba Türbesi Güney Cephe (Gök arşivi 2022)

Bezeme Özellikleri: Yapı bezeme açısından incelendiğinde dış kısımların, kirpi saçak uygulaması dışında sade bırakıldığı görülmektedir. İç kısımlarda ise ortada yer alan geyik boynuzları, vitraylı alçı pencereler ve kubbe geçişinde yer alan üçgenler kuşağı dışında bezeme unsuru bulunmamaktadır. İç duvarlar beyaz renkli sıva ile sıvanmıştır

(Şekil 4.6, Şekil 4.7). Yapı bezeme özellikleri açısından Erken Osmanlı dönemi özellikleri göstermektedir.

Şekil 4. 6. Geyikli Baba Türbesi iç mekân (Gök arşivi 2022)

Şekil 4. 7. Geyikli Baba Türbesi üçgenler kuşağı (Gök arşivi 2022)

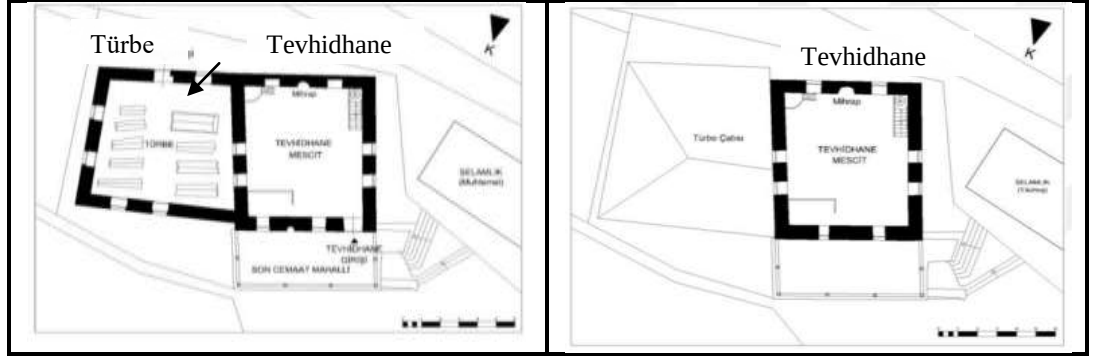
Şekil 4. 8. Geyikli Baba Türbesi yanında aslan ağzı şeklinde çeşme (Gök arşivi 2022)

4.1.2. Hüsametdin Bursavî Türbesi

17. yüzyıla tarihlenen yapı, kare planlı, ahşap tavanlı ve çatı örtülüdür. Yandaki caminin doğu tarafına bitişik olarak inşa edilmiştir (Şekil 4.9, Şekil 4.10). Güney, doğu ve kuzey cephelerinde pencereler yer almaktadır. İçerisinde dokuz adet sanduka yer almaktadır. Bu sandukalardan biri Hüsametdin Bursavî Hazretlerine aittir (Şekil 4.13). Diğerleri dergahtaki diğer şeyhlere aittir. Türbede gömü tekniği olarak inhümasyon yöntemi uygulanmıştır. Tipolojik olarak kare planlı olan yapı, tek katlı konut görünümündedir. Tipolojik açıdan mimari üslup açısından Osmanlı Dönemi türbe mimarisi özelliğine sahiptir (Şekil 4.11, Şekil 4.12.). Yapıya tevhidhane bölümünden bir pencere açılmaktadır. Bu durum veli kültürünün türbe mimarisine yansımalarının bir örneğidir. Yapının yakınında asa suyu çeşmesi yer almaktadır (Şekil 4. 15).

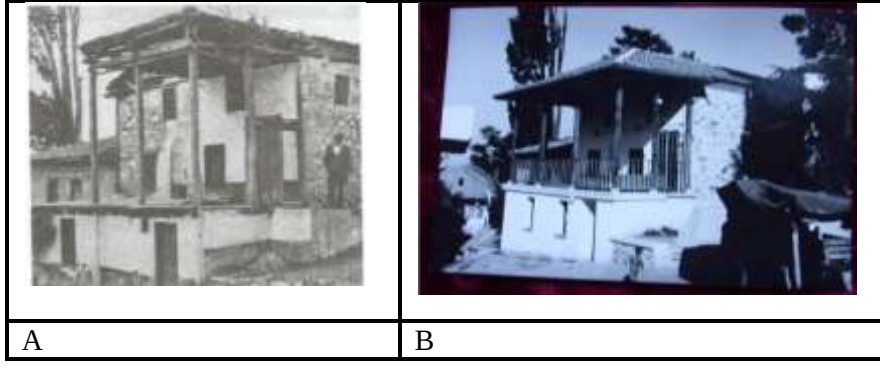
Şekil 4. 9. Hüsameddin Bursavi Türbesi ve Camii (BBŞBA)

Şekil 4. 10. Hüsamettin Bursavî Türbesi alt kat planı ve üst kat planı (Taşkın, 2017)

Şekil 4. 11. Hüsamettin Bursavî Türbesi dış cephe ve giriş kapısı (Gök arşivi, 2022)

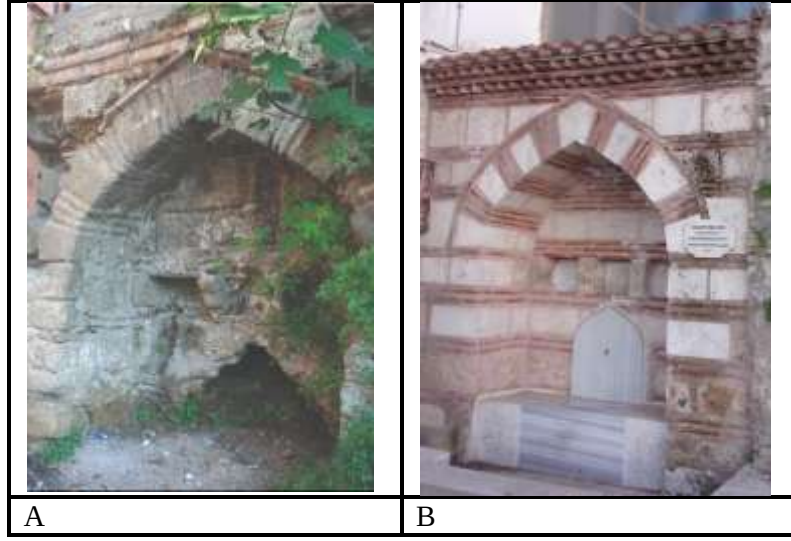
Şekil 4. 12. a Hüsamettin Bursavî Türbesi (Kara, 2013), b(Mehmet Safiyüddin Erhan arşivi)

Şekil 4. 13. Hüsamettin Bursavî Türbesi iç mekân (Gök arşivi, 2022)

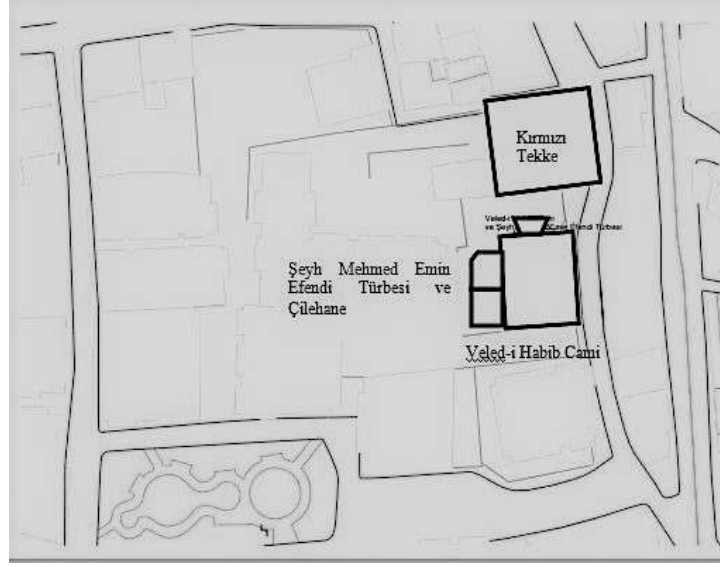
Şekil 4. 14. Hüsamettin Bursavî Türbesi ahşap tavan (Gök arşivi, 2022)

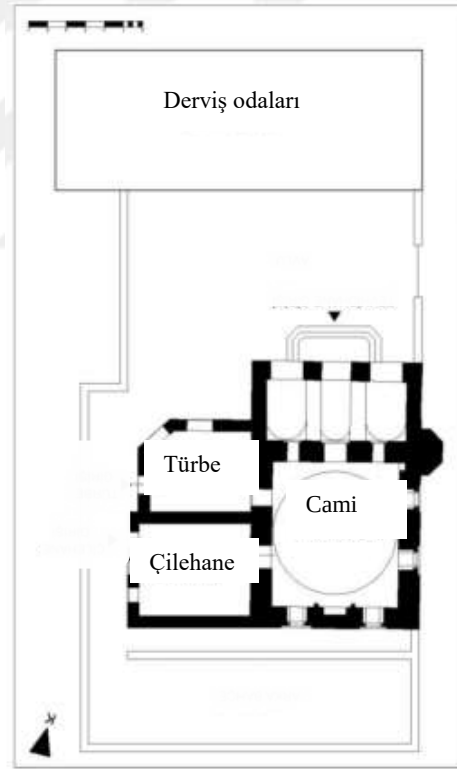
Şekil 4. 15. a Hüsamettin Bursavî âsa suyu çeşmesi, <http://fotograf.bursa.com.tr/cesmeler/husameddin-bursevi-cesmesi/>, **b** (Gök arşivi, 2022)

4.1.3. Mehmed Emin Efendi (Kerkükî) Türbesi

18. yüzyıla tarihli olan yapı Veled-i Habîb Cami yanında yer almaktadır. Şeyhin vefatında caminin yanına ilave edilmiştir (Kepecioğlu, 2009). Yapı kare planlıdır. Kesme taş ve tuğla karışımından oluşan rustik örgülü duvarlardan oluşmaktadır. Ceplerinde sivri kemerli geniş pencereler yer almaktadır (Şekil 4.16, Şekil 4.17, Şekil 4.18). Üzeri ahşap tavanlı örtülüdür. Yapıda gömü tekniği olarak inhumasyon yöntemi uygulanmıştır. Yapının yanında “Kırmızı Tekke” olarak bilinen Emîniyye Dergâhı yer almaktadır (Şekil 4.19). Bu yapı, kendi döneminde tekkede görevli dervişlerin kaldığı bölüm olarak kullanılmıştır. Daha sonraki dönemde, Hacı Sıdık Şükûfe Gökçen tarafından, “Yaşlılar ve kimsesiz çocuklar” için kullanılmak üzere Anıtlar Yüksek Kurulu’nun onayına sunulmuştur (Demirdağ, 2002). Türbe, tipolojik özellikleri açısından ve mimari özellikleri açısından Osmanlı Dönemi özelliği göstermektedir.

Şekil 4. 16. Şeyh Mehmed Emin Efendi Türbesi ve Camii (BBŞBA)

Şekil 4. 17. Şeyh Mehmed Emin Efendi Türbesi vaziyet planı (Taşkın, 2017)

Şekil 4. 18. Şeyh Mehmed Emin Efendi Türbesi (Gök arşivi, 2023)

Şekil 4. 19. Emینیye Dergâhı (Kırmızı Tekke) (Gök arşivi, 2023)

Bezeme Özellikleri: Yapının dış cephelerinde kirpi saçak uygulaması görülmektedir. İç kısımda Allah, Muhammed yazılı iki levha ile Geç Dönem Osmanlı özelliği gösteren bir yazı bulunmaktadır. Yazıda dört halife ile Ehlibeytin isimleri ve salavat yazılıdır (Şekil 4.20). Sandukasının ayak ucunda iki adet sancak yer almaktadır. Anadolu tasavvuf anlayışının bir yansıması olarak sade bir yapıdır.

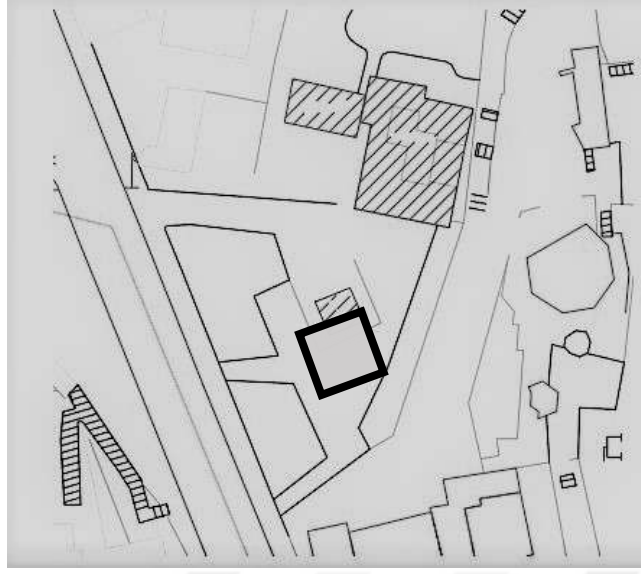
Şekil 4. 20. Salavat-ı Şerif (Gök arşivi, 2023)

4.2. Tek Birimli Yapılar

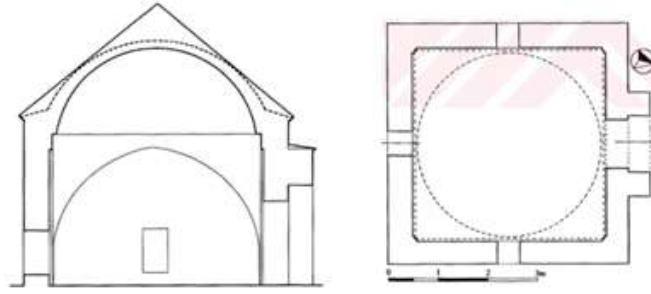
Bu bölümde tevhidhane birimi ya da diğer yapı birimlerinden yarı olarak inşa edilmiş tek yapılar anlatılacaktır. Bu bölümde toplam on adet türbe yer almaktadır.

4.2.1. Okçu Baba Türbesi

Yapı, 14. Yüzyıla tarihli, kare planlı, içten kubbe dıştan kiremit çatılıdır (Akkılıç, 2002 a.). Kubbe geçişleri pandantiflerle sağlanmıştır. Duvarları kesme taş ve tuğla ile örülmüştür. Giriş kısmında küçük bir eyvan yer almaktadır. Yapının üç cephesinde pencereler bulunmaktadır. Pencerelerin üstünde tuğladan sivri kemer ve onun da içinde yer alan pencere alınlığında daha küçük boyutlu başka bir sivri kemer yer almaktadır (Şekil 4.21, Şekil 4.22, Şekil 4.23). Türbede gömü tekniği olarak inhüstasyon yöntemi uygulanmıştır (Şekil 4.30). Yapı, tipolojik olarak ve mimari üslup açısından Osmanlı Dönemi özelliğine sahiptir.

Şekil 4. 21. Okçu Baba Türbesi (BBŞBA)

Şekil 4. 22. Okçu Baba Türbesi plan ve kesit (Daş, 2003)

Şekil 4. 23. Okçu Baba Türbesi taç kapısı, doğu ve kuzey cephesi (Gök arşivi 2022)

Şekil 4. 24. Okçu Baba Türbesi iç mekân (Gök arşivi 2022)

Bezeme Özellikleri: Yapının dış cepheleri yalın haldedir. İç kısımlar tamamen beyaz sıvalıdır. Yalın haldedir. Kubbede yeşil renkli dairesel bir bezeme uygulanmıştır. Bazı kaynaklarda daha önce bu bölümde bitkisel motif uygulaması bulunduğu ifade edilmektedir. Ancak günümüzde motif uygulaması görülmemektedir (Şekil 4.24, Şekil 25).

Şekil 4. 25. Okçu Baba Türbesi kubbede sıva üzeri boyama (Gök arşivi 2022)

4.2.2.Abdal Mehmed Türbesi

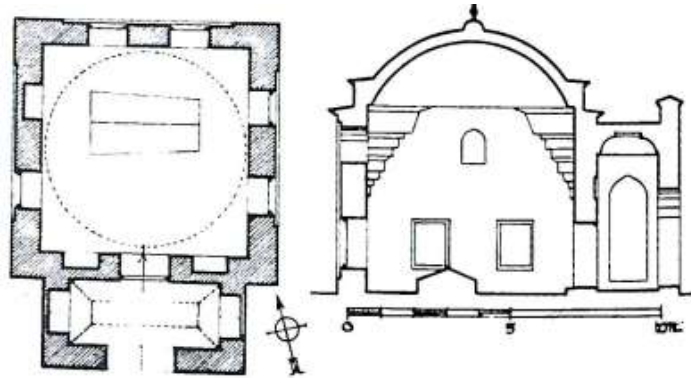
Kare planlı ve kubbe örtülü olan türbe 1450 yılına tarihlenmektedir (Şekil 4.26, Şekil 4.27). Kubbe geçişleri sekizgen bir kasnak ve pendentiflerle sağlanmaktadır. Duvarları üç sıra tuğla, bir sıra kesme taş örtülüdür. Giriş kısmı Bursa kemeri altında sivri kemerli tonoz örtülü bir eyvan ile sağlanmaktadır. Duvarlar üç sıra tuğla, bir sıra kesme taş ile almalı bir düzene sahiptir. Yapının sivri kemerli bir girişi vardır. Sivri kemerin üzerinde sağır bir kemer yer almaktadır. Bu kemerin içinde de tuğla bezemeler yer

almaktadır. Yapının cephelerinde sağır sivri kemerler ve içlerinde pencereler yer almaktadır. Yapının yan cephesi ve kible duvarında sivri kemerli ve mermer söveli birer pencere yer almaktadır (Şekil 4.29). Evliya Çelebi bu yapıyı ziyaret etmiş, ana cadde kenarında bulunan, insanların çevresinde dinlendiği ve ibadet ettiği bir yer olarak tanımlamıştır. Yapı bu özelliğini günümüzde de korumaktadır. Türbede gömü tekniği olarak inhümasyon yöntemi uygulanmıştır.

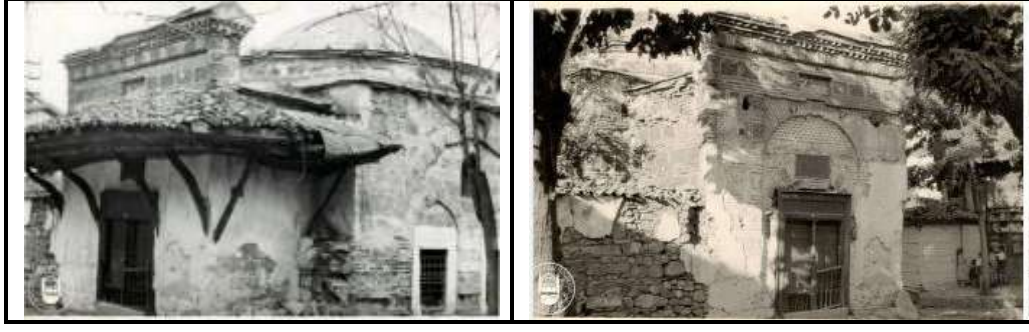
Yapı tipolojik olarak Beylikler Dönemi özelliklerini göstermektedir. Bu yapı tipi Osmanlı Döneminde de yaygın olarak kullanılmıştır. Mimari üslup açısından ise Erken Osmanlı dönemi özelliği göstermektedir. Yakın çevresinde cami ve çeşmesi bulunmaktadır (Şekil 4.33).

Şekil 4. 26. Abdal Mehmed Türbesi ve Cami vaziyet planı

Şekil 4. 27. Abdal Mehmed Türbesi plan ve kesit (Gabriel, 2010)

Şekil 4.28. Abdal Mehmed Türbesi (Bursa Eski Eseleri Sevenler Kurumu Arşivi, 1954), <https://www.facebook.com/groups/1930729780327493/search/?q=abdal%20mehmed%20t%C3%BCrbesi>, Erişim: 08.11.2022

Şekil 4. 29. Abdal Mehmed Türbesi taç kapı ve yan cephe (Gök arşivi, 2022)

Bezeme Özellikleri: Yapı bezeme özellikleri açısından sade görünümündedir. Taç kapı kısmında yer alan sivri kemerin üstündeki Bursa kemerinin aynalık kısmında tuğla malzeme ile geometrik bezeme uygulanmıştır. Kemerin üzerinde mermer malzeme üzerine eğri kesim tekniği ile celî sülüs bir kitabe yer almaktadır. Saçaklarda tuğla malzeme ile kirpi saçak uygulaması görülmektedir (Şekil 4.29, Şekil 4.30, Şekil 4.31).

Şekil 4. 30. Abdal Mehmed Türbesi taç kapısının üzerinde yer alan kitabe (Gök arşivi, 2022)

Transkripsiyon: *Ammere hâzel binae Sultan Murad bin Mehmed Han halledüallahü Sultanehü ve eyyede memleketehü fî evahiri Cemaziye'l-evvel sene erbea hamsîne ve semanemie* (Vakıflar Genel Müdürlüğü [VGM], 1983).

Türkçesi: “*Sultan Murad bin Mehmed Han, Allah onun hükümetini korusun ve memleketini desteklesin, Cemaziye'l-evvel ayının sonlarında 545 (Hicri) yılında bu yapının inşasına başlamıştır.*”

İç mimaride duvarlar ve kubbe beyaz renkle sıvanmıştır. Pencereelerde vitraylı revzenler görülmektedir. Pandantiflerin içinde mukarnas uygulaması yapılmıştır. Kubbe içinde sıva üzeri kalem işi tekniği ile bitkisel bezeme uygulanmıştır (Şekil 4.32). Yapı bezeme özellikleri açısından Erken Osmanlı dönemi özelliği göstermektedir.

Şekil 4. 31. Abdal Mehmed Türbesi taç kapısında tuğla bezeme (Gök arşivi 2022)

Şekil 4. 32. Abdal Mehmed Türbesi iç mekân (Gök arşivi, 2022)

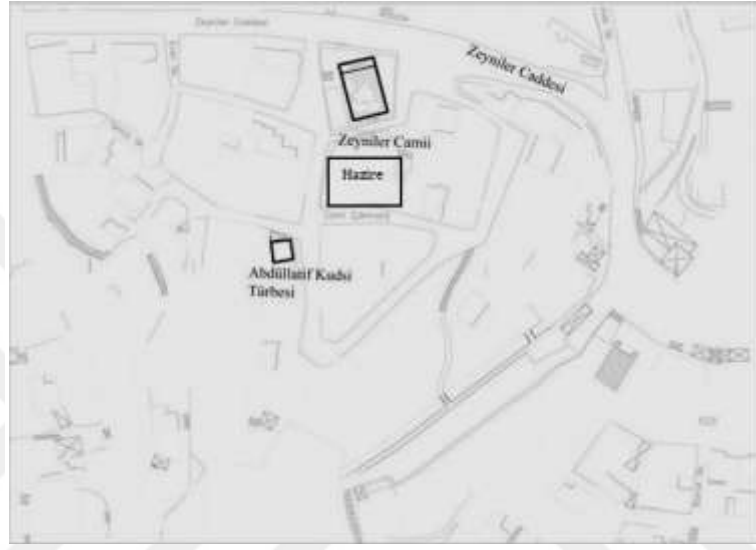

Şekil 4. 33. Abdal Mehmed Cami ve çeşmesi (Gök arşivi, 2024)

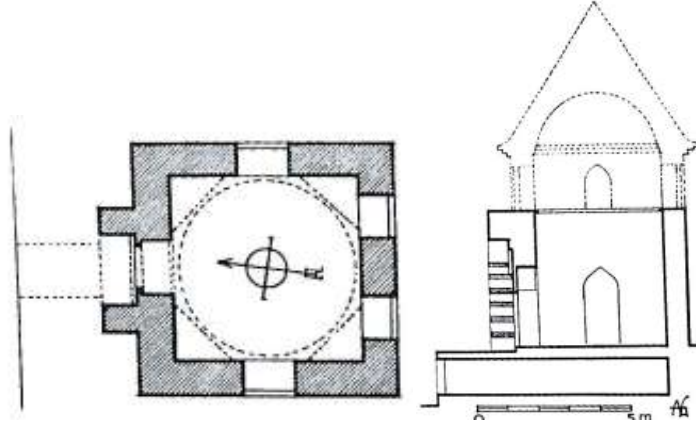
4.2.3. Abdülâtif Kudsî Türbesi

Kare planlı kubbe örtülü olan yapı tuğla ve moloz taştan inşa edilmiştir. Alt katında bir kripta katı bulunmakta ve burada dokuz adet mezar bulunmaktadır (Şekil 4.34, Şekil 4.35, Şekil 4.36). Üst kısım ise günümüzde medrese olarak kullanılmaktadır (Şekil 4.44). Giriş kısmında taş malzemeden at nalı kemer ve onun üzerinde sivri kemer ve onun da üzerinde tuğla malzemeden Bursa kemerleri yer almaktadır. Bu bölümde cephelerde dikdörtgen şeklinde mermer söveli pencereler yer almaktadır. Çokgen planlı bir kubbe kasnağı ve kasnağın üzerinde sivri kemerli alçı revzenli pencere uygulaması görülmektedir (Şekil 4.37, Şekil 4.38, Şekil 4.39). Türbede gömü tekniği olarak inhümasyon yöntemi uygulanmıştır.

Yapı, tipolojik olarak Anadolu Selçuklu Dönemi özelliklerini taşımaktadır. Bu yapı tipolojisi daha önce Orta Asya’da türbe mimarisinde de uygulanmıştır. Büyük Selçuklu’dan Anadolu Selçuklu Devletine geçiş yapmış ve böylece Anadolu’da uygulanmıştır. Ancak Beylikler ve Osmanlı Döneminde de uygulanmıştır. Mimari üslup açısından Osmanlı Dönemi özelliğine sahiptir. Yapının yakın çevresinde Erken Osmanlı Dönemi özelliğinde

Şekil 4. 34. Abdüllâtîf Kudsi Türbesi, Camii ve Haziresi

Şekil 4. 35. Abdüllâtîf Kudsi Türbesi plan ve kesit (Gabriel, 2010)

Şekil 4. 36. Abdüllatîf Kudsî Türbesi (BEESKA, 1965), <https://www.facebook.com/groups/1930729780327493/search/?q=abd%C3%BCllatif%20kuds%C3%AE>, 08.11.2022

Şekil 4. 37. Abdüllatîf Kudsî Türbesi doğu cephesi ve taç kapı (Gök arşivi 2022)

Kripta girişi

Medrese girişi

Şekil 4. 38. Abdüllatîf Kudsî Türbesi kripta ve medrese kapısı (Gök arşivi 2022)

Şekil 4. 39. Abdüllâtif Kudsî Türbesi güney ve batı cephesi (Gök arşivi 2022)

Bezeme özellikleri: Yapının dış cephesinde pencere kenarlarında tuğla malzeme ile zencerek motifi uygulamsı görülmektedir (Şekil 4.40). Ayrıca mermer söveli pencerelerin üstünde yer alan sivri kemerli pencerelerin kemer alığında tuğla malzeme ile geometrik bezeme uygulanmıştır (Şekil 4.41). Ahşap kapıda düz kesim tekniği uygulaması görülmektedir. Giriş bölümünde yer alan demir parmaklıkların altında çark-ı felek motifi yer almaktadır (Şekil 4.42). Kubbe geçişlerinde üçgenler kuşağı uygulaması görülmektedir (Şekil 4.43).

Yapı bezeme özellikleri açısından Erken Osmanlı dönemi özelliği göstermektedir. Pencere kenarlarında kullanılan meandır motifleri ise Bizans dönemi özelliği göstermektedir.

Şekil 4. 40. Abdüllâtif Kudsî Türbesi tuğla malzeme ile zencerek motifi (Gök arşivi 2022)

Şekil 4. 41. Abdüllâtif Kudsî Türbesi tuğla bezeme (Gök arşivi, 2022)

Şekil 4. 42. Abdüllâtif Kudsî Türbesi devşirme malzeme, çark-ı felek motifi (Gök arşivi, 2022)

Şekil 4. 43. Abdüllâtif Kudsî Türbesi üçgenler kuşağı (Gök arşivi, 2022)

Şekil 4. 44. Abdülatif Kudsî Türbesi medrese bölümü (Gök arşivi, 2022)

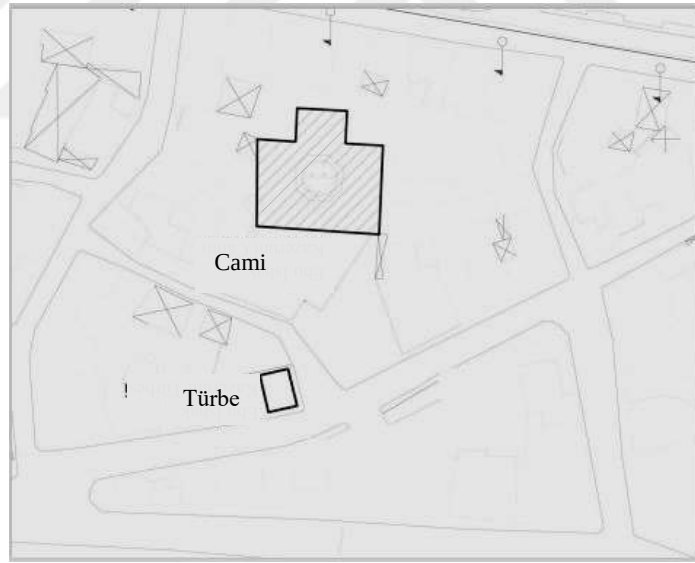
Şekil 4. 45. Zeyniler Cami ve Çeşmesi (Gök arşivi, 2023)

4.2.4. Ebu İshak Kazerunî

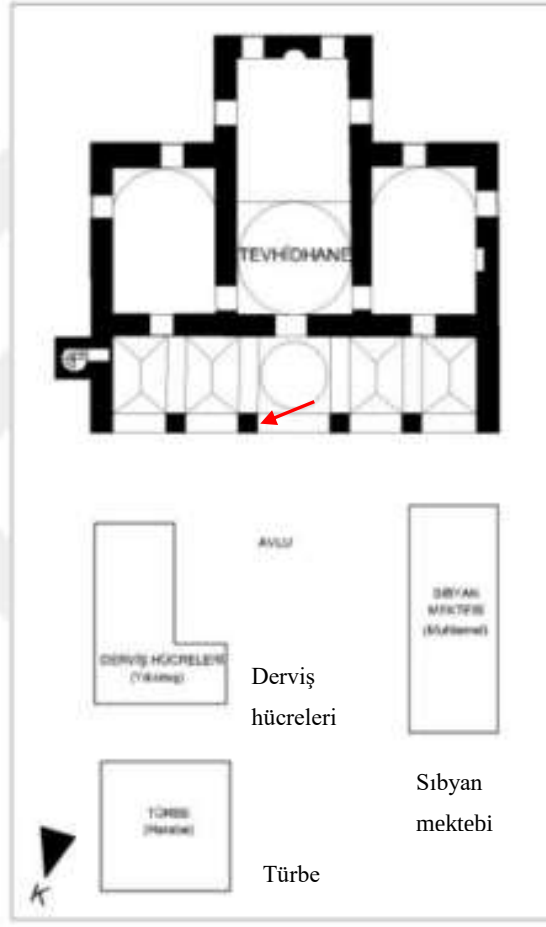
Bursa'nın Osmangazi ilçesinde yer alan türbe, 15. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Dikdörtgen planlı, üzeri kiremit çatı ile örtülüdür. Duvarları moloz taş örtülüdür (Akkılıç, 2000). Yapının kuzeyinde sokağa bakan küçük bir pencere yer almaktadır (Şekil 4.46, Şekil 4.47, Şekil 4.48). Türbenin baş ucundaki taşta “Abdullah Mastafa” yazmaktadır (Şekil 4.52). Lahdin yanlarında günümüzde mevcut olmayan yeşil çiniler bulunmaktadır. Türbenin dış cephesindeki kuzey duvarında yer alan su oluğu yapı ile çağdaş değildir, su okuğunun orijinali arsalan başı şeklindedir (Baykal, 1982) (Şekil 4.48, Şekil 4.49, Şekil 4.50). İslâm öncesi Türk inançlarında, arslan koruyucu bir güç semboldür. Aynı zamanda İslâm da önemli bir yere sahiptir, Bektaşilikte Hz. Ali'yi sembolize eder (Öney, 1969). Anadolu inancinsa arslan ağzından akan sudan şifa niyetine içilir ve abdest alınır. Mezar taşları ve türbelerde yer alan arslan figürleri

Şamanizm etkileri taşır. Bu inanca Şaman'ın gökyüzüne çıkmasına yardımcı olan ruhsal varlığın sembolüdür, mezarlarda ölünün ruhunun göğe yükselmesine yardımcı olan bir sembol olarak kullanıldığı düşünülmektedir (Öney, 1962). Buna göre arslan şeklindeki çörtenlerin koruyuculuk ve kutsallık, bolluk ve bereket sembolü olarak kullanıldığı düşünülmektedir (Saklavcı, 2021). Türbede gömü tekniği olarak inhüstasyon yöntemi uygulanmıştır. Yapı, tipolojik olarak konut görünümünde olması dolayısı ile Osmanlı Döneminde yaygın olarak kullanılan bir özellik göstermektedir. Mimari üslup açısından Osmanlı Dönemi özelliği göstermektedir. Yapının yakınında Ters “T” planlı bir cami yer almaktadır. Bu yapı türü ibadet ve tarikat ritüellerinin yapıldığı bir işleve sahiptir. Günümüzde yalnızca cami olarak kullanılmaktadır (Şekil.55, Şekil 4.56). Yapının çevresinde yer alan ve dervişlerin ikamet ettiği derviş odaları günümüze ulaşmamıştır.

Bezeme Özellikleri: Yapı bezeme özellikleri açısından sade bir yapıdır. İç kısmında Allah yazısı ve Yunus Suresi 62. Ayet yer almaktadır (Şekil 4.53, Şekil 4.54).

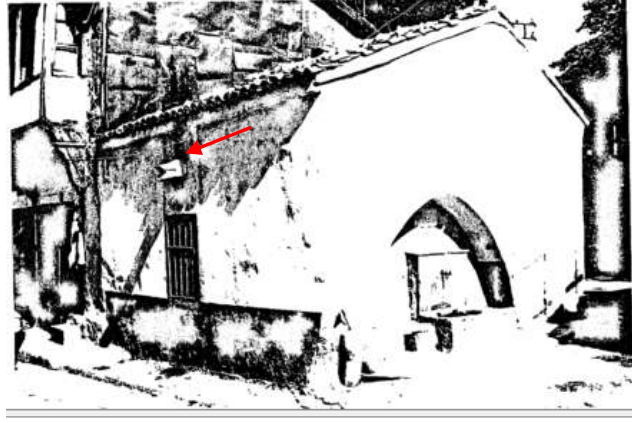
Şekil 4. 46. Ebu İshak Kazeruni Türbesi ve Camii

Şekil 4. 47. Ebu İshak Kazeruni Türbesi vaziyet planı (Taşkın, 2017)

Şekil 4. 48. Ebu İshak Kazeruni Türbesi Güney cephe ve giriş kapısı (Gök arşivi, 2022)

Şekil 4. 49. Ebu İshak Kazeruni Türbesi arslan ağzı şeklindeki su oluğu (Doğanay, 1994)

Şekil 4. 50. Ebu İshak Kazeruni Türbesi, batı ve güney cephesi (BKVKKA, 1997)

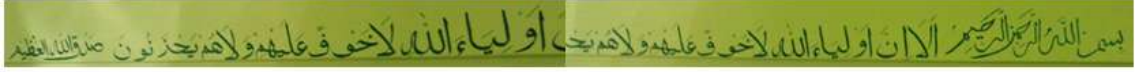
Şekil 4. 51. a Ebu İshak Kazeruni Türbesi su oluğu (Gök arşivi, 2022), b Arslan ağzı şeklindeki görünümü (Doğanay, 1994)

Şekil 4. 52. Ebu İshak Kazeruni Türbesi iç mekân (Gök arşivi, 2022)

Şekil 4. 53. Ebu İshak Kazeruni Türbesi iç mekân “Allah” yazısı (Gök arşivi, 2022)

Şekil 4. 54. Yunus Suresi 62. Ayet (Gök arşivi, 2022)

Şekil 4. 55. Ebu İshak Kazerinû Cami (BEESKA,1966)

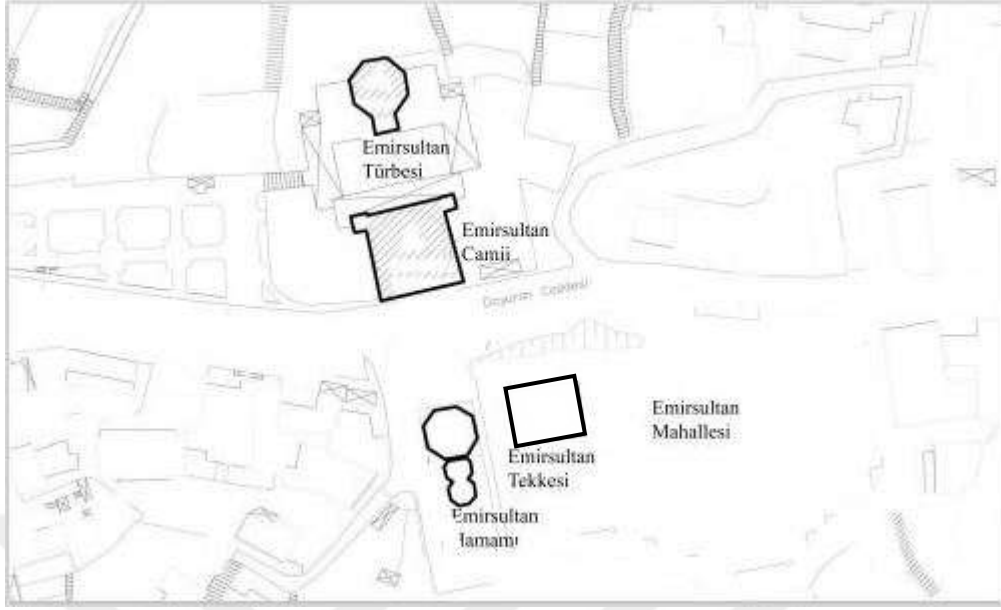
Şekil 4. 56. Ebu İshak Kazerinû Cami (Gök arşivi, 2023)

4.2.5. Emir Sultan Türbesi

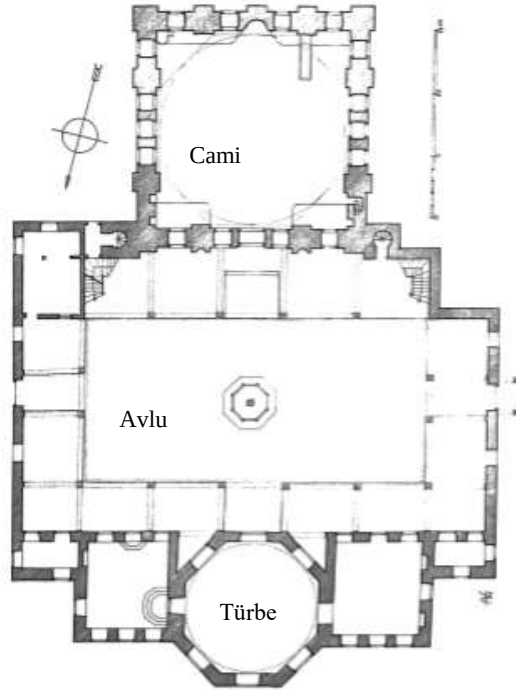
Yapı sekizgen planlıdır. Bu açıdan yapı, Anadolu Selçuklu türbe mimarisinin özelliklerini taşımaktadır (Şekil 4.57, Şekil 4. 58, Şekil 4. 59). Cephelerde yuvarlak kemerli pencereler yer almaktadır. Bu pencerelerden avlunun güneyine bakan ve diğerlerden daha yoğun bezemeye sahip olan pencere, tekke yapıları içerisinde yer alan türbelerde bulunan hâcet penceresi olarak değerlendirilebilir. Pencerelerin üst kısımlarında tuğladan hafifletme kemeri bulunmaktadır. Beden duvarları düzgün kesme taştan inşa edilmiştir. Türbenin ilk yapıldığı dönemde de bugünkü plan şemasına sahip olduğu düşünülmektedir.

Yapı günümüzde 18. ve 19. yüzyıl Osmanlı mimarisinin özelliklerini taşımaktadır. Bu dönemde Osmanlı mimarlığında görülen barok ve ampir üslup yapıyı mimari ve bezeme yönünden etkisi altına almıştır. Türbede gömü tekniği olarak inhüstasyon yöntemi uygulanmıştır.

Yapı tipolojik olarak Anadolu Selçuklu Dönemi özelliği göstermektedir. Bu plan tipi Beylikler Dönemi'nde yaygınlaşmış ve Osmanlı Döneminde de uygulanmıştır. Üslup açısından ise Barok- Ampir özellikte olmasından dolayı Son Osmanlı Dönemi üslubundadır.

Şekil 4. 57. Emir Sultan Külliyesi vaziyet planı

Şekil 4. 58. Bursa Emir Sultan Cami planı ve kesiti (Gabriel, 2010)

Şekil 4. 59. Emir Sultan Türbesi kuzey cephe ve hacet penceresi (güney cephe) (Gök arşivi, 2022)

Bezeme Özellikleri, Bezeme açısından yapıda nonfigüratif özellikleri hakimdir. Ağırlıklı olarak sonsuz cennet hayatını vurgulayan bitkisel bezemeler görülmektedir. Yapının dış duvarları genel olarak sade bırakılmıştır. Pencere kemerlerinin üzerinde yer alan kilit taşlarında taş kabartma tekniği ile akantus yaprağı motifleri uygulanmıştır. Türbenin giriş kapısı üzerinde de aynı bezeme uygulanmıştır (Şekil 4.61, Şekil 4.62).

Yapının iç kısımlarında sıva üzeri kalem işi tekniği ile barok tarzında bitkisel bezemeler yoğunlukla uygulanmıştır (Şekil 4.61, Şekil 4.63, Şekil 4.64). Bunun yanı sıra aynı teknik kullanılarak mermer efekti uygulanmıştır (Şekil 4.65). Ampir üslubun etkisi ile duvarlara mimari motiflerin uygulandığı görülmektedir (Şekil 4.67). Bursa'yı 19. yüzyılda ziyaret eden yabancı seyyahlardan olan Hammer, yapının duvarlarının İran çinileri ile kaplı olduğunu, bir dönem kapıların da gümüş ile kaplı olduğunu bildirmektedir. Kendisinin yapıyı ziyaret ettiği sırda Osmanlı'nın en önemli hac yerlerinden birisi olduğunu ancak doğal afetler ve hırsızlık olayları nedeni ile yapının eski görkemini kaybettiğini ifade etmektedir. Bir başka seyyah olan Michaud da bu yapının imparatorların ki kadar gösterişli olduğunu ve iç duvarların renkli porselenlerle yani çini parçaları ile kaplı olduğunu ifade etmektedir (Yıldırım, 2014).

Evliya Çelebi döneminde yapı ile ilgili şu bilgileri vermektedir.

“Emir Sultan, doğu tarafında, yüksek havadar bir yerde büyük bir kubbe içinde gömülüdür. Yüksek kapısının kanatları baştan başa pullar, gümüş halkalar, gümüş pullarla gümüş kulplarla süslüdür. Eşiği de gümüşten dir. Bu kapıdan aşağı altı basamaklı bir merdivenle âsithane-i saadete inilir. Duvarların içi dışı ibretli nakışlarla ve çeşitli görüntüler veren süslemelerle doludur. Pencerelerin dördü, batıya burs

ovasına bakar, tunçtandır. Dördü kibleye camiye bakar. Asitaneindeki mücevher eşya meğer Ravza-i Mutahhare'de buluna. Burada olan ibrişim halılar hiçbir asithane'de yoktur. Kabr-i Şerifin dört tarafında yüzlerce altın gümüş cerağlar, kandiller vardır. Sanduka-i Şerif'in çevresinde Ya'kutî Musta'sımı, Şeyh Bekrî, Abdullah Kırımı, Hâlidî, Demirci Kulu, Zehebi, İbnü's Şeyh Dede Muhammed, Karahisarî Hasan Çelebi gibi meşhur hattatların yazdıkları güzel yazılar, sözler vardır. Sanduka-i Şerife altın işlemeli ipek örtü ile örtülüdür. Ser-i saadetleri mahallinde (başının olduğu yanda) yeşil imame-i Hüseyinî (Hüseyin sarığı) ile öyle mahhabet ve salabet üzere asûdedirler ki asithanesine giren hazan yaprağı gibi tir tir titrer. Bazı kimseler edebinden içeri giremeyip başı tarafından Fatiha okuyup geçerler. Merkadin kible tarafı şirin bir cami-i münevveredir. Haremin dört tarafı fukara hücreleridir. Bir imaret vardır ki, gece gündüz nîmeti bütün insanlara açıktır." (Evliyaçelebi, sür.1985).

Şekil 4. 60. Emir Sultan Türbesi Kufi hat ile kelime-i Tevhid (BEESKA, 1940), <https://www.facebook.com/photo/?fbid=4580615025339391&set=gm.4532768093456969>, Erişim: 08.11.2022

Yapının içerisinde emir Sultan Hazretlerinin sandukasunda ahşap oyma tekniği ile bitkisel bezeme uygulanmıştır. Dış cephede ise pencerelerin kilit talında mermer oyma tekniği ile bitkisel bezeme uygulanmıştır (Şekil 4.66, Şekil 4.68, Şekil 4.69).

Şekil 4. 61. Emir Sultan Türbesi giriş kapısında yer alan celi sülüs hat ve sıva üzeri kalem işi tekniği ile Kelime-i Tevhid (Gök arşivi, 2022)

Şekil 4. 62. Emir Sultan Türbesi güney cephede yer alan Sultan Abdülaziz Dönemine ait olan onarım kitabesi (Gök arşivi, 2022)

Transkripsiyon: 1. *Şahınşen-i derya –neval Sultan memduh-ul hısal = Abdülaziz-zül Kemal alemlere dâd eyledi, ol husrev-ü Hakan – din ol kâmkâr –ü kânıbin.* 2. *Ol mükrim- i ehl- i yakın terkim-i damad eyledi bu türbeye cennet nazir derler kamu Berna – vü- pir- bunda yatup Sultan Emir hep halkı irşad eyledi.* 3. *Zelzeleden olmuştu harap düşmezdi anıma kim türab, ruhu Emir kâmyab zira ki imdat eyledi, ta'mirin ol şah-ı enam emreyledi, bu Vali bî – Kudreti Hüsn'ü abd-i şevketi ber vefk-ı emr-i devleti tesri bünyad eyledi.* 5. *Ol tacdarın dembedem şükren alâ tilken –niam sükkân-ı dünya ve irem deavatını yad eyledi. Ruh-u Emir olsun hemin ve her kâr ve emrinde muin.* 6. *Hakkak-i bir tarz-ı güzün çok şeyler icad eyledi, kilik-i Emel bi- l- iftihar yazdı heman tarih-i tam, Sultan Emir'in türbesin bünyad-ü âbâd eyledi.* (Baykal, 1982).

Açıklaması: Bu metin, Sultan Abdülaziz'in hükümdarlığındaki başarılarını, halkına yaptığı iyilikleri ve Emir Sultan Türbesinin inşa edilmesini anlatan bir kasidedir. Sultan Abdülaziz'in halkına rehberlik ettiği, devletin işlerini düzelttiği, yaptığı işler ile anıldığı ve bu türbenin cennetle özdeşleştirildiği ve anlatılmaktadır.

Şekil 4. 63. Emir Sultan Türbesi kubbede yer alan sıva üzeri kalem işi tekniği ile bitkisel bezeme barok üslup (Gök arşivi 2022)

Şekil 4. 64. Emir Sultan Türbesi kubbede yer alan sıva üzeri kalem işi tekniği ile palmet motifi (Gök arşivi, 2022)

Şekil 4. 65. Emir Sultan Türbesi duvarlarında yer alan sıva üzeri kalem işi tekniği ile mermer görüntüsü (Gök arşivi, 2022)

Şekil 4. 66. Emir Sultan Hazretlerinin sandukası etrafında ahşap kafes oyma tekniği ile stilize palmet ve yaprak motifleri (Gök arşivi, 2022)

Şekil 4. 67. Emir Sultan Türbesi giriş bölümünde sıva üzeri kalem işi tekniği ile palmet ve mimari motif, borak, ampir üslup (Gök arşivi, 2022)

Şekil 4. 68. Emir Sultan Türbesi giriş kapısında yer alan mermer kabartma tekniği ile akantus yaprakları (Gök arşivi, 2022)

Şekil 4. 69. Emir Sultan Türbesi doğu penceresi kemerinde yer alan mermer oyma tekniği ile akantus yaprakları barok, ampir üslup (Gök arşivi, 2022)

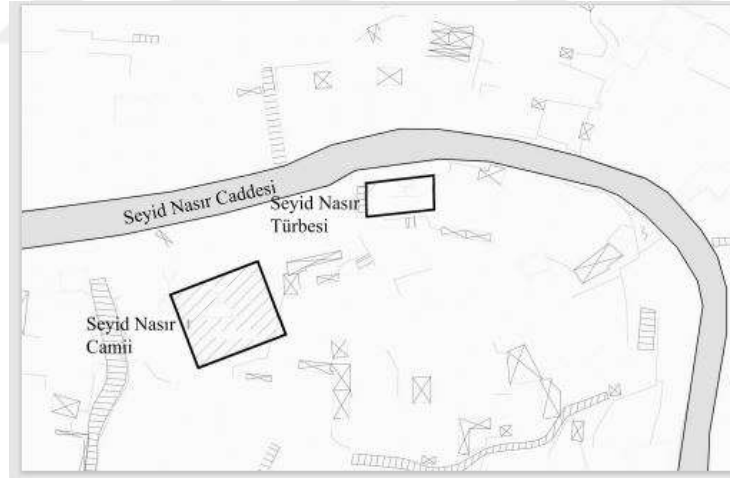

Şekil 4. 70. Emir Sultan Türbesi revaklı avlu tonozunda yer alan sıva üzeri kalem işi tekniği ile stilize bitkisel bezeme (Gök arşivi, 2018)

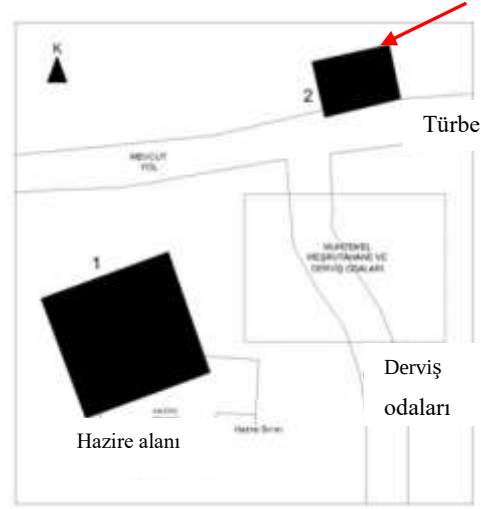
4.2.6. Seyyid Nasır Türbesi

Türbesi: Yapı kare planlı, ahşap tavanlı, çatı örtülüdür. Yapı moloz taştan inşa edilmiştir. Kuzey ve doğu cephelerinde pencereler yer almaktadır (Şekil 4.71, Şekil 4.72). Orijinalinde, Seyyid Nasır Hazretlerinin evi olduğu düşünülmektedir. Günümüzde özgün durumunu kaybetmiştir. 19. yüzyılın ilk yarısında Bursa'yı ziyaret eden seyyah Hammer, Seyyid Nasır türbesinin bir hac yeri olduğunu ifade etmiştir (Yıldırım, 2014). Türbede gömü tekniği olarak inhüstasyon yöntemi uygulanmıştır.

Yapı, tipolojik olarak Osmanlı Dönemi özelliğine sahiptir. Tek katlı konut görünümünde olması dolayısı ile üslup özellikleri açısından Osmanlı Dönemi özelliğine sahiptir (Şekil 4.73). Orijinalinde konut olan yapıların, evliyaların vefatından sonra oraya defnedilmesi ile türbeye dönüştürülmesi uygulaması evliya türbelerinde görülmektedir, ilk İslâm Döneminde, Hz. Peygamber'in de vefatından sonra, önceden yaşadığı eve defnedilmesinin bu uygulama da etkili olduğu düşünülebilir.

Şekil 4. 71. Seyid Nasır Türbesi ve Camii Emir Sultan Külliyesi

Şekil 4. 72. Seyyid Nasır Türbesi vaziyet planı (Taşkın, 2017)

Şekil 4. 73. Seyyid Nasır Türbesi kuzey cephe ve giriş (Gök arşivi, 2022)

Şekil 4. 74. Seyyid Nasır Türbesi iç mekân (Gök arşivi 2022)

Şekil 4. 75. Seyyid Nasır Türbesi ahşap tavan (Gök arşivi 2022)

Bezeme Özellikleri: Yapı bezeme açısından oldukça sade görünümündedir. Duvarlarda tablo içinde bir minyatür ve yazılar bulunmaktadır (Şekil 4.76, Şekil 4.77, Şekil 4.78, Şekil 4.79). Ayrıca içeride bir geyik boynuzu bulunmaktadır (Şekil 4.80). Seyyid Nasır Hazretlerinin dua ederken uyumamak için bu geyik boynuzunu çenesinin altına koyduğu rivayet edilmektedir. Yapı bezeme özellikleri açısından Osmanlı Dönemi tasavvufî anlayışının etkilerini taşımaktadır.

Şekil 4. 76. Seyyid Nasır Türbesi levha içinde Kelime-i Tevhid (Gök arşivi 2022)

Şekil 4. 77. Seyyid Nasır Türbesi Fetih Suresi (Gök arşivi 2022)

Şekil 4. 78. Seyyid Nasır biyografisi (Gök arşivi 2022)

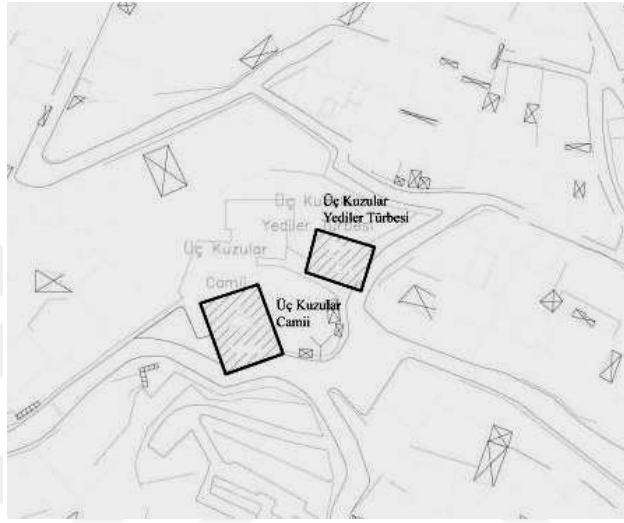
Şekil 4. 79. Seyyid Nasır Türbesi içerisinde minyatür (Gök arşivi 2022)

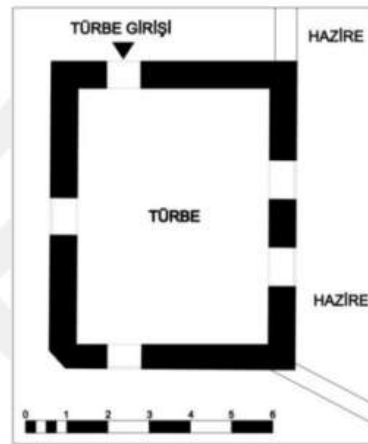
Şekil 4. 80. Seyyid Nasır Türbesi içerisinde geyik boynuzu (Gök arşivi 2022)

4.2.7. Üç kozlar (Yediler) Türbesi

Dikdörtgen planlı olan yapı ahşaptan inşa edilmiştir, türbe içersinde yedi sanduka bulunmaktadır (Akkılıç, 2002 c.). Kıрма çatısı ahşap tavanlı olan yapının duvarları moloz taştan inşa edilmiştir. Yapı, tek katlı konut görünümündedir (Şekil 4.81, Şekil 4.82, Şekil 4.83). Türbede gömü tekniği olarak inhüstasyon yöntemi uygulanmıştır. Tipolojik olarak ve üslup özellikleri açısından Osmanlı Dönemi özelliği göstermektedir.

Şekil 4. 81. Üç Kuzular (Yediler) Türbesi vaziyet planı

Şekil 4. 82. Üç Kozlar Yediler Türbesi planı (Taşkın, 2017)

Şekil 4. 83. Üç Kozlar Yediler Türbesi dış mekân (Gök arşivi, 2022)

Şekil 4. 84. Üç Kozlar Yediler Türbesi iç mekân (Gök arşivi, 2022)

Bezeme Özellikleri: Yapının dış cephesi güney batı köşesinde yer alan mukarnas ile güney duvarında yer alan talik hatla yazılmış olan kitabesi dışında sade bırakılmıştır (Şekil 4.83, Şekil 4.85). Bu kitabe yapının 1819-20 tarihleri arasında Nuri Paşa Hazinedarı Mustafa Ağa tarafından onartıldığı yazmaktadır (Akkılıç, haz.2002 d.).

Şekil 4. 85. (Üç Kozlar) Yediler Türbesi güney duvarındaki onarım kitabesi (Gök arşivi, 2022)

Transkripsiyon:

1. *Hazreti şahı cihan cem azamet Mahmut Han=*

Kim cihan (Mülkiyet) adli mesrur oldu=

Sû besü kasr-ı cihan adille tamir olıcak,

2. *Bendegânı dahi hayır etmeğe mecbur oldu=*

Mustafa Ağa ki ol hâzin-i Nuri Paşa=

Kim silahşörlük ile gayreti mevfur oldu,

3. *İşbu dergâhı ki görmüştü harap o müşkin=*

Çünkü endişesi tamirine mahsur oldu=

Sarfi nakdine himmet ile tecdid etti,

4. *Sakfi zibaları bu veçhile pür nur oldu=*

Olsa âvize bu tarih seza gerdûne=

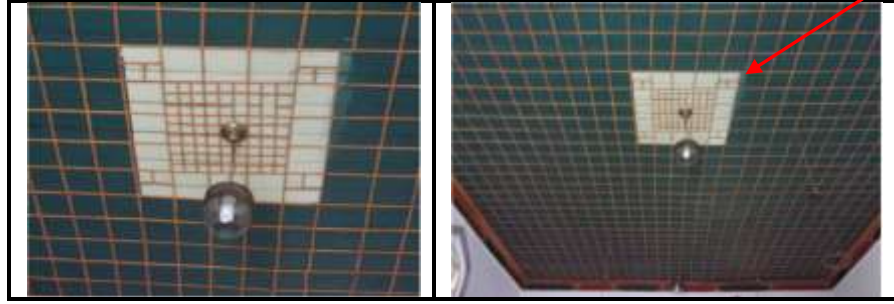
Dür gibi üç Kuzlar Dergehi mamur oldu. 1235 (Türkiyede Vakıf Abideler ve Eski Eserler III (Bursa İl Merkezi) (VGM) 1983)

Türkçe açıklaması:

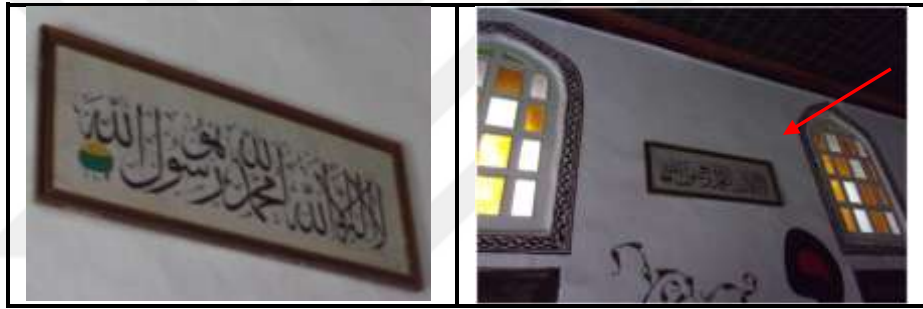
1. Beyitte, Mahmut Han'ın adaletli yönetimi sayesinde dünyanın huzur ve mutluluk bulduğunu ve onun adaletiyle dünya düzeninin yeniden inşa edileceğini ifade ediyor.
2. Beyitte, Nuri Paşa'nın hazinedarı olan Mustafa Ağa'nın, cesareti ve hayırseverliğiyle tanındığını ifade ediyor.
3. Beyitte, harap olmuş bir dergâhın, tamir edilmesi gerektiği için endişe duyulduğunu ve maddi harcamalar ve gayretle yeniden inşa edildiğini ifade ediyor.
4. Beyitte, Üç Kuzlar Dergâhı'nın tamir edilip süslenerek, tavanının nurla dolduğunu ve bu güzelliğin gökyüzüne asılmış bir avize gibi olduğunu ifade ediyor. Ayrıca, dergâhın inci gibi bakımlı ve güzel hale geldiğini belirtiyor.

Yapının ahşap tavanlarında ise kare şekilli geometrik bezeme yer almaktadır (Şekil 4.86). İç mekanda ise duvarlarda sıva üzeri kalem işi tekniği ile yazılmış, “Vav” harfleri ve yazılar yer almaktadır. Yazıların üst kısımlarında rumi ve yapraklardan oluşan bitkisel bezeme yer almaktadır (Şekil 4.87, Şekil 4.89, Şekil 4.90. Şekil 4.91, Şekil

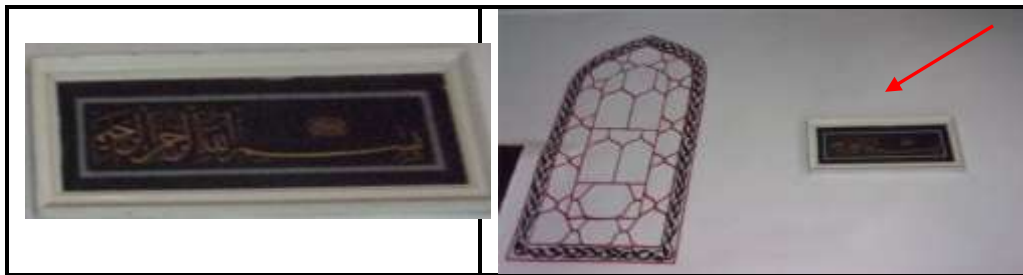
4.92). Ayrıca sıva üzeri kalem işi tekniği ile pencere motifi oluşturulmuştur (Şekil 4.88). Yapı bezeme özellikleri açısından iç kısımda ağırlıklı olarak Son Osmnalı özelliği, dış kısımda ise Erken Osmanlı dönemi özelliği göstermektedir

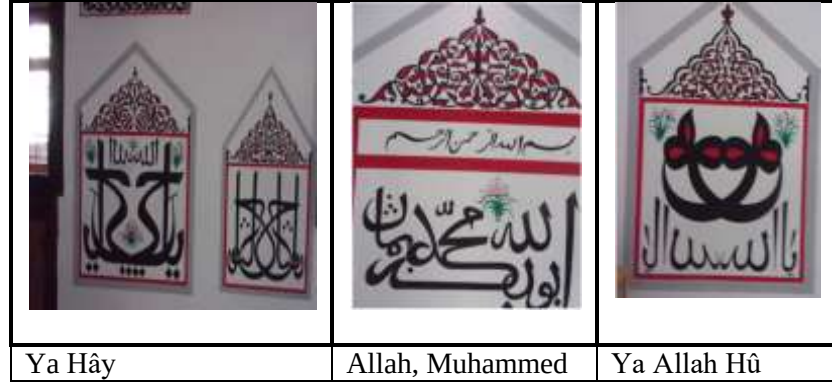
Şekil 4. 86. (Üç Kozlar) Yediler Türbesi ahşap tavanda yer alan geometrik bezeme ve konumu (Gök arşivi, 2022)

Şekil 4. 87. (Üç Kozlar) Yediler Türbesi levha içerisinde Kelime-i Tevhid ve konumu (Gök arşivi, 2022)

Şekil 4. 88. (Üç Kozlar) Yediler Türbesi pencere motifi ve levha içerisinde besmele ve konumu (Gök arşivi, 2022)

Şekil 4. 89. (Üç Kozlar) Yediler Türbesi sıva üzeri kalem işi tekniği ile yazı ve bitkisel bezeme (Gök arşivi, 2022)

Şekil 4. 90. (Üç Kozlar) Yediler Türbesi sıva üzeri kalem işi tekniği Vav harfî (Gök arşivi, 2022)

Şekil 4. 91. La Feta İlla Ali La Seyfe illa Zülfikar (Zülfikar'dan keskin kılıç, Aliden büyük yiğit yoktur)

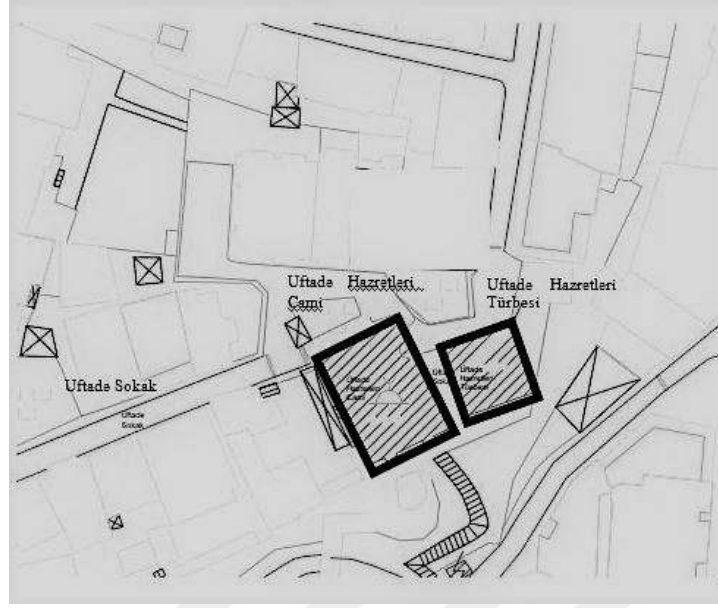

Şekil 4. 92. Şefaât Ya Nebiyyallah (Şefaât et Ey Peygamber)

4.2.8. Mehmed Muhyiddin (Üftade) Hz. Türbesi

Yapı 16. yüzyıla tarihlenmektedir. Bursa'nın Osmangazi ilçesinde, Üftade Cami yanında yer almaktadır. Türbede, Üftade Hazretlerinden başka 19 sanduka daha yer almaktadır. Yapı 1670 yılında, Hz Üftâde'nin torunu Kutup İbrahim efendi tarafından onarılmıştır. 1843 yılında ise Rıza Paşa tarafından onarılmıştır (Erhan, 2002). Türbeye 1845 yılında türbeyi ziyaret eden Sultan Abdülmecid türbeye bir Kâbe örtüsü göndermiştir. 1851 depreminde zarar görmüş olan yapı, 1866 tarihinde eski bir savaş askeri olan Hasan Rıza Paşa tarafından yeniden inşa ettirilmiştir. Eski seraskerlerden Hasan Rıza Paşa cami ve türbe için oldukça para vakfetmiş ve her yıl 10000 akçe gönderilmesini emretmiştir (Kepecioğlu, 2009). Türbe kare planlı, ahşap çatılı sade bir yapıdır (Kalafat, 2002) (Şekil 4.93, Şekil 4. 94, Şekil 4. 95). Türbede gömü tekniği olarak inhümasyon yöntemi uygulanmıştır.

1859 yılında depremden dolayı yıkılan cami ve türbe yeniden inşa edilmiştir. 1866'da ise Vezir Rıza Paşa tarafında yeniden tamir edilmiştir. Eski seraskerlerden Hasan Rıza Paşa cami ve türbe için oldukça para vakfetmiş ve her yıl 10000 akçe gönderilmesini emretmiştir.

Şekil 4. 93. Üftade Hazretleri Türbesi ve Camii vaziyet planı

a

b

Şekil 4. 94. a Mehmed Muhyiddin (Üftade) Hazretleri Türbesi kuzey cephe (BEESKA,1969),<https://www.facebook.com/photo/?fbid=10217214848496950&set=g.m.2100192403381229>, Erişim: 17.11.2022 b (Gök arşivi, 2022)

a b
Şekil 4. 95. a Mehmed Muhyiddin (Üftade) Hazretleri Türbesi güney cephe (BEESKA,1940),https://www.facebook.com/photo/?fbid=10226105858406641&set=g_m.5211134175620354&id=1930729780327493, Erişim: 17.11.2022 b (Gök arşivi, 2022)

Yapı kare planlı olarak Osmanlı Dönemi özelliği göstermektedir. Ancak 19. yüzyılda geçirdiği restorasyon nedeni ile mimari üslup açısından Geç Dönem Osmanlı özelliğine sahiptir (Şekil 4.101, Şekil 4.101).

Bezeme Özellikleri: Yapının kuzey cephesinde üst kısmında beş ayrı parça halinde kitabeler yer almaktadır (Şekil 4.96, Şekil 4.97). Taç kapı kısmında lale ve lotus motifleri ile gül bezek motifi yer almaktadır. Bu motifin yıldız motifinden türetildiği düşünülmektedir. Kapının üst kısmında barok tarzında bir bezeme yer almaktadır (Şekil 4.96). Batı cephesinde de ayrıca bir kitabe yer almaktadır (Şekil 4.98). İç mekânda Üftade Hazretlerinin sandukasının çevresinde ahşap kafes oyma tekniği ile stilize palmet motifi yer almaktadır (Şekil 4.101).

Şekil 4. 96. Mehmed Muhyiddin (Üftade) Hazretleri Türbesi giriş kapısı üzerinde yer alan kitabe ve bitkisel bezeme (Gök arşivi, 2022)

Transkripsiyon:

*Bu ol kutbü'l hitmem gavs-imuazzamdır ki dergâhı,
Mahalli secdedir kerrubeyane arşdan vâlâ,
Bu ol ravnaktınaz lânei cud-i himmedir kim,
Eder edna zübabı feyzhemhassiyet uneka.*

*Budur bî şüphe lâ hevfun aleyhim sırrına mazhar,
Velâhüm yahnezün âsarı züvvare olur peyda,
Eder rühsûd-ü kâinreşte havf-i hüzündür ân
Fakat sıtk-ı hulûs ister bu Şah Melek istiğna (VGM, 1983).*

Açıklaması:

1. Beyitte, bir sufi şeyhi veya yüksek mertebedeki bir manevi önderin, Allah'a en yakın, çok yüksek bir manevi düzeye sahip olduğu anlatılmaktadır. Bu kişi, her türlü kötülüğü iyileştirme ve en düşük seviyedeki ruhsal kararmaları bile düzeltme gücüne sahip bir insandır. Özellikle secde ettiği yerin arşın üstünde, meleklerin bulunduğu en yüksek seviyede olduğu, Allah'ın huzurunda olduğunu ima eden bir üslup kullanılmıştır.

2. Beyitte, tasavvufi bir öğreti anlatılmaktadır. Şiir, manevi olgunluk ve yüksekliğe ulaşmış kişileri övmekte ve onların ilahi sırrı kavrayarak her türlü korkudan ve üzüntüden uzak, nefsin etkisinden bağımsız bir yaşam sürmelerini vurgulamaktadır. Bu kişiler, hem çevrelerine yüksek manevi etkiler bırakırlar hem de evrende huzur ve sükûnet oluştururlar. Ancak böyle yüksek bir manevi mertebeye ulaşmak için, tamamen içtenlik ve saf bir niyet gerekmektedir.

Şekil 4. 97. Mehmed Muhyiddin (Üftade) Hazretleri Türbesi kuzey cephesinde yer alan kitabeler (Gök arşivi, 2022)

Transkripsiyon:

1. *Hilafet Abdülmecid Han Cihanbanın*
Muizz-i Şevket-ü şân sipihdarı Rıza Paşa
Ziyaret Kastına mebni edince Bursa'yı teşrif,
Olub etrab-ı ehl-ullah'a sertâpâ cebinfersa.
2. *Gördüğüm kıblegâh-ı ehl-i celvet bir üftâd,*
Karin-i inhidam olmuş vâlâ Kâ'be-tül ulya (el kâbei ulya),
Esasen edüp tecdîde nakd-ı himmetin masruf,
Bu güne celb-i feyzile oladad ve (sid) ferma.
3. *Füyûzatı muhit seraser mânevi surî,*
Dil-i baniyi kim olmuştu akdem bâ ederûsa
O rütbe hamdenillâh buldu rif'at tak vâkâsı,
Ulûv-vü kadrine reşk etse lâyık.

4. *Bu şevkile sena-han-ı kadim zaik-ı ahkar,
İki tarih sebet (Nakş) etti cevahirden dahi âlâ,
Yapıldı meşhed-i kutb-i cihan Üftâde pek dikleş 1259
Rıza Paşa etüp cûd-ü himem sarfile nev bâlâ 1259 (VGM, 1983)*

Türkçe açıklaması:

1. Beyitte, Halife Abdülmecid Han'ın Bursa'yı ziyareti sırasında, Rıza Paşa'nın da eşlik ettiğini ve bu ziyaretin Allah dostları arasında büyük bir sevinç ve mutluluk yarattığını ifade ediyor.
2. Bu beyit, Üftâde Hazretleri'nin türbesinin zamanla yıkılmaya yüz tuttuğunu, ancak gayretle yeniden inşa edilerek bugüne kadar feyz ve bereket getirmeye devam ettiğini ifade ediyor.
3. Beyitte, Üftâde Hazretleri'nin türbesinin manevi feyizlerle dolu olduğunu, kurucusunun kalbinin bu yapıya bağlı olduğunu ve Allah'a şükürler olsun ki, bu yapının yücelik ve şeref kazandığını ifade ediyor. Ayrıca, bu yüceliğe ve değere imrenmenin layık olduğunu belirtiyor.
4. Beyitte, Üftâde Hazretleri'nin türbesinin H. 1259 yılında büyük bir ihtişamlı yapıldığını ve Rıza Paşa'nın cömertliği ve gayretiyle yeniden inşa edildiğini ifade ediyor.

Şekil 4. 98. Mehmed Muhyiddin (Üftade) Hazretleri Türbesi batı cephesinde kitabe (Gök arşivi, 2022)

Transkripsiyon:

Naki edilecek dedim ana tarih= Göç(ü) Üftâde Bursa'nın kutbu sene 988 H. (VGM, 1983)

Türkçe açıklaması:

Bu beyitte, Üftâde Hazretleri'nin H. 988 yılında vefat ettiğini ve onun Bursa'daki manevi liderliği ifade ediliyor.

İç kısımda kuzey cephesinde ise üst kısımda boydan boya bordür şeklinde bir yazı bulunmaktadır (Şekil 4.104). Ahşap tavanın orta kısmında yuvarlak oyma tekniği ile çiçek motifi yer almaktadır. Köşelerde ve cephe kısımlarında oyma tekniği ile mukarnas tarzı bezemeler yer almaktadır, tavanlarda ise çıtakârî tekniği ile ahşap bezeme yer almaktadır (Şekil 4.99, Şekil 4.100). Ayrıca levhalar içerisinde yazı uygulaması görülmektedir. Kapının üst kısmında bir kitabe ile levha içinde yazılar yer almaktadır (Şekil 4.102, 4.103). Yapı, bezeme özellikleri açısından ağırlıklı olarak Son Osmanlı Dönemi özelliği göstermektedir. Ayrıca Osmanlı Dönemi tasavvuf anlayışının etkileri de bezemelere yansdığı görülmektedir.

Şekil 4. 99. Mehmed Muhyiddin (Üftade) Hazretleri Türbesi tavanda yer alan eğri kesim çiçek motifleri (Gök arşivi, 2022)

Şekil 4. 100. Mehmed Muhyiddin (Üftade) Hazretleri Türbesi tavanda yer alan ahşap bezeme (Gök arşivi, 2022)

Şekil 4. 101. Mehmed Muhyiddin (Üftade) Hazretleri sandukası etrafında yer alan stilize palmet motifi (Gök arşivi, 2022)

Şekil 4. 102. Mehmed Muhyiddin (Üftade) Hazretleri Türbesinde içerisinde levha içerisinde yer alan yazılar (Gök arşivi, 2022)

3. Hızır elinden âb-ı hayvan nûş idüb buldı ledün vâkıf-ı esrâr-ı halvet Hazreti Üftâdedir
4. Saha-i medhinde tahrîk-i kemmiyet hâmeye bahş iden Şemsîye kudret Hazreti Üftâdedir.

Türkçe açıklaması:

1. Hakikat yolunun rehberi Hazreti Üftâde'dir. Tarikat ehlinin lideri Hazreti Üftâde'dir.
2. Şüphesiz ki, manevi fetihlerin ve feyizlerin kaynağıdır. Birlik ışıklarını yayan Hazreti Üftâde'dir.
3. Hızır'ın elinden hayat suyunu içip buldu. Gizli sırların bilgisine sahip olan Hazreti Üftâde'dir.
4. Övgü alanında kaleme hareket ve bolluk veren. Güneş gibi kudret sahibi olan Hazreti Üftâde'dir.

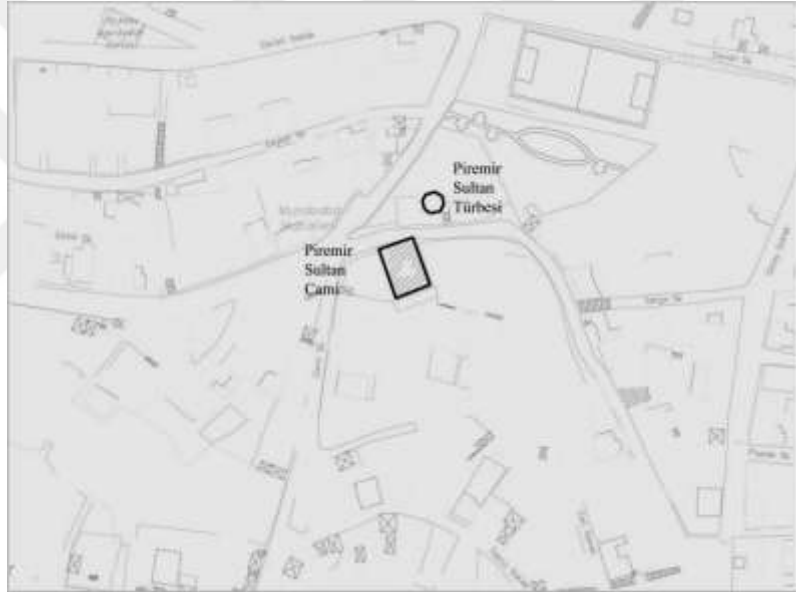
Şekil 4. 105. Üftade Hazretleri Türbesi ve Camii (Mehmed Safiyüddin Erhan arşivi [t.y])

4.2.9. Pîr Emir Türbesi

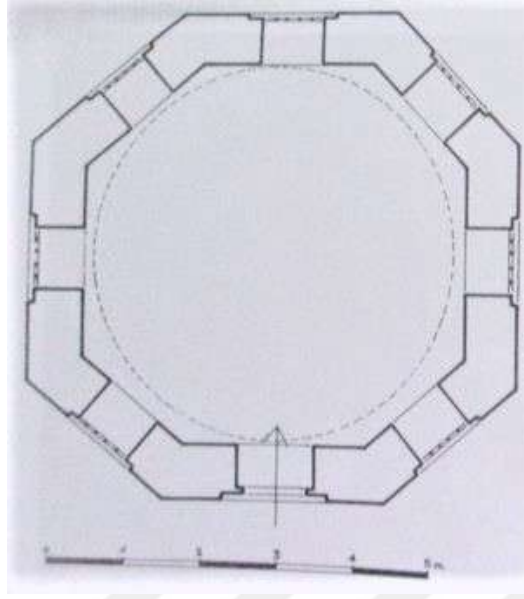
Türbesi: Yapı 16. yüzyıla tarihlidir. Çokgen planlı ve kubbe örtülüdür (Şekil 4.106, Şekil 4.107). Moloz taştan inşa edilmiştir. Tüm cephelerde mermer söveli dikdörtgen pencereler yer almaktadır. Mermer sövelerin üzerinde tuğladan sivri kemerler yer

almaktadır (Şekil 4.110 Şekil 4.111). Yapının üst kısmında da tuğladan sivri kemerli alçı revzenli vitraylı pencereler yer almaktadır. Kubbe geçişi üçgenler kuşağı ile sağlanmıştır (Şekil 4.112, Şekil 113). Türbede gömü tekniği olarak inhümasyon yöntemi uygulanmıştır.

Yapı sekizgen planlı olması dolayısı ile poligonal planlı yapı grubuna dahildir. Bu yapı Anadolu’da Selçuklu Döneminden itibaren görülmekle birlikte Beylikler ve Osmanlı Döneminde yaygın olarak kullanılmıştır. Mimari üslup açısından Erken Osmanlı Dönemi özelliğine sahiptir. Yapının yakın çevresinde Erken Osmanlı Dönemi özelliğinde kare planlı bir cami ve çeşme yer almaktadır (Şekil 4.115).

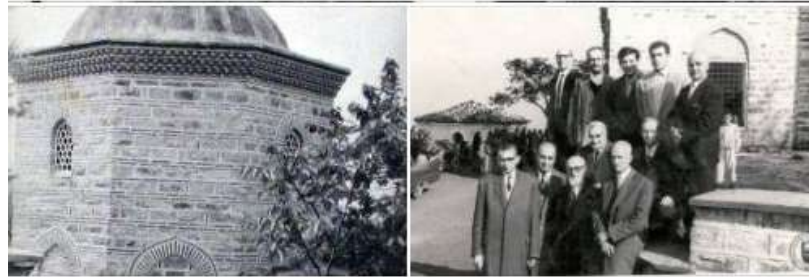
Şekil 4. 106. Piremir Hazretleri Türbesi ve Camii vaziyet planı

Şekil 4. 107. Pîr Emîr Mehmet Hazretleri Türbesi planı (VGMA)

Şekil 4. 108. Pîr Emîr Mehmet Hazretleri Türbesi restorasyon çalışması (BEESKA, 1964), <https://www.facebook.com/photo/?fbid=10219797576223529&set=pcb.2698935263506937>, 08.11.2022

Şekil 4. 109. Pîr Emîr Mehmet Hazretleri Türbesi restorasyon çalışması (BEESKA, 1960), <https://www.facebook.com/groups/1930729780327493/search/?q=P%C3%A4re%20T%C3%BCrbesi>, 08.11.2022

Şekil 4. 110. Pîr Emîr Mehmet Hazretleri Türbesi giriş ve güney cephe (Gök arşivi 2022)

Şekil 4. 111. Pîr Emîr Mehmet Hazretleri Türbesi tuğladan sivri kemerli pencereler (Gök arşivi 2022)

Şekil 4. 112. Pîr Emîr Mehmet Hazretleri Türbesi vitraylı pencereler ve kubbe kasnağı (Gök arşivi 2022)

Bezeme Özellikleri: Dış cephesinde kirpi saçak uygulaması yer almaktadır. Taç kapıda mermer üzerine sülüs hatla yazılmış bir kitabe yer almaktadır (Şekil 4.110). İç kısımda üst tarafta sıva üzeri kalem işi tekniği ile yazı bordürü bulunmaktadır, alt kısımlarda ise sıva üzeri kalem işi tekniği ile mermer görüntüsü verilmiştir, bu kısmın üzerinde ise palmet motifleri yer almaktadır (Şekil 4.113, Şekil 4.114). Yapı bezeme özellikleri açısından Erken Osmanlı dönemi özelliği göstermektedir. Alt kısımda yer alan bezemeler Son Osmanlı Dönemi özelliği göstermektedir.

Şekil 4. 113. Pîr Emîr Mehmet Hazretleri Türbesi iç duvarda Ayet'el Kürsi (Gök arşivi 2022)

Şekil 4. 114. Pîr Emîr Mehmet Hazretleri Türbesi içerisinde sıva üzeri kalem işi tekniği ile palmet motifi ve mermer efekti (Gök arşivi, 2022)

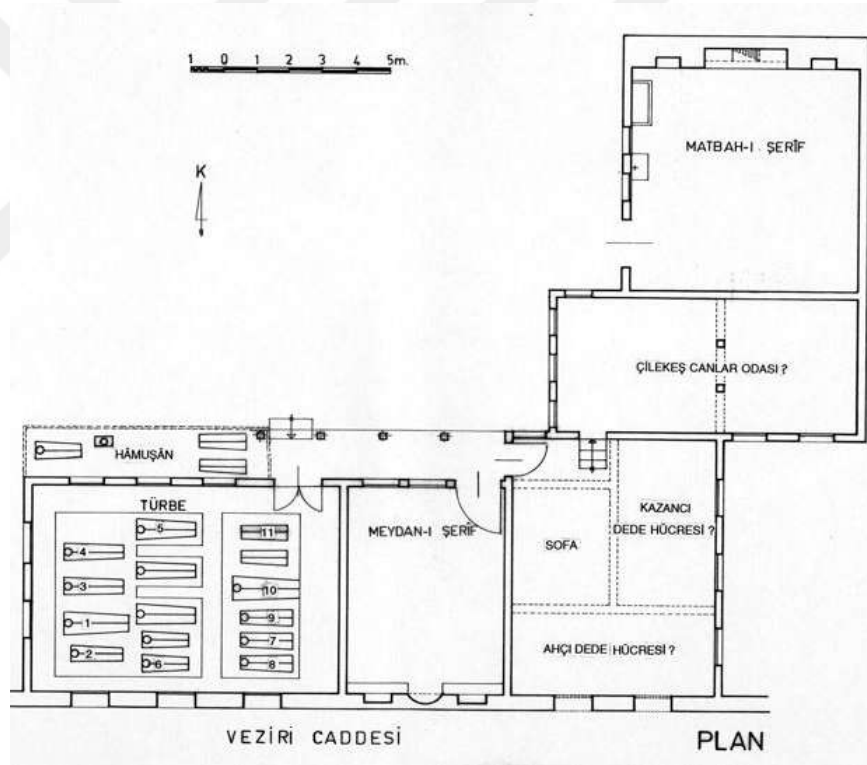

Şekil 4. 115. Pîr Emir Hazretleri Cami ve çeşmesi (Gök arşivi, 2024)

4.2.10. Cünûnî Ahmed Dede Türbesi

17. yüzyıla tarihli olan yapı dikdörtgen planlıdır. Orta avludan üç basamakla kapısı dalgalı lentosu ile barok üslubu yansıtmaktadır. Tek katlı konut görünümüne sahip olması dolayısı ile Osmanlı Dönemi özelliği göstermektedir (Şekil 4. 116. Şekil 4.117,). Arşiv belgelerin anlaşıldığına göre yapı orijinal halinde Barok- Ampir üslupta inşa edilmiştir (Şekil 4.118, Şekil 4.119). İçerisinde 15 adet sanduka bulunan türbede gömü tekniği olarak inhumasyon uygulanmıştır. Batıdaki ilk sırada güneyden kuzeye hepsi postnişin olan Pervane Salih Dede (ö.1662), Mevlevihane'nin banisi Cünuni Ahmed Dede (ö.1620), Mehmed Dede (ö.1703), Zihni Salih Dede (ö. 1717), ortadaki sırada ikisi

postnişin Mehmed Dede (ö.1738) ile bir derviş hanıma ait beş sanduka, doğudaki arka sırada da beş tanesi Salih Dede (ö. 1830), Ataullah Dede (ö.1830), Nizameddin Dede (ö.1859), Şehzade Orhan Melih ve bir derviş hanıma ait sandukalar bulunmaktadır. 1953 ile 1958 arası yapının mimarisi tamamen değişmiştir (Şekil 4.117). 1958’de bu türbe yerine günümüzdeki türbe inşa edilmiş; ancak sanduka sayı ve sırası korunmuştur (Dede & Öztürk, 2013). Türbenin önünde, orta avluya doğru bakan bir hamuşan yer almaktadır. Burada beş adet mezar bulunmaktadır (Şekil 4.126). Sol tarafında yapıya bitişik olarak mutfak birimi yer almaktadır. Bu birim günümüzde mevcut değildir. Sağ tarafında ise dedegân hücreleri yer almaktadır. Yapı Pınarbaşı semtinde bulunmaktadır (Şekil 4.127). Tipolojik olarak Osmanlı Dönemi özelliğine sahip olan yapı ve üslup özellikleri açısından Son Osmanlı Dönemi özelliğine sahiptir.

Şekil 4. 116. Cunûni Ahmed Dede Türbesi vaziyet planı planı (Bursa Büyük Şehir Belediyesi Arşivi)

Şekil 4. 117. Cunûnî Ahmed Dede Türbesi 1953'ten önce (BBŞBA)

Şekil 4. 118. Türbe güney cephe Ampir üslup pencereler (Y. Mimar Rahmi Dede arşivi)

Şekil 4. 119. Cunûnî Ahmed Dede Türbesi 1953'ten sonra (BBŞBA)

Şekil 4. 120. Cunûnî Ahmed Dede Türbesi (Gök arşivi 2023)

Şekil 4. 121. Türbenin çevresinde yer alan diğer yapılar

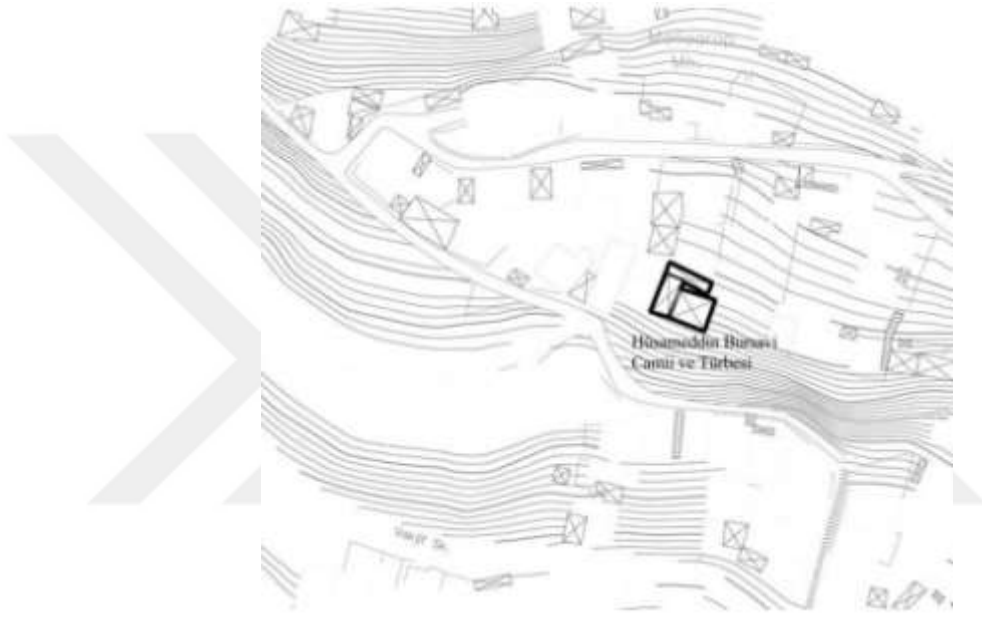
4.3. Konut Mimarisinden Türbeye Dönüştürülmüş Olan Yapılar Konut

Bu bölümde, konut olan yapılardan türbeye dönüştürülmüş olan yapılar mimari özellikleri açısından anlatılmaktadır. Bu bölümde toplam iki adet yapı bulunmaktadır.

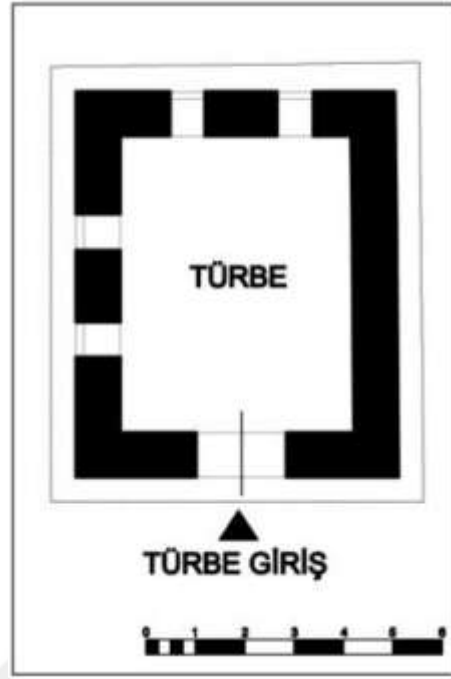
4.3.1. Akbıyık Sultan Türbesi

15.yüzyıla tarihlenen yapı dikdörtgen planlıdır (Şekil 4. 128, Şekil 129). Ahşap olan yapının üzeri çatı ile örtülüdür. Yapı, Ak Bıyık Sultanın evidir, vefatından sonra buraya defnedilmiştir. Ak Bıyık Sultan'nın vefatından sonra torunları tarafından bu evin bir

süre medrese olarak kullanıldığı rivayet edilmektedir (Yardımcı, 1976). Vitray uygulamalı pencereler orijinaldir (Baykal, 1982) (Şekil 4.126). Türbenin orijinalinde konut olarak kullanılması dolayısı ile yapı tipolojik olarak tek katlı konut görünümündedir (Şekil 4.130) . Bu uygulama, özellikle 16. ve 17. yüzyılda Osmanlı mimarisinde yaygın olarak kullanılmıştır. Türbede gömü tekniği olarak inhümasyon yöntemi uygulanmıştır. Yapı, tipolojik açıdan ve üslup özellikleri açısından Osmanlı Dönemi özelliği göstermektedir.

Şekil 4. 122. Hüsameddin Bursavi Türbesi ve Camii vaziyet planı

Şekil 4. 123. Ak Bıyık Sultan Türbesi Planı (Taşkın, 2017)

a b
Şekil 4. 124. a Ak Bıyık Sultan Türbesi girişi (Gök arşivi, 2022), b (Yardımcı, 1976)

Şekil 4. 125. Akbıyık Sultan Türbesi ve haziresi (Mehmed Safiyüddin Erhan arşivi [T.y])

Şekil 4. 126. Ak Bıyık Sultan Türbesi doğu cephe (Gök arşivi 2022)

Şekil 4. 127. Ak Bıyık Sultan Türbesi iç mekân (Gök arşivi 2022)

Bezeme Özellikleri: Bezeme özellikleri açısından sade bir yapıdır. Dış ve iç kısım sade yeşil renk ile boyalıdır (Şekil 4. 126, Şekil 4. 127). İç mekânda ise vitraylı alçı revzen pencereler ile deri üzerine Ayet-el Kürsi duası yer almaktadır (Şekil 4.128, Şekil 4.129).

Şekil 4. 128. Ak Bıyık Sultan Türbesi ahşap tavan ve vitraylı pencereler (Gök arşivi 2022)

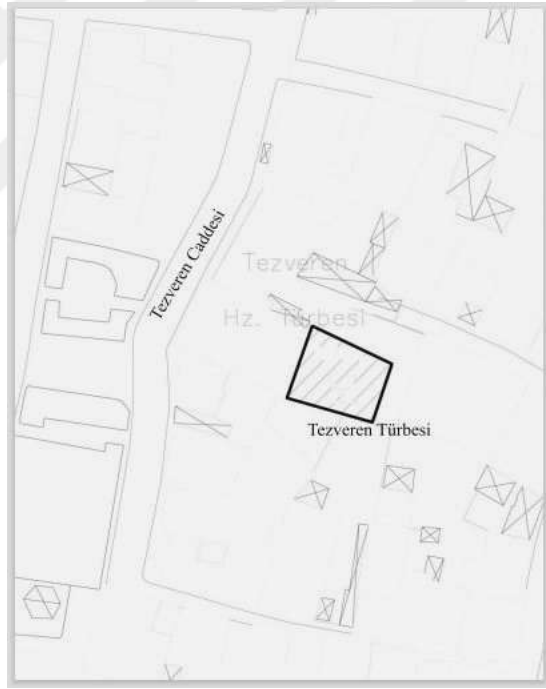

Şekil 4. 129. Ak Bıyık Sultan Türbesi iç mekânda deri üzerine Ayet-el Kürsi (Gök arşivi 2022)

4.3.2. Tezveren Sultan (Şeyh Ataullah) Türbesi

Kare planlı ve iki katlı olan yapının cephelerinde özellikle kuzey sonradan ekleme yapılmıştır (Şekil 4.130). Ahşap tavanlı olan yapı orijinalinde geleneksel konut olarak inşa edilmiştir, günümüzde yapının iç kısmında orijinal olamayan bir galeri katı eklenmiştir (Şekil 4. 131, Şekil 4. 133, Şekil 4. 134). Şeyh Ataullah Hazretleri vefatından sonra buraya defnedildiği için günümüzde türbe olarak işlev göstermektedir. Yapı tipolojik olarak ve üslup olarak Osmanlı Dönemi özelliği göstermektedir. Türbede gömü tekniği olarak inhüstasyon yöntemi uygulanmıştır.

Bezeme Özellikleri: Bezeme özellikleri açısından sade bir görünümde olan yapının dış kapısında özgün olmayan sitilize motiflerden oluşan kabartmalar yer almaktadır (Şekil 4. 132, Şekil 4.135).

Şekil 4. 130. Tezveren Hazretleri Türbesi vaziyet planı

Şekil 4. 131. Tezveren Sultan Türbesi dış cephesi (Gök arşivi 2022)

Şekil 4. 132. Tezveren Sultan Türbesi giriş kapısı üzerinde yer alan ahşap sundurma (Gök arşivi 2022)

Şekil 4. 133. Tezveren Sultan Türbesi ahşap tavan (Gök arşivi 2022)

Şekil 4. 134. Tezveren Sultan Türbesi iç mekân (Gök arşivi 2022)

Şekil 4. 135. Tezveren Sultan Türbesi giriş kapısı (Gök arşivi 2022)

4. 4. Türbelerin Çevresinde Oluşan Veli Kültü Açısından Değerlendirilmesi

Bu bölümde yapıların çevresinde oluşan veli kültü ve türbe yapıları mimari açısından ilişkilendirilmiştir. Veli kültünün mimari yapıya olan etkisi göz önüne alınarak yapılar, çift birimli yapılar, tek birimli yapılar ve konut mimarisinden türbeye dönüştürülmüş yapılar olarak üç gruba ayrılmıştır.

4.4.1. Çift Birimli Yapıların Veli Kültü Açısından Değerlendirilmesi

Bu bölümde tevhidhaneye bitişik olarak inşa edilmiş olan ve aradaki duvarda hacet penceresi bulunan türbeler ele alınmaktadır.

Geyikli Baba Türbesi

Geyikli Baba Türbesi tevhidhane – türbe birimlerinin birbirine bitişik olarak inşa edilmesi ile oluşmuş çift birimli bir yapıdır. Aradaki duvara bir hacet penceresi açılmıştır (Şekil 4.136, Şekil 4.137).

Şekil 4. 136. Tevhidhane ve türbe arasındaki duvara açılan hâcet penceresi

Orhan Gazi, dervişe (Geyikli Baba) kimin müridlerinden olduğunun sorulmasını istemiştir. Bunun üzerine Geyikli Baba, kendisinin Baba İlyas müridi ve Ebul Vefâ tarikatından olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine Orhan Gazi, dervişin yanına getirilmesini istemiştir, ancak derviş, sultanın bu isteğini geri çevirmiş ve sultanın kendisinin yanına gelmesini de istememiştir. Bunun nedenini dervişlerin gözetici olduğunu ve dualarının kabul olması için zamanında gittiklerini ifade ederek açıklamıştır (Neşri, sür. 1949). Orhan Gazi Geyikli Baba'ya iki fıçı şarap göndermiştir. Geyikli Baba, bu şarapları kaynatıp zerde pişirmiş, bir miktar pamuğun arasına kor yerleştirmiştir, Orhan Gazi pamuğu açtığında hiç yanmadığını ve şarapların tatlıya dönüştüğünü görmüştür. Dede mezarları başında yapılan etkinlikler, eski Türklerin “ölü aşısı” ya da “yuğ” töreni olarak bilinen ritüellerini hatırlatmaktadır.

Bursa köylerinin büyük bölümünde her yıl pilav günleri yapılmaktadır. Bu uygulamadaki amaç köylüyü koruması karşılığında köylerini kurtaran ya da kuran dedeye yapılan bir teşekkür niteliğindedir (Kaplanoğlu, 2002).

Baba Sultan Köyünde her yıl Haziran ayı içinde Geyikli Baba'nın ruhuna ithafen Kur'an-ı Kerim okunur. Ayrıca Mevlid-i Şerif okunarak Geyikli Baba anılmaktadır. Bu etkinliğe Bursa içinden, komşu köylerden ve başka şehirlerden birçok kişi katılmaktadır. Köy halkı büyük bir misafirperverlikle misafirlere etli pilav ikram etmektedirler (Algül, 1981). Bunun sonucunda halktan büyük övgü ve hayır duaları almaktadırlar. Ayrıca yapı, yıl boyunca dua ve dilek dileme amacı ile ziyaret edilmektedir (Şekil 4.138).

Şekil 4. 137. Geyikli Baba Türbesi ve tevhidhane birleşim noktası (Gök arşivi 2022)

Şekil 4. 138. Geyikli Baba Türbesinde dua edip dilek dileyen insanlar (Gök arşivi 2022)

Hüsamettin Bursavî Türbesi

Yapı, kare planlı, ahşap tavanlı ve çatı örtülüdür. Yandaki caminin doğu tarafına bitişik olarak inşa edilmiştir. Aradaki duvara hacet penceresi açılmıştır (Şekil 4.139, Şekil 4.140). Bu durum, veli kültünün türbe mimarisine yansımalarının bir sonucudur.

Şekil 4. 139. Tevhidhane ve türbenin birleşimi (Gök arşivi 2022)

Şekil 4. 140. Tevhidhane ve türbe arasında yer alan hacet penceresi (Gök arşivi 2022)

Mezarının iki ucunda bulunduğu ifade edilen delikli iki büyük taşın keramet sonucu buraya düştüğü ve onun mezar yeri olduğuna işaret ettiği düşünülmektedir. Kocacı alkol bağımlısı olan bir kadın, eşinin çamaşırlarını Hüsamettin Bursavî'nin türbesinin üzerine koymuş ve gece rüyasında azap görmüş, gece boyunca türbe çevresinde dolaştırılmıştır. Eşi alkolik olan kadınlar eşlerinin çamaşırlarını, Hüsameddin Efendi'nin mezarı üzerine koyduklarında bu sorundan kurtulacaklarına inanmaktadırlar (Alkaya, 2016). Bu uygulama Eski Türk inançlarındaki ata mezarlarında dilek dileme, adak adama gibi uygulamaları hatırlatmaktadır. Eski Türk inançlarında ata mezarlarına, kam mezarlarına saç ve kurban sunarak yardım talep etmek Türkler arasında yaygın bir inançtır (Kalafat, 1990).

Şeyh Mehmed Emin Efendi Türbesi

Hastalara bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Örneğin mide rahatsızlığı olan kişilere bir su içerisine konulan ayvanın kanatılarak içilmesini tavsiye etmiştir. Hasta olan kişilere İsra Suresinden bazı 18/25 ayetlerinin okunmasını ve El Hayy Esmasının okunmasını

önermiştir (Tek A. , 2019). Bursa Kütüğünde keramet sahibi bir evliya olduğundan söz edilmektedir. Ayrıca dergâhın vakfiyesinde de Şeyh Mehmed Emin Efendi ile ilgili olarak “*Kerâmetlü reşâdetlü İstanbulî Şeyh Mehmed Emin Efendi*” ifadesi geçmektedir (Öcalan, 2018).

Şeyh Mehmed Emin Efendi Türbesi dua ve dilek dilemek amacı ile ziyaret edilmektedir. Bu uygulamalar, Eski Türk inançlarındaki ata ve kam mezarlarından yardım isteme inancını hatırlatan bir uygulama olarak görülebilir. Aynı zamanda veli kültürünün mimariye olan bir yansıması olarak tevhidhane ile türbe birbirine bitişik olarak inşa edilmiş (Şekil 4. 141), aradaki duvara bir hacet penceresi açılmıştır. Ayrıca türbenin yanındaki çilehaneden de türbeye açılan pencereler bulunmaktadır (Şekil 4.142).

Şekil 4. 141. Şeyh Mehmed Emin Efendi Türbesi tevhidhane ve türbenin birleşim noktası (Gök arşivi, 2023)

Şekil 4. 142. Türbe içerisinde yer alan hacet penceresi (Gök arşivi, 2023)

4.4.2. Tek Birimli Yapıların Veli Kültü Açısından Değerlendirilmesi

Bu bölümde, tevhidhane biriminden bağımsız olarak inşa edilmiş tek yapı olarak inşa edilmiş türbeler anlatılmaktadır. Bu yapılarda veli kültürünün yansıması hacet pencereleri görülmektedir. Yapıların bir kısmında ise veli kültürünün mekânsal bir bağlantısı olduğu görülmektedir.

Okçu Baba Türbesi

Okçu Baba türbesinde veli kültürünün mimari açıdan bir yansıması bulunmamaktadır, ancak yapı içerisinde yapılan bazı ritüeller ile mekansal bir bağlantı olduğu görülmektedir.

Okçu Baba, kendisi ile ilgili pek fazla bilgi bulunmayan ancak toplum içerisinde, çeşitli kerametler gösterdiğine inanılan ve evliya olarak kabul edilen bir kişidir. Ayrıca halk arasında Okçu Baba'nın türbesinin yerini belirlemek için çok uzak bir mesafeden ok atarak okun düştüğü yeri mezar yeri olarak belirlediği rivayet edilmektedir. Bu rivayetler bu türbenin kutsal bir alan olarak görülmesini sağlamaktadır. Türbe içerisinde bulunan testilerin suyundan şifa için alınmaktadır ve burada yapılan dua ve adakların kabul olacağına inanılmaktadır. Türbeye yapılan ziyaretler ata ve kam mezarlarını ziyaret ederek yardım isteme geleneğinin devamı olarak nitelendirilebilmektedir.

Abdal Mehmed Türbesi

Abdal Mehmed Türbesinde veli kültürünün mimari açıdan bir yansıması bulunmamaktadır, ancak yapı içerisinde yapılan bazı ritüeller ile mekansal bir bağlantı olduğu görülmektedir.

Anadolu'dan gelen müridler Abdal Mehmed'in tekkesinde toplanırlar, Abdal Mehmed onlara ne ikram edeceğini düşünürken, Başçı İbrahim'in çırağı içi baş dolu bir tepsi ile gelir, bunu görünce çok sevinen Abdal Mehmed odasında Başçı İbrahim için dua eder ve böyle Başçı İbrahim elinde büyük kazanın ve kepçenin altın dolu olduğunu görür. Bunun Abdal Mehmed'in vesilesi ile mümkün olduğunu düşünür (Yardımcı, 1976). Menakıb-ı Eşrefoğlu Rûmî'de geçen bir rivayete göre Abdal Mehmed Hazretleri

Eşrefzâde Efendi Hazretlerinden köfteli çorba getirmesine istemiş, ancak Eşrefzâde Efendi çarşıda köfteli çorba bulamaz ve köftesiz çorba alıp getirir. Abdal Mehmed Hazretleri “Hani bunun köftesi?” diye sorar. Eşrefzâde Efendi, bugün köfteli çorba, kalmadığını, İnşallah yarın getireceğini söyler, Abdal Mehmed Hazretleri bir miktar balçık alıp, köfte şeklinde çorbanın içine atar ve Eşrefzâde’den bunu yemesini ister, Eşrefzâde Hazretleri bir kaşık aldığı anda çamurun köfteye dönüşmüş olduğunu görür. Ayrıca Sultan Mustafa ile Abdal Mehmed arasında geçen bir hikayeye göre Sultan, Abdal Mehmed’e dünyanın en önemli olayının ne olduğunu sormuş o da yiyip içip tuvalet ihtiyacını gidermek olarak cevap vermiş, sultan buna hiddetlenerek “Nasıl böyle söylersin” diye cevap vermiş. Abdal ise “ O halde sen yiyip içip def’-i tab’-i etme” demiş. Sultan saraya gittiğinde sindirim sorunları yaşamaya başlamış ve hiçbir tedavi fayda etmemiş. Tekrardan Abdal’a müracaat edilmiş ve o da “Bu camiye bize verirse bu halden kurtulur” demiş. Ayrıca bu tür sıkıntılar yaşayan kişiler için türbe civarında tuvaletler bulunduğu ifade edilmektedir (Ulusoy, sür. 2022).

Abdal Mehmed Türbesi’nde, türbeler kapatılıncaya kadar, pek çok ritüel yer almaktaydı. Örneğin: Zor doğum yapan kadınlara bu türbede bulunan bir pabuçtan su içirilirse kolaylıkla doğum yapacağına dair bir inanç mevcuttu, herhangi bir sıkıntısı olanlar çamaşırlarını bir gece sandukanın üzerine sererse muratlarına ereceklerine, ya da sindirim sorunları yaşayanların bu türbenin yakınındaki bir tuvaleti kullanırlarsa bu sıkıntılarının kurtulacaklarına inanılmaktaydı (Çetin, 2002). Bu uygulamalar, Eski Türklerdeki ata ve kam mezarlarından yardım etme uygulamasını hatırlatmaktadır.

Abdülâtif Kudsî Türbesi

Abdülâtif Kudsî Türbesinde veli kültünün mimari açıdan bir yansıması bulunmamaktadır, ancak yapı çevresinde ziyaretler ve yapılan ritüelleri ile mekansal bir bağlantı olduğu görülmektedir.

Abdülâtif Kudsî Efendi vefat ettiğinde bir beyaz kuşun cenazesinin önünde uçarak, gömüleceği yeri gösterdiği rivayet edilmektedir. Bu rivayet onun ermişliği için bir kanıt kabul edilmiş ve mezarı halkın ziyaret ve dua ettiği bir yer olmuştur (Baldırzade, çev. 2000). Bu uygulama ata ve kam mezarlarından yardım etme uygulamasını

hatırlatmaktadır. Ayrıca, Evliya Çelebi seyahatnamesinde Abdüllâtîf Kudsi Hazretleri'nin Konya'da Sadrettin Konevî Hazretlerini ziyareti sırasında türbede bir elin görünerek eteğinden tutup Yasin okumasını istediğini onun da okumaya başladığını anlatır, aynı zamanda Çelebi Mehmed döneminde çok meşhur, keramet sahibi bir evliya olduğunu, Bursa'ya gelerek burada Zeyniler tekkesini yaptırdığını anlatmaktadır.

Ebu İshak Kazerunî Türbesi

Ebu İshak Kazerunî Türbesinde veli kültürünün mimari açıdan bir yansıması bulunmamaktadır, ancak yapı çevresinde ziyaretler ve yapılan ritüelleri ile mekansal bir bağlantı olduğu görülmektedir.

Türbede ruhaniyetinden yardım isteyen kişinin muradına erdiğine inanılmaktadır (Baldırzade, çev. 2000). Bu uygulama ata ve kam mezarlarından yardım etme uygulamasını hatırlatmaktadır.

Emir Sultan Türbesi

Emir Sultan Türbesi terk birimli yapılardan biridir. Yapı veli kültürü ile ilişkilendirildiğinde mimari ve mekânsal açıdan etkileşim olduğu görülmektedir. Yapının güney cephesinde yer alan hacet penceresi (Şekil 4.143) bulunması mimari bir etkileşimin yansıması iken yapının yakın çevresinde yapılan “Erguvan Bayramı” mekânsal bir etkileşimin göstergesi olarak görülebilir.

Şekil 4. 143. Emir Sultan Türbesi Hacet penceresi önünde dua eden insanlar

Bursa'da Emir Sultan Türbesi de halk tarafından kutsal bir alan olarak görülmekte hem Emir Sultan'a duyulan saygı hem de dua amacı ile türbesi ziyaret edilmektedir. Emir Sultan Türbesi'nin kutsal bir yer olarak görülmesinde, Emir Sultan'ın keramet sahibi bir

evliya olmasının yanı sıra menâkıbnâmelerde yer alan bilgiler önemli bir yer tutmaktadır. Örneğin Emir Sultan, türbesinin yerini belirlemek için şeyhülslama uzak bir mesafeden ok attırmış, okun düştüğü yeri satın almıştır. Okun bu noktaya keramet sonucu düştüğü anlaşılmıştır. Türbesi vefatından sonra, eşi Hundi Hatun tarafından yaptırılmıştır. Ancak Menâkıb-ı Emir Sultan'da türbenin inşası sırasında Emir Sulta'nın türbeyi inşa eden ustanın rüyasına girerek onu yönlendirdiği rivayet edilmektedir. Ayrıca, Emir Sultan'ın pek çok kerameti menkıbelerde anlatılmaktadır. Yanındakilere aynı anda değişik kılıklarda görünme, kendisinin vefat ettikten sonra da ruhunun her alemde istediği gibi hareket edebilmesi, halifelerinden birinin kılığına girerek insanları sıkıntıdan kurtarması, tayy-ı mekan yani bir anda çok uzak mekanlara gidebilme, vahşi ve yabani hayvanları itaat ettirme, hayvanları konuşturma gibi birçok kerameti bulunmaktadır. Emir Sultan Hazretlerinin âsâsını yere vurması ile oradan su çıkması bilinen kerametlerindendir (Çelebi, sür.1985). Emir Sultan Hazretleri bir gün abdest alırken müridlerinden biri yanına gelmiştir, Emir Sultan, müridine nereden geldiğini sormuştur, Mürid: şehirden şehirden geldiğini söylemiştir, Emir Sultan Hazretleri, "Bizim için ne diyorlar? " diye sorunca "Kimyaya maliktir diyorlar" bunun üzerine Emir Hazretleri: "Kimya odur ki, akan su saf altın olur" der demez kolundaki su altın olur."Kelamımız hikâye tarikiyledir, murad değildir" deyince tekrar su olmuştur (Algül, 1981). Bursa'da büyük saygı gören Emir Sultan'ı denemek isteyen iki kişiden biri "Benim gönlümdeki taze ekmekle kaymak olsun" diğeri ise Benimkisi hayır dua olsun" der. Emir Sultan Hazretleri müridleri ile beraber dergâhın önündedirler. Demişler ki:" Şu gelenlerden fılanda ekmek ve kaymak verin, ötekisi için de hayır dua edelim; heva ve hevesinden uzak ve Allah korkusunda müdavim olsun!" der. Gönlünden hayır dua isteyen kişi Emir Sultan Hazretlerine tabi olmuş, adı da Derviş Yakub olmuştur (Algül, 1981). Bursa'da, Sultan Yıldırım Beyazıd'ın kızı Hundi Hatun ile evlenmiş ve iki çocuk sahibi olmuştur. Emir Sultan Bursa'da çıkan bir veba salgınında vefat etmiş ve cenaze namazını Hacı Bayram-ı Velî kıldırmıştır (Gülgen, 5 Mayıs 2012).

Emir Sultan, Bursa'da üç Osmanlı sultanı olan Yıldırım Beyazıd, Çelebi Mehmed ve II. Murad ile aynı dönemde yaşamıştır. Hundi Hatun ile olan evliliği dolayısı ile Yıldırım Beyazıd ile yakın ilişki içerisinde bulunmuştur. Emir Sultan'ın yönlendirilmeleri Yıldırım Beyazıd üzerinde oldukça etkili olmuştur. Sultan, içki alışkanlığını onun

tavsiyesi ile bırakmış ve Bursa Ulu Cami'nin yerini de Emir Sultan'ın yönlendirmesi ile belirlemiştir, Ulu Cami'nin sınırlarını, Emir Sultan'ın bizzat asası ile işaretleyerek belirlediği rivayet edilmektedir. Ayrıca Emir Sultan fetihler sırasında da padişahlara destek olmuştur. Yıldırım Beyazıd Rumeli taraflarında bir kaleyi fethederken ordusu ile zor durumda kalmışlar ve Emir Sultan'ın desteği ile başarıya ulaşmışlardır. Yine başka bir kalenin fethinde zor durumda kalan bir askere yardım etmiştir. Akıldan geçenleri okuma, mezardaki bir ölü ile konuşma, zor durumda kalan kişileri kurtarma, az bir yemekle birçok kişiyi doyurma, yanında bulunan kişilere farklı şekillerde görünme, bereket getirme, yerden veya kayadan, taştan su çıkarma gibi pek çok kerameti bulunmaktadır. Tüm bunlar da bu mekânı kutsal bir yer haline getirmektedir. Emir Sultan Türbesi, her yıl bahar mevsiminin başında çeşitli bölgelerden gelen Emir Sultan dervişleri tarafından ziyaret edilmekte ve bu alanda dua ritüelleri gerçekleştirilmektedirler. Bu ritüeller “Erguvan Bayramı” olarak anılmaktadır. Ancak son zamanlarda Ramazan ve Kurban bayramlarında Eşrefiler tarafından yapılan ziyaret ile sınırlı kalmaktadır. Erguvan Bayramı ise Bursa halkı ve yerel yönetimin düzenlediği etkinliklerle kutlanmaktadır (Şekil 4.144).

Bu ritüel, Eski Türklerin “ölü aşı” ya da “yuğ” töreni olarak bilinen ritüellerini hatırlatmaktadır. Tarım ve hayvancılıkla geçinen toplumlar kendilerini iklim koşullarına göre odaklamaktadırlar, gelecekle ilgili tahmin ve temennilerde bulunmaktadırlar, kendileri adına olumlu gelişmelerin olması için çeşitli pratikler geliştirmişlerdir. Eski Türkler özellikle güz ve bahar aylarında bu inançlara yönelik törenler yapmaktadırlar Bu uygulamaların Hun dönemine kadar uzandığı bilinmektedir. Selçuklu ve Osmanlı döneminde de bahar törenlerinin devletin resmi törenleri olduğu bilinmektedir. Örneğin: Nevruz, Mart 9'u, hıdrellez şölenleri yaz ve bahar aylarından beklentilerin büyük olduğunu göstermektedir. Günümüzde yapılan anma törenleri bu geleneğin bir devamı niteliğindedir (Cemilcioğlu, 2002). Ayrıca bu törenlerin İslâm öncesi dönemde yar alan “Kün ve ay” törenlerinin de bir devamı olduğu düşünülebilir.

Şekil 4. 144. Emir Sultan Türbesi’nde Erguvan Bayramı (Gök Arşivi, 2022)

Seyyid Nasır Türbesi

Yapıda veli kültü ile olan etkileşim mekansal boyutta gözlemlenmektedir. Seyyid Nasır Hazretlerinin soyunun Hz. Peygambere dayanması dolayısı ile türbesinin de kutsal bir mekân olarak görülmesinde etkili olmaktadır. Burada adak ve dua amacı ile ziyaretler yapılmakta, mevlit okutulmaktadır (Alkaya, 2016). Bu uygulama Eski Türklerdeki ata ve kam mezarlarını ziyaret etme ve dilek dileme ritüelinin bir uzantısıdır.

Pîr Emir Türbesi

Yapıda veli kültü ile mekânsal boyutta bir etkileşim olduğu görülmektedir. Pîr Emîr Türbesi’nin etrafında oluşan veli kültü ile ilgili bazı anlatılar şöyledir. Mahalle bekçisi elindeki sopa ile Pîr Emîr’in mezarına vurarak “*Madem evliyasınız, neden işgalcileri Bursa’dan kovmuyorsunuz...*” demiş. Bunun üzerine bir gece rüyasında Pîr Emîr Hazretlerini görmüş, Pîr Emîr kendisine şöyle demiş: “*Vatanı korumak size aittir. Canlılar ne gün için var. Bize mi gerek...*” Bu olaydan kısa süre sonra bekçinin öldüğü rivayet edilmektedir. Pîr Emîr Hazretleri zaviyesinde irşat faaliyetlerine devam ederken çok ziyaretçi zaviyeye gelmekteydi, namaz vakti gelince abdest almak istemişler ve çeşmenin yerini sormuşlardır, Pîr Emîr, elindeki asa ile caminin batısı tarafını işaret etmiş (Yardımcı, 1976). Bu alanda su olmadığını gören ziyaretçiler durumu Sultan’a söylemişler, Pîr Emîr onlara “Beni takip ediniz ve biraz sonra geliniz” demiş, daha sonra günümüzde asa suyu olarak bilinen yere varmış, buraya gelen ziyaretçiler yeni çıkan bulanık bir su görmüşler, su durulduktan sonra abdest almışlar. Bu suyun mide rahatsızlıklarına da iyi geldiğine inanılmaktadır, değişik şehirlerden gelen insanlar bu sudan almaktadır (Yardımcı, 1976). Bir inanışa göre Pîr Emîr Türbesinden üç tane taş

alınıp bir hafta saklanırsa dileklerin gerçekleşeceğine inanılmaktadır. Tüm bu anlatılar Pîr Emir hazretlerine kutsallık atfedilmesine nedn olmuştur. Türbe ziyaretleri genellikle Cuma günleri yapılmaktadır, dilekleri gerçekleştirenler bir sonraki Cuma günü buraya gelerek burada kesme şeker veya misafir şekeri dağıtarak adağını yerine getirmektedir. Bazen de adak sahipleri cami cemaatine cantık, simit, yemeni gibi yiyecek ve eşyalar dağıtmaktadır. Türbe kapısında bulunan iki halkayı tutarak dua etme, veya türbe içinde dua etme yapılan diğer uygulamalardır. Dua okuyan kişi kendisine ait olan bir eşyayı kavuğun üzerine bırakmakta veya asmaktadır. Bir sonraki Cuma salâsı okunmadan buraya gelerek Kuran'dan dualar okuyup eşyasını almaktadır. Burada yatan zâtın vesilesi ile duaların kabul olunacağına inanılmaktadır (Alkaya, 2016). Kısmeti kapalı olan kızlar ve dul kadınlar, Cuma günleri türbeyi ziyaret eder, bazı giyim eşyalarını müezzine verirlermiş, müezzin sala verirken bunları minareden atar, aşağıda bekleyen türbedar bu kıyafetleri alıp sahiplerine iade ettiğine dair ettiğine dair bir rivayet bulunmaktadır (Çetin, 2002). Bu uygulamalar Eski Türklerdeki ata ve kam mezarlarından yardım isteme adak adama ritüellerinin devamı olarak görülebilir. Ayrıca yiyecek ve içecek dağıtılması da ölü aşu uygulamasının bir devamı olarak nitelendirilebilir.

Mehmed Muhyiddin (Üftade) Hz. Türbesi

Üftade Hazretlerinin türbesi veli kültü açısından değerlendirildiğinde mimari ve mekansal bağlatıların olduğu görülmektedir. Yapının batı cephesinde bir hacet penceresi bulunmaktadır (Şekil 4.145). Ayrıca, Üftade Hazretleri ile ilgili menkıbelerde yer alan bilgiler mekanın çevresinde ritüeller oluşmasına sebep olmuştur.

Şekil 4. 145. Üftade Hazretleri Türbesinin batı cephesinde yer alan hacet penceresi (Gök arşivi, 2022)

Bir gün Aziz Mahmud Hüdayi arkadaşları ile beraber, kırlara gezmeye gitmiştir. Tüm dervişler, güzel çiçekler toplayıp şeyhlerine sunarlar, Aziz Mahmud Hüdayi ise kırık sapı olan bir çiçek getirir. Bunun üzerine Üftade Hazretleri ona “Herkes bu güzel çiçekleri getirirken sen bize bu sapı kırık çiçeği mi layık gördün” diye sorar. Aziz Mahmud Hüdayi ise “Hangi çiçeğe elimi uzatsam Allah’ı zikrettiğini gördüm, ancak bu çiçeğin sapı kırıldığı için, zikredemiyordu, onun için bunu getirdim” diye cevap vermiştir. Bu cevap Üftade Hazretlerinin çok hoşuna gitmiştir ve Aziz Mahmud Hüdayi Hazretlerine olan sevgisi daha da artmıştır (Yardımcı, 1976). Başka bir menkıbede ise Üftade Hazretlerinin henüz çocuk olan torunu Kutup İbrahim Efendi, pencereden bakarken birden “Dedeme bakın, etrafına bir sürü hayvanları toplamış onlara ders öğretmeye çalışıyor” demiştir. Bu durumdan haberdar olan Üftade Hazretleri bir parça ekmeğin üzerine bazı dualar okuyarak, küçük yaşta kalp gözü açılmış olan torununa yedirmiştir, bundan sonra böyle bir durum ortaya çıkmamıştır (Yardımcı, 1976). Şeyh Üftade’nin misafir olarak gittiği ev sahibinin taundan hasta olan kızının, şeyhin duası ile iyileştiği rivayet edilir (Baldırzade, çev. 2000). Menakıb-ı Üftade geçen bir rivayete göre: Bir gün, oğlu çok hasta olan bir kişi Üftade Efendi’den dua ister, Üftade Efendi dua eder, ancak çocuk iyileşmez, bunun üzerine, dönerken yolda birisi ile karşılaşır, o kişiye oğlunun iyileşmediğini söyler, adam, Üftade hazretlerine gittiniz mi diye sorar, o da evet ama yine de iyileşmedi der, adam tekrar gidin hatta oğlun ile birlikte minnet edin der, onlar da öyle yapar, Üftade Hazretleri durumlarına üzüldü ve cinnîler beyine bir tezkire yazar ve adama belli bir yer tarif eder ve orada beklemesini, korkmamasını, bu tezkireyi cinnîler beyine vermesini söyler, bu olaydan sonra adamın oğlu iyileşir

(Yüenal, çev.1996). Menakıb-ı Hazret-i Üftade’de geçen başka rivayete göre bir kimse her akşam semiz et alıp evine götürür ancak önüne hiçbir zaman yağlı bir et getirmez, adam eşine bu durumu sorunca kadın”Ne bileyim ben” diye cevap verir. Bunun üzerine adam Üftade Hazretlerine başvurur. O da adam üç nüsha verip, “bunun birini ocak başına, birini dama birini dekapı ardına koy” demiş adam denileni yapmış, adamın eşi getirilen etlerin yağlarını tirid edip yermiş, yine aynı şeyi yapacakken üç taraftan “Neylersin?” diye bir ses duymuş, bunun üzerine korkup pişman olmuş ve etleri olduğu hali ile eşine getirmiş ve olayı doğrusunu anlatmış. Böylece bu nüshalar vesilesi ile bu halinden kurtulmuştur. Üftade Hazretleri ile ilgili olan bu keramet bildirileri ona kutsallık atfedilmesine neden olmuştur. Türbesi yoğun olarak ziyaret edilmektedir. Burada Kuran okunarak dua edilmektedir. 20. Yüzyıl başlarında okula yeni başlayan çocuklar için okulların açıldığı sıralarda burada bir tören yapılır ve Kuran okunmuş, ayrıca pencerelerdeki demir parmaklıklara adak amacı ile bez ve iplik bağlanırmış. Bu uygulamalar ise Eski Türk inançlarındaki ata ve kam mezarlarından yardım isteme uygulamasının devamı olarak görülebilmektedir. *Çaput bağlama* da Şamanizm’den gelen bir uygulamadır. Şamanist Türklerin inançlarına göre her dağın kutlu pınarların, kutlu ağaçların, kayaların, ayrıca göl ve ırmakların sahipleri vardır (Erdil, 2012).

Üçkozlar (Yediler) Türbesi

Tek birimli yapılar içerisinde veli kültünün mimari ve mekânsal olarak etkilediği yapılardan biri de Üçkozlar Yediler Türbesidir. Yapının güney cephesinde üzerinde onarım kitabesi bulunan bir hacet penceresi yer almaktadır (Şekil 4.146).

Şekil 4. 146. (Üç Kozlar) Yediler Türbesi güney duvarındaki hacet penceresi (Gök arşivi, 2022)

Türbede Şeyh Safiyyüddîn'in aile üyeleri yatmaktadır. Bu alan kutsal sayıldığından dolayı kapısı ve eşiği öpülüyordu, sandukaların üzerine bırakılan çamaşırlar daha sonra alınıp giyilmekteydi. Ayrıca burada mum yakılıp ışığında abdest alınmaktaydı. Mum ışığı ile aydınlık bir gelecek istenilmektedir. (Alkaya, 2016). Bu türbede kapı ve kapı eşiği ile ilgili olarak yapılan uygulamalar Eski Türk inançlarındaki yer ruhlarından bazıları için atalar tapınağının kapı eşiğinde kurban ve diğer bazı hediyeler verilmesi uygulamasını hatırlatmaktadır. Mum yakması ise Eski Türk inançlarında şu şeklide uygulanmaktadır:

Ölen kişilerin ruhlarının yönünü bulması amacı ile mezarlara bazı eşyalar konur, ya da mezarlarda mum yakılır veya mezar taşına gök cisimleri ya da güneş haleli insan yüzü resmedilirdi (Esin, 2001). Türbe ve benzeri yerlerde mum ve ateş yakmak, eski cahiliye devrine ait bir uygulamadır. Bu adetin ateşe tapınılan dönemden kalma ateş kültüne ait bir uygulama olduğuna inanılmaktadır. Eski çağlarda gerek azizlerin gerekse sıradan kişilere ait olan mezarlarda ateş yakmak bir çeşit kurban sayılmaktadır. İslâmiyet'te cami duvarına, mezar taşına mum yakmak gibi uygulama yoktur, bu uygulama ise Mecusilerden gelen bir uygulamadır. Bu tür uygulamalar yapan kişiler kendilerini orada yatan kişi ile bütünleşmiş saymaktadır ve bu hatalı bir uygulamadır. Ayrıca Fenike uygarlığında da benzer uygulama bulunmaktadır. Fenikeliler, servet, ticaret ve denizciliğin ilahı, Sur şehrinin koruyucusu olduğuna inanılan Melkâres ismini verdikleri heykelin önünde sürekli kandil yakmaktaydılar (Erdil, 2012).

Cünûnî Ahmed Dede Türbesi

Cunûnî Ahmed Dede her yaştan insanın inanç ve saygısını kazanmış, nefesi güçlü bir kişidir. Bilinmeyen gizli konuları keşfedebilen keramet sahibi bir zattır. Aynı zamanda Mevlevî şairlerinin önde gelenlerinden biridir (Turyan 1982). Türbesi dilek dileme, dua etme amacı ile ziyaret edilen bir yerdir. Bu uygulama Eski Türk inançlarında yer alna ata ve kam mezarlarında dilek dileme adak adama uygulamasını hatırlatmaktadır (Şekil 4.147).

Şekil 4. 147. Cünûnî Ahmed Dede Türbesi'nde dua eden bir kişi 19. yüzyıl (Y. Mimar Rahmi Dede Arşivi)

4.4.3. Konut Mimarisinden Türbeye Dönüştürülmüş Olan Yapıların Veli Kültü Açısından Değerlendirilmesi

Bu bölümde, evliyaların yaşadıkları eve defnedilmesi ile konut mimarisinden türbeye dönüştürülen yapılar ele alınacaktır.

Ak Bıyık Sultan Türbesi

Akbıyık Sultan'ın yaşadığı dönemde bir külliye içerisinde yer alan bu yapıya defnedilmesi ile yapı konuttan türbeye dönüştürülmüştür. Akbıyık Türbesinde sandukanın ucunda bir bulunan deliğe, yaramaz çocuklar için bir şeker ya da simit bırakıldığında çocukların daha uysal olacağına inanılmaktadır (Kaplanoğlu, 2002). Bu

uygulama Eski Türk inançlarında yer alan ata ve kam mezarlarında adak adama dua etme ve dilek dileme ritüellerini hatırlatmaktadır.

Tezveren Sultan (Şeyh Ataullah) Türbesi

Günümüzde özel mülkiyet kapsamında olan yapı geleneksel halk evi görünümündedir. Şeyh Ataullah Hazretlerinin buraya defnedilmesi sonucu bu yapı, türbeye dönüştürülmüştür.

Bu türbede yapılan duaların çok çabuk kabul olduğuna inanılmaktadır bu nedenle Tezveren ismi kullanılmaktadır. Ziyarete özellikle Cumartesi günü sabah güneş doğarken gelerek dua edenlerin dualarının kabul olunacağına inanılmaktadır. (Alkaya, 2016). Gelenler iki rekat namaz kılar, dilek dilerler. Daha önce sandukanın etrafında yer alan parmakların arasındaki kapıyı üç kez açıp kapatarak dilek dilenirken. Günümüzde bu parmaklıklar bulunmamaktadır. Türbede çocuk sahibi olmak, hastalıklardan şifa bulmak, üzüntü ve sıkıntılı durumlardan kurtulmak vb. amaçlarla dua edilmekte ve adak adanmaktadır. Adak olarak kurban adanmakta, Kuran okunmaktadır. Bazen pilav yapılıp dağıtılmaktadır. Bu uygulamalar Eski Türk inançlarındaki ata mezarlarından yardım isteme, kutsallık atfedilen ruhu memnun ederek yardım isteme ve ölü aşı uygulamalarının İslâmi bir şekilde uygulandığını göstermektedir.

Çizelge 4. 1. Bursa evliya türbelerinin dönemsel mimari özelliklerine göre analizi

	Anadolu Selçuklu Dönemi	Beylikler Dönemi	Osmanlı Dönemi
Abdal Mehmed Türbesi		✓	
Akbıyık Sultan Türbesi			✓
Okçu Baba Türbesi	✓		✓
Seyyid Nasır Türbesi			✓
Tezveren Sultan Türbesi (Şeyh Ataullah)			✓
Yediler Türbesi			
Hüsameddin Bursavî			✓
Pîr Emir Türbesi	✓		
Abdülâtif Kudsî Türbesi	✓		
Emir Sultan Türbesi	✓		✓
Geyikli Baba Türbesi			✓
Ebu İshak Kazeruni			✓
Üftade Hazretleri Türbesi			✓
Cunûnî Ahmed Dede Türbesi			✓
Şeyh Mehmed Emin Efendi Türbesi (Kerkükî)			✓

Çizelge 4. 2. Bursa evliya türbelerinin tipolojik özelliklerine göre analizi

	Kare	Dikdörtgen	Çokgen	Konut tipi
Abdal Mehmed Türbesi	✓			
Akbıyık Sultan Türbesi				✓
Okçu Baba Türbesi	✓			
Seyyid Nasır Türbesi				✓
Tezveren Sultan Türbesi (Şeyh Ataullah)				✓
Yediler Türbesi				✓
Hüsameddin Bursavî				✓
Pîr Emir Türbesi			✓	
Abdülâtif Kudsî Türbesi				
Emir Sultan Türbesi			✓	
Geyikli Baba Türbesi		✓		
Ebu İshak Kazeruni		✓		
Üftade Hazretleri Türbesi	✓			
Cunûnî Ahmed Dede Türbesi				✓
Şeyh Mehmed Emin Efendi Türbesi			✓	

Çizelge 4. 3. Bursa evliya türbelerinin bezemede kullanılan motif özelliklerine göre analizi

	Bitkisel	Geometrik	Yazı	Stilize
Abdal Mehmed Türbesi	✓	✓	✓	
Akbıyık Sultan Türbesi			✓	
Okçu Baba Türbesi				
Seyyid Nasır Türbesi			✓	
Tezveren Sultan Türbesi (Şeyh Ataullah)				✓
Yediler Türbesi	✓	✓	✓	✓
Hüsameddin Bursavî				
Pîr Emir Türbesi	✓		✓	✓
Abdülatif Kudsî Türbesi		✓		✓
Emir Sultan Türbesi	✓		✓	✓
Geyikli Baba Türbesi				✓
Ebu İshak Kazeruni			✓	
Üftade Hazretleri Türbesi	✓		✓	
Cunûnî Ahmed Dede Türbesi				
Şeyh Mehmed Emin Efendi Türbesi				✓

Çizelge 4. 4. Bursa evliya türbelerinin bezemede kullanılan teknikler açısından analizi

	Ahşap	Taş	Alçı	Kalem işi	Tuğla
Abdal Mehmed Türbesi			✓	✓	✓
Akbıyık Sultan Türbesi					
Okçu Baba Türbesi					
Seyyid Nasır Türbesi					
Tezveren Sultan Türbesi (Şeyh Ataullah)	✓				
Yediler Türbesi	✓			✓	✓
Hüsameddin Bursavî Türbesi					
Pîr Emir Türbesi		✓		✓	✓
Abdüllâtif Kudsî Türbesi		✓			✓
Emir Sultan Türbesi	✓	✓		✓	✓
Geyikli Baba Türbesi			✓		✓
Ebu İshak Kazeruni				✓	
Üftade Hazretleri Türbesi	✓	✓			
Cunûnî Ahmed Dede Türbesi	✓				
Şeyh Mehmed Emin Efendi					✓

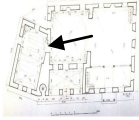
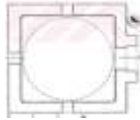
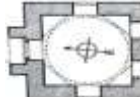
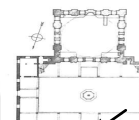
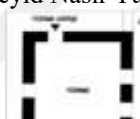
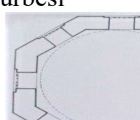
Çizelge 4.5. Bursa evliya türbelerinde veli kültünün mimari yapıya olan etkileri açısından analizi

	Tek Birimli Yapılar	Çift Birimli Yapılar	Konuttan Türbeye Dönüşen Yapılar	Hacet Penceresi Bulunan Yapılar
Abdal Mehmed Türbesi	✓			
Akbıyık Sultan Türbesi			✓	
Okçu Baba Türbesi	✓			
Seyyid Nasır Türbesi	✓			
Tezveren Sultan Türbesi (Şeyh Ataullah)			✓	
Yediler Türbesi	✓			✓
Hüsameddin Bursavî		✓		✓
Pîr Emir Türbesi	✓			
Abdüllâtif Kudsî Türbesi	✓			
Emir Sultan Türbesi	✓			✓
Geyikli Baba Türbesi		✓		✓
Ebu İshak Kazeruni	✓			✓
Üftade Hazretleri Türbesi	✓			✓
Cunûnî Ahmed Dede Türbesi	✓			
Şeyh Mehmed Emin Efendi		✓		✓

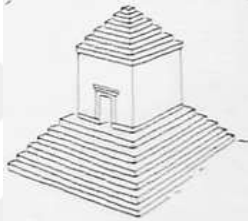
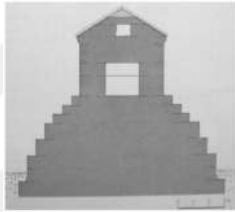
Çizelge 4. 6. Bursa Evliya Türbelerinin Dönemsel Analizi

	Yapı Tipolojisi				Bezeme Özellikleri		
	Türbeler	Anadolu Selçuklu	Beylikler	Osmanlı	A.Selçuklu	Beylikler	Osmanlı
Tek Birimli Yapılar	Abdal Mehmed Türbesi		✓				✓
	Okçu Baba Türbesi	✓		✓			
	Seyyid Nasır Türbesi			✓			
	Yediler Türbesi			✓			✓
	Pîr Emir Türbesi	✓					✓
	(Üftade) Hz. Türbesi			✓			✓
	Abdülâtif Kudsî Türbesi	✓					✓
	Ebu İshak Kazerunî Türbesi			✓			✓
	Emir Sultan Türbesi	✓					✓
Çift Birimli Yapılar	Geyikli Baba Türbesi			✓			✓
	Hüsameddin Bursavî			✓			
	Şeyh Mehmed Emin Efendi Türbesi (Kerkükî)						
Konuttan Türbeye Dönüştürülmüş Yapılar	Tezveren Sultan Türbesi (Şeyh Ataullah)			✓			
	Akbıyık Sultan Türbesi			✓			

Çizelge 4. 7. Bursa Evliya Türbelerinin dönemsel tipolojik analizi

14. yüzyıl		
	Geyikli Baba Türbesi	Okçu Baba Türbesi
		
	Abdal Mehmed Türbesi	Abdüllatîf Kudsi Türbesi
		
	Akbyık Sultan Türbesi	Ebu İshak Kazeruni Türbesi
15. yüzyıl		
	Emir Sultan Türbesi	Seyid Nasır Türbesi
		
	Tezveren Hazretleri Türbesi	Üç Kozlar Yediler Türbesi
16. Yüzyıl		
	Üftade Hazretleri Türbesi	Pîr Emir Türbesi
17. yüzyıl		
	Hüsamettin Bursavî Türbesi	Cünunî Ahmed Dede Türbesi
19. yüzyıl		
	Mehmed Emin Efendi Türbesi (Kerkükî) Türbesi	

Çizelge 4. 8. Mezar yapılarının dönemsel gelişimi

Dönem	Yapı Türü		
Orta Çağ Öncesi	Basit Mezar Yapıları		
			
	Diyarbakır/Kuyu mezar	Mısır/Küp Mezar	Sandık Mezar
			
M.S. 5. ve 6. Yüzyıllar	Anıtsal Mezar Yapıları		
			
	Piramit Mezar	İran/Podyumlu Mezar	İzmir/Taş kule
	Kümbet ve Türbe Yapıları		
Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi			
	Erzurum/ Emir Saltuk Kümbeti	Tokat/ Kulak Kümbeti	Konya/II. Kılıç Arslan Türbesi
	Türbe Yapıları		
Osmanlı Dönemi			
	Bursa/ Orhangazi Türbesi	Bolu/Göynük Akşemseddin Türbesi	Bursa /Cunûni Ahmed Dede Türbesi

4.5. Bölüm Sonu

Bursa evliya türbeleri, plan ve mimari üslup açısından dönemsel olarak incelendiğinde ağırlıklı olarak Osmanlı Dönemi özelliklerine sahiptir. Bezeme özellikleri açısından incelendiğinde ise türbelerin çoğunluğunun Osmanlı dönemi özelliklerine sahip olduğu görülmektedir. Türbler, tipolojik olarak çift birimli, tek birimli ve konuttan türbeye dönüştürülmüş yapılar üç gruba ayrılmaktadır. Özellikle çift birimli yapılar, tasavvuf anlayışı içerisinde yer alan veli kültü inancına bağlı olarak, türbe ve mescid birimlerinin yan yana inşa edilmesi ile oluşmuştur. İki yapının birleşim noktası olan ara duvarda bir hacet penceresi yer almaktadır. Tek birimli yapılarda yer alan hacet pencereleri de veli kültürünün evliya türbelerine bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

5. TARTIŞMA ve SONUÇ

Ölüm, her toplumda önemsenmiş ve ölen insanlar için mezar yapıları inşa edilmiştir. Orta Çağ öncesi toplumlarda basit mezar yapıları inşa edilmişken, toplumların gelişmesi ile ortaya çıkan toplumsal tabakalaşma sonrası din ve devlet adamları gibi önde gelen kişiler için anıtsal mezar yapıları inşa edilmiştir. İslam dünyasında 9. yüzyıldan itibaren anıtsal mezarlar inşa edilmeye başlanmıştır.

Bursa evliya türbeleri dönemsel mimari özelliklerine göre incelendiğinde yapıların büyük çoğunluğu yapı malzemesi ve mimari üslup açısından Osmanlı Dönemi özelliği göstermektedir.

Yapılar, tipolojik açıdan ve bezeme özellikleri açısından incelendiğinde, yapıların çift birimli, tek birimli ve konut mimarisinden türbeye dönüştürülmüş yapılar olduğu görülmektedir. Tek katlı konut tipinde inşa edilen yapıların ise daha çoğunlukta olduğu görülmektedir. Bu durum, Anadolu tasavvuf anlayışının mimariye bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Anadolu dışında İran bölgesinde yaşayan ve kendisini Allah'a adanmış olan bir grup evsiz insan için yapılan evler de ilk tasavvuf yapıları olarak görülmektedir. Böylece daha sonraki dönemde inşa edilen tarikat yapıları da konut şeklinde inşa edilmiştir. İkinci olarak yoğun uygulanan plan tipi çokgen plandır. Bu tipoloji Selçuklu Döneminden itibaren ön plana çıkmış, Beylikler ve Osmanlı Döneminde de kullanılmaya devam etmiştir.

Yapılar bezeme özellikleri açısından incelendiğinde Anadolu tasavvuf anlayışında yer alan tevazu anlayışının bir yansıması olarak yapıların büyük çoğunluğu sade bırakılmıştır, bezemenin uygulandığı yapılarda ise figüratif olmayan unsurlar hakimdir. Türbe içerisinde tablo içinde yer alan ve türbe sahibi olan evliyanın ve ona bağlı olan şeyhlerin isimlerinin bulunduğu yazılar, kalem işi tekniğinde “Vav” ve “Hû” veya “Ya Allah” yazıları, türbede yatan evliya ile ilgili methiye yazıları yer almaktadır. Bu tür bezemeler orada yatan evliya ve şeyhlerin önemini vurgulamak amacı ile bel hizasından yukarıda olacak şekilde uygulanmaktadır. Üftade Hazretlerine ait olan türbe ile Seyyid Nasır Türbesi bu örnekleri barındırması açısından örnek gösterilebilir. Bezeme üslubu

açısından başta Emir Sultan Türbesi olmak üzere, Üç Kozlar (Yediler) Türbesi, Üftade Hazretleri Türbelerinde, 19. yüzyılda geçirilen onarımlara bağlı olarak, Barok ve Ampir üslubun etkileri görülmektedir. İkinci olarak en yoğun kullanılan bezeme özelliği bitkisel ya da geometrik motif olarak değerlendirilemeyen kirpi saçak, mimari elemanların bezeme motifi olarak kullanılması, çarkı felek motifi vb. motifler kullanılmıştır. Bitkisel motifler, yoğun olarak kullanılan diğer bir motif özelliğidir. En az kullanılan motif tütü olarak geometrik motifler kullanılmıştır. Yapıların bir kısmında tüm bezeme motiflerinin bir arada kullanıldığı görülürken, bazı yapıların tamamen yalın bırakıldığı görülmektedir. Bezeme teknikleri açısından en yaygın kullanılan teknik tuğla malzeme ve teknikleridir. İkinci yaygın teknik olarak kalem işi görülürken, onu, taş ve ahşap teknikleri takip etmektedir. Ayrıca ahşap malzeme ile farklı oyma türlerinin uygulandığı da görülmektedir. En az uygulanan teknik olarak alçı görülmektedir.

Evliyaların vefatından sonra da ruhsal varlıkların etkilerinin devamlılığına olan inanca bağlı olarak oluşan veli kültü, mimari yapılanmayı, kimi zaman doğrudan etkilerken bazı yapıları yalnızca kullanım açısından etkilemektedir. Bu aşamada yapıların çevresinde uygulanan bazı ritüellere yer verilmektedir. Bu ritüellerin kökleri tarih öncesi devirlere kadar uzanmaktadır. Zaman içerisinde insanların din değiştirmesi ve göçler ile toplumdaki topluma ve coğrafyadan coğrafyaya geçen bir kutsallık anlayışı ortaya oluşmuştur. İslâm inancında veli kültü olarak yerleşmiş olan bu inanç, evliyaların biyografilerini ve kerametlerini konu alan menkıbeler ile kuşaktan kuşağa aktarılmıştır.

Veli kültürünün türbe mimarisine olan etkileri açısından Bursa evliya türbeleri incelendiğinde yapıların bir kısmının çift birimli olduğu görülmektedir. Bu yapı tipinde Cami-tevhidhane ve türbe birimleri birbirine bitişik olarak inşa edilmiştir. Çift birimli yapıların tümünde de tevhidhane ve türbe arasına bir hacet penceresi açılmıştır. Bu uygulama veli kültürünün bu yapı tipolojisine olan etkisini göstermektedir. Bu yapı grubuna örnek oluşturan yapılar Geyikli Baba Türbesi, Hüsamettin Bursavî Türbesi Şeyh Mehmed Emin Efendi Türbesi'dir. Bursa evliya türbelerinde yapıların büyük çoğunluğunun tek birimli olduğu görülmektedir. Bu yapıların bir kısmında hacet penceresi uygulaması görülürken bir kısmında görülmemektedir. Bu tip yapılarda özellikle hacet penceresinin uygulanmadığı tek birimli yapılarda veli kültü, yapıları,

mimari özelliklerinden çok mekânsal kullanım açısından etkilemiştir. Veli kültürüne bağlı olarak yapılan ritüellerin bu yapıların içinde ya da yakın çevresinde yapıldığı görülmektedir. Yapıların çevresinde yer alan ritüellerin kökleri İslâm öncesi Türk inançlarına dayanmaktadır. Örnek olarak Geyikli Baba Türbesinin yakınında yapılan Dede Pilavı etkinliği, eski Türklerdeki ölü aşı geleneğinin bir devamı olarak nitelendirilebilir. Her yıl Haziran ayı içinde Geyikli Baba'nın ruhuna ithafen Kur'an-ı Kerim okunur. Ayrıca Mevlid-i Şerif okunarak Geyikli Baba anılmaktadır. Bu etkinliğe Bursa içinden, komşu köylerden ve başka şehirlerden birçok kişi katılmaktadır. Köy halkı büyük bir misafirperverlikle misafirlere etli pilav ikram etmektedir. Bunun sonucunda halktan büyük övgü ve hayır duaları almaktadırlar. Bu tür uygulamalarda bir amaç da köy halkının, köylerini kuran ya da kurtaran kişiye teşekkür etme isteğidir. Emir Sultan Türbesi'nin yanında yapılan Erguvan Bayramı da eski Türklerdeki Kün ve Ay törenlerinin bir devamı gibi nitelendirilebilir. Bu aylarda insanlar ata mezarlarının yanında toplanarak gelecek ile ilgili tahmin ve dualarda bulunurlar. Geçmişte daha çok tarımla uğraşan toplumlarda bu tip ritüellerin uygulandığı görülmekle birlikte günümüzde de devam etmektedir. Veli kültürüne bağlı olarak yapılan bu ritüeller, yapıların günümüze kadar korunmasında etkili olmuş ve türbelere sürdürülebilirlik kazandırmıştır. Tek birimli yapılarda veli kültü, yapılardan bir kısmında hacet penceresi uygulaması ile görünürlük kazanmaktadır. Üftade Hazretleri Türbesi, Ebû İshak Kazeruni Türbesi, Üçkozlar (Yediler) Türbesi bu uygulamaya örnek olabilecek tek birimli yapılardır. Diğer yapılarda ise mekânsal kullanım açısından bir uygulama görülmektedir. Okçu baba Türbesi, Abdal Mehmed Türbesi, Abdülatîf Kudsî Türbesi, bu tür yapılara örnek olarak gösterilebilir. Bursa evliya türbelerinin kısmında konuttan türbeye dönüştürme uygulaması görülmektedir. İslâm kültüründe bu uygulama Hz. Muhammed Döneminde, Peygamberin (S.A.S) kendi yaşadığı yere defnelmesinin bir devamlılığı olarak görülmekle birlikte, M.S. sonra 1000'li yıllara kadar farklı kültürlerde de uygulandığı bilinmektedir. Bu durumun nedeni tam olarak bilinmemektedir. Ancak Yakut Türklerinde, ölmüş atalara yakın olmak, ve cenazenin dış tehlikelerden korunması amacı böyle bir uygulamanın yapıldığı bilinmektedir. Bursa evliya türbelerinden Tezveren Hazretleri Türbesi ve Akbıyık Sultan Türbesi bu tip uygulamaya bir örnek oluşturmaktadır.

Bursa evliya türbeleri arşiv belgeleri ışığında incelendiğinde, Geyikli Baba Türbesinde yapı malzemesi ve plan özellikleri açısından bir değişiklik olmadığı ancak pencere korkuluklarının günümüzde değişmiş olduğu görülmektedir. Veli kültü açısından yapı, günümüzde olduğundan daha sade görülmektedir. Emir Sultan Türbesi ise yapı malzemesi ve plan şeması olarak değişmemiştir, özgün durumunda da sekizgen planlı olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde Ampir üslupta tek kemerli olan hâcet penceresinin restorasyondan önce, üç kemerli olduğu keşif belgelerinde ifade edilmiştir. Bezeme özellikleri açısından incelendiğinde yapının inşa edildiği dönemde de bitkisel bezemelerin ağırlıklı olduğu ancak 19. yüzyılda restore edildiği için mimaride olduğu gibi bezemede de üslup açısından değişiklikler olduğu görülmektedir. Yapı, kendi döneminde Erken Osmanlı üslubunda olmalıdır, avlunun doğu duvarındaki kûfi yazı kitabesi de bu durumu doğrulamaktadır. Ancak restorasyondan sonra Barok ve Ampir etkilerin mimari ve bezeme unsurlarına yansıdığı görülmektedir. Aynı zamanda seyahatnamelerden anlaşıldığı kadarı ile yapı inşa edildiği dönemde günümüzde olduğundan daha gösterişlidir. Hüsameddin Bursâvi Türbesi'nde de yapı malzemesi ve plan özellikleri açısından bir değişiklik olmamakla birlikte restorasyondan önce günümüzde olduğundan çok daha yalın ve sıradan görünmektedir. Şeyh Mehmed Emin Efendi Türbesi 17. yüzyıla tarihlenmektedir, ancak yapı malzemesi ve mimari üslup açısından Erken Osmanlı özellikleri göstermektedir. Bu durum yapının yanında yer alan Veled-i Habib Cami'nin bir Erken Osmanlı yapısı olması sebebi ile türbenin ona uygun olarak yapıldığını düşündürmektedir. Ancak pencere oranlarının büyük olması daha geç dönem özelliği olarak görülmektedir. Yapının vakfiyesinde mimari açıdan bir değişiklik geçirdiğine dair bir bilgi yer almamaktadır. Bu nedenle özgünlüğünü koruduğu ifade edilebilir. Çalışmaya konu olan Bursa evliya türbeleri alan çalışması açısından incelendiğinde yapıların yapı malzemesi, plan şeması ve bezeme türü açısından Türk mimarisi ve tasavvuf mimarisinin özelliklerini koruduğu, görülmektedir. Bezeme özellikleri açısından Emir Sultan Türbesi dışında kalan yapıların tasavvuf anlayışının bir yansıması olarak sadeliğini koruduğu ancak Emir Sultan Türbesi'nin diğer yapılardan daha yoğun bir bezeme programına sahip olduğu görülmektedir. Bu durumun yukarıda da ifade edildiği gibi, Emir Sultan Hazretlerinin yaşadığı dönemde, manevi derecelerinin diğer evliya kişilerden daha yüksek olması aynı zamanda bir hanedan üyesi olması ve devlet ile olan temaslarından kaynaklanabileceği düşünülebilir.

Yerleşim bölgesi olarak evliyaların genellikle dağlık ve ıssız bölgelere yerleştikleri görülmektedir. Söz konusu yapılar günümüzde şehir merkezinin içinde kalsalar da inşa edildikleri dönemde şehirden uzak ıssız bölgelerde yer almaktadırlar.

Tüm bulgular göz önüne alındığında veli kültünün yapıları mimari yönden ve mekânsal kullanım açısından etkilediği görülmektedir. Veli kültüne bağlı olarak yapılan ritüellerin, yapıların günümüze kadar varlığını devam ettirmesinde ve birer kültürel hafıza mekânına dönüşmesinde etkili olduğu görülmektedir.

Yapılan bu tez çalışma ile kutsal mekan özelliği taşıyan Bursa evliya türbeleri mimari ve bezeme özellikleri açısından incelenmiş, veli kültü ile mimari unsurlar birlikte ele alınmıştır. Bu açıdan evliya türbeleri konusunda yapılan çalışmalardan farklı olarak iki konuyu bütünleştirmektedir. Ayrıca mimaride sürdürülebilirlik konusuna farklı bir bakış açısı katarak bu konuda yapılacak çalışmalara ilham kaynağı olabilmektedir.

KAYNAKLAR

- Ak, M. K. (2003). *Anıt Mezarların Peyzaj Mimarlığı Yönünden İncelenmesi Ve İzzet Baysal Anıt Mezarı Çevre Düzenlemesi Örneği: Yüksek Lisans Tezi*. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Akkılıç, Y. (Haz. Ed. 2000). Ebu İshak Kazerûni Camisi Yanında Tekkesi. *Bursa Ansiklopedisi*, 571.
- Akkılıç, Y. (Haz. Ed. 2002 a). Okçu Baba. *Bursa Ansiklopedisi*, 1270.
- Akkılıç, Y. (Haz. Ed. 2002 b). Ebu İshak Kazerûni. *Bursa Ansiklopedisi C. Ii*, 571.
- Akkılıç, Y. (Haz. Ed. 2002 c). Üçkozlar (Üç Kuzular) Ve Üçkozlar Türbesi. *Bursa Ansiklopedisi C.Iv*, 1671.
- Aksoy, A. (2018). 13. Ve 14. Yüzyılda Anadolu'da Ahi Teşkilatı, Etkisi Ve Siyaseti. *Medeniyet Ve Toplum Dergisi*, 2 (1), 19-35.
- Aksoy, Z. D. (2015). Diğer Yapılarla İlişkileri Bakımından Türbeler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(38), 487-500.
- Algül, H. (1981). *Bursa'da Medfun Osmanlı Sultanları Ve Emir Sultan*. Marifet Yayınları.
- Algül, H., & Azamat, N. (1995). Emîr Sultan. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 11, 145-148.
- Alkaya, H. B. (2016). *Bursa Ve Çevresindeki Ziyaret Yerleri Ve Bunların Etrafında Oluşan Dini İnançlar, Yüksek Lisans Tezi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, .
- Alodalı, A. N. (2015). *Mimarlıkta Sembolizm Kutsal'ın Mimariyle Buluşması Ve Kâbe Örneği, Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Mühendislik Ve Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı.
- Alpaslan, İ. (2005). *Anadolu'da Podyumlu Mezar Mimarisi M.Ö.6- M.Ö. 4. Yüzyıl, Yüksek Lisans Tezi*2005. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı, Mimarlık Tarihi Ve Kuramı Bilim Dalı.
- Altınöz, İ. (2021). Osmanlı Döneminde Anadolu Abdalları. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (25),54-69.
- Anadol, C. (1991). *Türk - İslam Medeniyetinde A h i l i k K ü l t ü r ü ve Fütüvvetnameler*. Kültür Bakanlığı, Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, 127 S.
- Anonim. (2012). *Kırkızlar Türbesi*. <https://www.kulturportali.gov.tr/Turkiye/Bursa/Kulturenvanteri/Kirkkizlar-Kirgizlar-Turbesi>,
- Anonim. (2015). *Akşemseddin Türbesi*. <https://goynuk.bel.tr/Aksemseeddin-Hazretleri-Turbesi/>,
- Anonim. (2016). *Tire Kara Kadı Meceddin Türbesi*. <https://www.evliyalar.net/Kara-Kadi-Meceddin/#>
- Anonim. (2019). *Balıkli Göl*. <https://www.kulturportali.gov.tr/Turkiye/Sanliurfa/Gezilecekyer/Balikligol>, 23.11.2019.
- Anonim. (2019). *Kubbetüs Süleybiye*. <https://www.sanatinyolculugu.com/Ilk-Turbe-Mimarisi-Kubbetus-Suleybiye/>

- Arıkan, M. (2002). Bursa Halk Kültüründe Eski Halk İnançlarının İzleri Ve Bunların Türk Dünyası Destan Anlatımlarındaki Yansımaları. *Bursa Halk Kültürü İli Halk Kültürü Sempozyumu Bildiri Kitabı, C.II* (20-22 Ekim), 401-415.
- Arslan, M. (2015). Kutsal Ve Seküler Arasında: Hıdırellez Ve Türbe Kültürleri Çevresinde Gelişen Eğlence Kültürü. *Birey Ve Toplum Dergisi*, 5(10):91-104.
- Âşıkpaşazâde. (Çev. 2013). *Âşıkpaşazâde Tarihi [Osmanlı Tarihi (1285-1502)]*, Haz. Necdet Öztürk. Bilge Kültür Sanat.
- Atay, F. R. (2016). Alois Riegl'in Tarihi Anıtlar Kuramı Ve Modern Kültür Olarak Anıtlar, *Restorasyon Ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*. (16), 21-26.
- Ateş, N. (2017). *Emir Sultan Külliyesi (Xv.-Xvii. Yüzyıllar)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi Ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı.
- Ateş, N. (2017). *Emir Sultan Külliyesi (Xv.-Xvii. Yüzyıllar)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi Ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı.
- Aydın, I. H. (2005). Molla Fenârî. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C.30*, 247-248.
- Ayık, H. (2016). Din - Devlet İlişkileri Bağlamında İslâmî Cemaatlerin Devletle İlişkileri Üzerine. *Ar t v in Çoruh Üni v e r s i t e s i U l u s l a r a r a s i S o s y a l B i l i m l e r D e r g i s i*, (3) 62-77.
- Ayverdi, E. H. (1966). *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri : Ertuğrul, Osman, Orhan Gaziler, Hüdavendigâr Ve Yıldırım Bayezid 630-805(1230-1402) I*. İstanbul: Fetih Cemiyeti 565 S.
- Azamat, N. (2012). Üftâde. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 282-283.
- Babür, Y. (2019). Müslüman Evliyası İle Hristiyan Azizlerin Menkıbe Ve Kerametleri Üzerine Bir Mukayese Denemesi. *Gazi Türkiyat*, (25), 87-145 ,doi: 10.34189/gtd.25.005.
- Baldırzade, Ş. M. (Çev. 2000). *Ravaz-I Evliya (Haz. Mefail Hızlı, Murat Yurtsever)*. Bursa : Arasta Yayınları.
- Barkan, Ö. L. (1974). Osmanlı İmparatorluğunda Kolonizatör Türk Dervişleri. *Vakıflar Dergisi, C.II*, 279-304.
- Barrie, T. ([T.Y.]). *Architectural Practice- Spirituel Practice*. Retrieved From https://www.academia.edu/488852/Architectural_Practice_Spiritual_Practice
- Bayarslan, H. (2019). *Xiii. Yüzyılda Anadolu'da Tasavvuf Ve Siyaset, Yüksek Lisans Tezi*. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler, Tarih Anabilim Dalı.
- Baykal, K. (1982). *Bursa Ve Anıtları*. İstanbul: Cenker Matbaacılık.
- Beliğ, İ. (Sür.1998). *Güldestir-I Riyâz-I İrfân*. Editör. Abdülkerim Abdülkadiroğlu . Ankara: Anıl Matbaa Ve Ciltevi.
- Bilir, G. (2020). Anıtsal Yapılardaki Mezar Anlayışı: Heroondan Martyrium'a,. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(39:), 607-649.
- Cahen, C. (2000). *Osmanlı'dan Önce Anadolu*, Çev. Erol Üyepazarcı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Cemiloğlu, M. (2002 a). Bursa Yöresi Mistik Folkloru Kapsamında Atalar Kültüründen Yer-Su Kültürüne Uzanan Bir Çizgi Ve Saruhanlar Köyü Ebe Ana Yatırı Çevresindeki Oluşumu. *I. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu (4-6 Nisan) Bildiri Kitabı C. II* (Pp. 387-400). Bursa: Uludağ Üniversitesi.

- Cemilcioğlu, M. (2002 b). *Bursa Dağ Köylerinde Türkmen Kültürü*. Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Çakmak, M. (2014). Ahiliğin Tasavvufi Temelleri Ve Ahilik-Fütüvvet İlişkisi. *Hikmet Yurdu, Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 7 (13), 143 - 158.
- Çalikuşu, E. (2019). *Bursa Tekkelrinin Mimari Ve Süsleme Özellikleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi*. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çelebi, E. (Sür.1985). *Seyahatname (C.I-2.)*. İstanbul: Üçadal Neşriyat.
- Çeşmeli, İ. (2006). 9. 12. Yüzyıllar Arasında Orta Asya'da Yapılmış Olan Mezar Yapılarının Tipolojisi . *Arkeoloji Ve Sanat Dergisi*,28(121): 93-108.
- Çetin, O. (2002). Bursa'da Garip Kişiler, Garip Olaylar. *Bursa Halk Kültürü (I. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu (4-6 Nisan) Bildiri Kitabı C. Ii* (Pp. 409-421). Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Çolaklar, S. (2013). Cihan İmparatorluğu'nun Kuruluşundaki Kilit Şahsiyet: Şeyh Edebalı. *Gelecek Geçmiş Tartışıyor Ulusal Tarih Öğrenci Sempozyumu Bildirileri* (Pp. 17-30). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.
- Çoruhlu, Y. (2004). Eski Türklerde Ölüm, *Cogito Dergisi*,40:244-267.
- Dadosky, J. D. (2010). Sacred Symbols As Explanatory Geertz, Eliade And Lonergan. *Fu Jen International Religious Studies*,4.(1),137-158.
- Dalkesen, N. (2015). Orta Asyadan Anadolu'ya Türk Kültüründe Geyik Kültü . *Miili Folklor Dergisi*,27,(106), 58-69.
- Daş, E. (2003). Erken Dönem Osmanlı Türbeleri (1300-1500), Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Estitüsü, Türk- İslâm Sanatları Anabilim Dalı.
- Daye, N.-I. (Sür.2021). *Mirsâdü'l İbâd Minrl Mebde' Ile'l Meâd Başlangıçtan Nihayete Allah'ın Kullarının Yolu, Haz. Halil Baltacı*. Dergâh Yayınları.
- Dede, R., & Öztürk, B. G. (2013). *Bursa Mevlevihanesi Restitüsyon Raporu*. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi.
- Demirdağ, B. (2002). Eminiyte Tekkesinden Açılan Pencere. In *Bursa'da Dünden Bugüne Tasavvuf Kültürü*. Bursa Kültür Sanat Ve Turizm Vakfı Yayınları 195-200.
- Doğanay, A. (1994). *Klasik Devir Osmanlı Türbelerinde Tezyinat, Yayınlanmamış Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Efendi, M. V. (Sür. 1976). *Menakıb-I Eşrefzâde Eşrefolu Rûmî (Abdullah Uçman-Önder Akıncı)*. Bedir Yayın Evi: İstanbul 159 S.
- Erdil, K. (2012). *Yaşayan Hurafeler*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Erginli, Z. (2002). Bursa Tasavvuf Kültüründe Horasanlı Dervişler. In *Bursa'da Dünden Bugün'e Tasavvuf Kültürü* (Pp. 176-195). Bursa Kültür Sanat Turizm Vakfı.
- Erhan, M. S. (2002). M. Muhyiddin Üftâde (K.S.) Hazretleri Ve Külliyesi (Ed.Ramis Dara). In *Bursa'da Dünden Bugün'e Tasavvuf Kültürü* (Pp. 265-273). Bursa: Bursa Kültür Sanat Ve Turizm Vakfı Yayınları.
- Ersoy, R. (2006). Türklerde Ölüm Ve Ölü İlgili Ritüeller. *Milli Folklor Dergisi*, 14(54):86-101.
- Ertürk, F. (2019). *Sokak Pratiği Aracılığıyla Yer Ve Yerin Ruhunu Anlamaya Yönelik Bir Sentez Önerisi, Doktora Tezi*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Esin, E. (1978). *İslâmiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi Ve İslâma Giriş*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.

- Esin, E. (2001). *Türk Kozmolojisi Giriş*. İstanbul: Kabalcı Yayıncı Evi.
- Eşigül, T., & Çınar, S. (2018). Abdallığın Tasavvufî Yönü Ve Kültürel Aktarım Aracı Olarak Abdal Müzik Geleneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (66), 586-613.
- Evliyaçelebi. (Sür.1985). *Seyahatname (C.I-2.)*. İstanbul: Üçadal Neşriyat.
- Eyice, S. (1963). İlk Osmanlı Devrinin Dini Ve İctimai Bir Müessesesi: Zaviyeler Ve Zaviyeli Camiler. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 23,(1-2), 3-80.
- Gabriel, A. (2010). *Bir Türk Başkenti Bursa*. Bursa: Bursa Osmangazi Belediyesi.
- Görgün, T. (2005). Molla Fenârî Düşüncesi. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.30, 247-248.
- Güç, A. (2000). Kur-Ân'da Kutsallık Anlayışı. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (9), 1-5.
- Gülgen, H. (5 Mayıs 2012). Emir Sultan Türbesi. *Emir Sultan Sempozyum Bildirileri* (Pp. 193-202). Bursa: Diyanet İşleri Başkanlığı Yıldırım İlçe Müdürlüğü, Yıldırım Belediyesi.
- Gürer, B. (2015). Molla Fenârî'nin Osmanli Medrese Geleneği Ve Osmanli Düşüncesi Üzerindeki Tesirleri. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (39), 121-142.
- Gürevin, M. (2019). *Bursa Kestel Geyikli Baba (Baba Sultan) Külliyesi, Yüksek Lisans Tezi*. Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Harman, M. (2019). Kırkbudak Şamdanlar İle İlgili Bir Deneme. *Sanat Tarihi Yıllığı* (28)55-80.
- Harmancı, E. M. (2005). Klasik Türk Şiirinde Matem Şekilleri, (Pp. 330-350). *Osmanli Araştırmaları*.
- Hızlı, M. (1987). Somuncu Baba (Ö. 815/1412) (Şeyh Ebu Hâmid Hamîdüddin Aksarâyî). *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (2), 263-271.
- İbn Battuta, E. A. (Sür.2004). *İbn Batuta Seyahnamesi I, Çev :A.Sait Aykut*. İstanbul: Yapı Kredi Yayıncılık.
- Kahraman, N. (2009). *Menâkib-I Emir Sultan (Hüsâmeddin Bursevî) İnceleme Ve Metin (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Temel İslam Bilimleri Programı.
- Kalafat, Y. (1990). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Kalafat, Y. (2002). Bursa Yöresi Ve Ulucanları (Diyanet İşleri Arşiv Kayıtlarına Göre Fenomoljik Bir Yaklaşım). *I. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu (4-6 Nisan) Bildiri Kitabı C. Ii* (Pp. 423-436). Uludağ Üniversitesi.
- Kanık, C. (2018). Abdurrahman Gazi Türbesi Ve Psiko-Sosyal Etkileri. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (11),137-148.
- Kaplanoğlu, R. (2002). Bursa Köyleri İçinde Dede Yatırırlarının Önemi. *I. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu (4-6 Nisan) Bildiri Kitabı C. Ii* (Pp. 465-476). Bursa Uludağ Üniversitesi.
- Kaplanoğlu, R. (2002). Bursa'daki Tasavvuf Kültüründe İslâm Dışı Etkiler. In *Bursa'da Düünden Bugün'e Tasavvuf Kültürü* (Pp. 76-102). Bursa: Bursa Kültür Sanat Ve Turizm Vakfı Yayınları.

- Kaplanoglu, R., & Inalcik, H. (2000). *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*. İstanbul: Avrasya Etnografya Vakfı.
- Kara, M. (1988). Abdülâtif Kudsî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi C.1.*, 257-258.
- Kara, M. (1998). Hüsameddin Bursevî. *Türkiye Dşyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C.18*, 511-512.
- Kara, M. (2007). *Bursa'nın Gönül Sultanları*. Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, 92 S.
- Kara, M. (2013). In *Sufî Bursa Bursa'da Tasavvufî Kültür*. Bursa Kültür A.Ş.
- Kara, M. (2013). Sufî Bursa. In *Bursa'da Tasavvufî Kültür*. Bursa Kültür A.Ş.
- Karakaya, E. (2007). Postinpûş Baba Zâviyesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C.34*, 334-335.
- Karakoç, M. (2016). Paleolitik Çağda Mezarlar Ve Ölüm Kavramı. *Folklor/Edebiyat*, 22(87):173-194.
- Karamustafa, A. T. (2014). Yesevîlik, Melametîlik, Kalenderîlik, Vefâîlik Ve Anadolu Tasvvufunun Kökenleri Sorunu. In H. A. Ocak, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf Ve Sufiler* (Pp. 67-95). Türk Tarih Kurumu.
- Karasavvas, T. (2017). *Death And Rebirth: Startling New Information Emerges About Ancient Egyptian Pot Burials*. Retrieved From <https://www.Ancient-Origins.Net/News-History-Archaeology/Death-And-Rebirth-Startling-New-Information-Emerges-About-Ancient-Egyptian-021159>, Erişim: 25.05.2020.
- Kartal, N. (1998). *İnegöl Folklorü*. Köseciler Kitap Kirtasiye.
- Kaynak, İ. H. (2016). Dinlerde Kutsal Zaman Ve Mekânın Tarihsel Yapısının Fenomenolojik Algisi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi I*, (39), 43-455. <https://doi.org/10.21563/Sutad.187023>.
- Kemikli, B. (2007). Emir Sultan'ın Edebi Muhiti,. In *Emir Sultan Ve Erguvan Toplumsal Bir Çağrı* (Pp. 37-47). Uludağ Yayınları.
- Kepecioğlu, K. (2009). Abdal Mehmed Türbesi, Abdüllâtif Kudsî. *Bursa Kütüğü C 1*, 38-61.
- Kepecioğlu, K. (2009). Ebu İshak Kazeruni Cami, Emineye Tekkesi. *Bursa Kütüğü C 2*, 15-27.
- Kepecioğlu, K. (2009). Mevlevihane. *Bursa Kütüğü, C 3*, 190-192.
- Kındıgılı, M. L. (2019). Kemah Mezar Anıtları. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (23), 2169-2192.
- Kızıl, A. (2017). Antik Dönem Yunan Dünyası'nda Ölüm Kavramı Ve Bununla İlgili Bazi Betimler . *Uluslararası Amisos Dergisi*, 2(39), 32-65.
- Kızıl, H. (2018). Dinî Sembolizm Üzerine. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9 (20), 327-351.
- Köprülü, M. F. (1991). *Türk Edebiyatında İlk Mutsavvıflar*. Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Kuban, D. (1993). *Batiya Göçün Sanatsal Devreleri (Anadolu'dan Önce Türklerin Sanat Ortaklıkları)*. Cem Yayın Evi.
- Martins, N., & Pedroso De Lima, M. (2014). www.Akademia.Edu. Retrieved From /15649214/The_Relationship_Between_Architecture_Culture_And_Spirituality_The_Case_Of_Walden_And_Thoreau_And_Sidhartha_And_Hesse
- Mehmedtahirefendi, B. (1972). *Osmanlı Müellifleri 1299-1915 C. 1 Haz. A. Fikri Yavuz, İsmal Özen*. Meral Yayın Evi.

- Mermutlu, B. (2002). Bursa'da Mistik Folklor. *I. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu (4-6 Nisan) Bildiri Kitabı* (Pp. 783-793). Uludağ Üniversitesi.
- Mutlu, G. (2018). Anadolu'da Orta Ve Son Tunç Çağı Ölü Gömme Gelenekleri. *Açık Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2):71-101.
- Neşri, M. (Sür. 1949). *Kitâb-I Cihan-Nümâ Neşri Tarihi Cilt I*. Türk Tarih Kurumu:
- Ocak, A. Y. (1981). *Bursa'da Medfun Osmanlı Sultanları Ve Emir Sultan*. Marifet Yayınları 312 S.
- Ocak, A. Y. (1996). *Geyikli Baba Rum Abdalları Zümresine Ve Vefâiyye Tarikatına Mensup Bir Türkmen Şeyhi*. Tdv İslâm Ansiklopedisi C 14: 45-47.
- Ocak, A. Y. (2009). *Türk Sufiliğine Bakışlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oğuzoğlu, Y. (2005). Bursa' Daki Tasavvuf Hayatını Osmanlı Sultanları Neden Destekledi? *Uluslararası Bursa Tassavuf Kültürü Sempozyumu 4*, 324-335.
- Oğuzoğlu, Y. (2013). *8500 Yıllık Uygarlığın İzinden Bursa Tarihi*. Bursa Büyük Şehir Belediyesi.
- Okka, B. (2015). Tıp Tarihinde Mumyalama İşlemi, Konyalı Hekim Hacı Paşa Ve Tahnit . *Uluslararası İslam Medeniyetinde Zaman Sempozyumu, 8-11 Ekim 2015*. Konya.
- Öcalan, H. B. (2012). Gazzîzâde Abdüllatif'in Kaleminden Bursa Dergâhlar. *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyet Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(22): 43-64.
- Öcalan, H. B. (2018). Mehmed Emin Kerkükî Ve Emîniye Dergâhı Vakfiyesi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, C 19:(34).*, 215-231.
- Omer, S. (2019). From Mosques to Khanqahs:The Origins and Rise of Sufi Institutions. *KEMANUSIAAN*, 1-19.
- Öney, G. (1962). *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*, Türkiye İş Bankası Kültür.
- Öney, G. (1969). Anadolu Selçuklu Mimarisinde Arslan Figürü, 13: 1-41. *Anatolia*.
- Öz, M. Z. (2015). Fenâ Meclisinde Bekâ Bulanlar - Anadolu'nun Aykırı Zümreleri Üzerine Bir İnceleme. *Tarihin Peşinde, -Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (14), 299-336.
- Özcan, A. (1989). Alâeddin Bey, Osman Gazi'nin, Devletin Kuruluş Ve Teşkilatlanmasında Önemli Hizmetleri Geçen Oğlu. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C.2*, 320.
- Özçelik, İ. ([T.Y.]). Orhan Gazi Döneminin Âlim Ve Mutasavvıfları Üzerine Bazı Değerlendirmeler. [Http://Www.Kocaelitarihsempozyumu.Com/Bildiriler5/39.Pdf](http://www.kocaelitarihsempozyumu.com/Bildiriler5/39.Pdf), 5-39.
- Özen, K. (2002). Orhan Gazi Dönemindeki Alp Erenler Ve Bunlara Bağlı Menkıbeler. *I. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu (4-6 Nisan) Bildiri Kitabı C. Ii* (Pp. 453-464). Bursa : Uludağ Üniversitesi.
- Özerkmen, N. (2004). Ahiliğin Tarihsel – Toplumsal Temelleri. *Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 44(2), , 57-78 .
- Özsaray, M. (2018). *Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı'da Devlet-Tekke İlişkileri (Xix. Yüzyıl),Doktora Tezi*. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özteri, S. (2011). *Anadolu'da Neolitik Ve Kalkolitik Dönemdeki Mezar Tiplerinin Ve Ölü Gömme Geleneklerinin Sosyokültürel Açından Değerlendirilmesi, Yüksek*

- Lisans Tezi.* . Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antropoloji(Paleoatropoloji) Anabilim Dalı.
- Pancaroglu, O. (1995). Architecture, Landscape, And Patronage In Bursa: The Making Of An Ottoman Capital City. *Indiana University Press*,19 (2), 40-55.
- Parlatır, H. S. (2010). *Heteredoksi Türk Halk İslâmı Ve Evliya Kültü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.* İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Genel Sosyoloji Ve Metodolojisi Bilim Dalı.
- Pay, S. (2002). Bursa'da Türbe Kültürü. *I Bursa Halk Kültürü Sempozyumu (4-6 Nisan) Bildiri Kitabı C. Ii* (Pp. 437-451). Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Pekolcay, A. N. (2004). Mevlid . *Türk Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, C. 29*, 485-486.
- Polat, E. (2014). Kutsalın Psikolojik Boyutu. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3:23-53.
- Polat, M. (2019). Anıtlar Ve Anma Mekanlarının Dönüşümü Üzerine Değerlendirmeler, *Megaron*. 14(1):51-62.
- Sacri, L. (2012). *Understanding Sacred Places*. Leuven: Leuven University Press.
- Sancaklı, S. (2010). Ahilik Ahlâkının Oluşumunda Hadislerin Etkisi. *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1): 1-28.
- Saklavcı, F. (2021). Orta Çağ Dönemi Anadolu Türk Mimarisi Figürlü Çörtenlerinin Bir Değerlendirmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 14 (86):439-465.
- Sarvesh Kumar, R. P., & Singh, R. P. (2017). Sacred-Heritage City Development And Planning In India: A Study Of Ayodhya. *Urban And Regional Planning And Development: 20th Century Forms And 21st Century Transformations*, Pp. 301-320.
- Sayın, E. (2016). Ontolojik Açıdan Tasavvuf, Mistisizm Ve Maneviyatçılığa Dair Yaklaşımların Karşılaştırılması. *Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 11(21), 67-74.
- Selçuk, H. T. (2018). Mudurnu Da “Yerin Ruhu” Üzerine Değerlendirme. *Uluslararası Mudurnu Araştırmaları Ahilik Ve Halk Kültürü Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 366-386.
- Singh, R. P. (2017). Urban Cultural Landscapes And Sacredscapes: The Indian Vision. *6th Acla International Symposium:"Urban Cultural Landscape & Urban Regeneration"* (pp. 1-17). Vladivostok, Russia: Laboratory Of Urban & Landscape Design, School Of Arts, Culture And Sports; Far Eastern Federal University.
- Sipahi, B., & Çetin, A. (2010). 1697-1910 Yılları Arasında Osmanlı Kültüründe Muhasebecilerin Mezar Taşlarının Karakteristik Özellikleri. *Muhasebe Ve Finansman Dergisi*, 48:232-241.
- Söyler, O. ([T.Y.]). Osmanlı'nın Kuruluşunda Anadolu'da Dervişler -Rum Abdalları, 50, 91-99. *Atlas Tarih*.
- Sümbüllü, Z. (2010). Eski Türklerde Defin Şekilleri Üzerine Bir İnceleme. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2):61-72.
- Süvari, A. (2015). *Restorasyon Sürecinde Yerin Ruhu Kavramı Ve İç Mimarlık İlişkisi, Yüksek Lisans Tezi.* Anadolu Üniversitesi, İç Mimarlık Ana Sanat Dalı.
- Şahin, İ. (1998). Ahi Evran. *Türk İslâm Ansiklopesi, C I*, 529-530.
- Taberi, E. C. (1991). *Milletler Ve Hükümdarlar Tarihi, Çev.Zakir Kadiri Ugan, Ahmet Temir.* Milli Eğitim Bankanlığı.

- Tancî, E. A. (Sür.2004). *İbn Batuta Seyahnamesi I, Çev :A.Sait Aykut*. Yapı Kredi Yayıncılık.
- Tanman, B. (2002). Bursa Ve Çevresinde Yer Alan Erken Dönem Osmanlı Tarikat Yapıları. In E. Ramis Dara, *Bursa'da Düinden Bugüne Tasavvuf Kültürü* (Pp. 254-264). Bursa: Bursa Kültür Sanat Ve Turizm Vakfı Yayınları.
- Tanman, B. (2002). Bursa'da Düinden Bugüne Tasavvuf Kültürü. In E. Ramis Dara, *Bursa'da Düinden Bugüne Tasavvuf Kültürü* (Pp. 254-264). Bursa: Bursa Kültür Sanat Ve Turizm V Akfi Ya Yinleri.
- Tanman, B. (2014). Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları Tekkeler. In H. A. Ocak, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf Ve Sufiler* (Pp. 363-425). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Tanman, B., & Parlak, S. (2011). Tekke. *Tvd İslam Ansiklopedisi, C. 40*, 370-379.
- Taşkın, C. (2017). *15. Ve 20.Yüzyıllar Arası Bursa Tekkelerinin Mekân Ve Cephe Kurgusu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Edirne: Tarkya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı.
- Tatar, B. (2017). Kutsal Mekan': Fenomenolojik Bir Analiz, 14:(2). *Milel Ve Nihal*, 8-22.Doi:10.17131/Milel.377607.
- Tek, A. (2007). Tekkeler Kapatılmadan Önce Nakşîliğin Bursa'daki Tarihi Süreci. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 16(1):211-240*.
- Tek, A. (2007). Tekkeler Kapatılmadan Önce Nakşîliğin Bursa'daki Tarihi Süreci . *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 16(1)*, 211-240.
- Tek, A. (2010). Bursa'da Kadirî Tekkeleri. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 19(1)*, 143-182.
- Tek, A. (2019). *19. Yüzyılda Bursa'da Bir Nakşî Mesnevîhân: Mehmed Emin Kerkükî*. Bursa: Bursa Akademi S.184.
- Topçu, N. (2016). Geyikli Baba'nın Ruhaniyetinden İsti'zar. *Şehrengiz, 7:(81)*, 42-50.
- Turan, B. O. (2011). 21. Yüzyıl Tasarım Ortamında Süreç, Biçim Ve Temsil İlişkisi . *Megaran Dergisi, 6(3):162-170*.
- Turyan, H. (1982). *Bursa Evliyalari Ve Tarihi Eserleri*. Öner Matbaası.
- Türkdilkurumusözlüğü. (1995).
- Türkman, I. (2012). *Cumhuriyet Dönemi Öncesi Milli Hudutlarımız İçerisindeki Türbelerin Listesi Ve Biçimsel Özellikleri,Yüksek Lisans Tezi*, . İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslâm Tarihi Ve Sanatları Ana Bilim Dalı.
- Türkiyede Vakıf Abideler ve Eski Eserler III (Bursa İl Merkezi) (1983). Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Uludağ, S. (1988). Abdal Mehmed. *Türk Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, 63.
- Uludağ, S. (1988). Abdal Mehmed. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedi C.1*, 63.
- Uludağ, S. (2013). Veli. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (TVD)*, Cilt 43, 27-28.
- Ulusoy, C. (2018). İdeoloji Ve Mekân İlişkisi Bağlamında Bursa Tahayyüller. *International Journal Of Social Inquiry*, 11(2), 349-374.
- Ulusoy, M. Ş. (Sür. 2022). *Bursa Türbeleri (Hâkîsar-I Şemsî)I (Haz. Hasan Basri Öcalan, Sadettin Eğri)*. Osmangazi Belediyesi Yayınları.
- Yardımcı, İ. (1976). *Bursa Tarihinden Çizgiler Ve Bursa Evliyalari*. Türedav Basım.
- Yavaş, D. (2007). Orhangazi Türbesi. *Türk Diyanet İslâm Ansiklopedisi C. 33*, S. 389.

- Yeğın, H. (2012). Din Psikolojisi Açısından Kutsal Mekân İnsan İlişkisi. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(27):53-91.
- Yiğitpaşa, D. (2011). Urartu Ölü Gömmeler Gelenekleri Ve Ölümlle İlgili Ritüeller . *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 25: 177-202.
- Yıldırım, F. (2014). 14. Yüzyıldan Cumhuriyet Dönemine Kadar Yabancı Seyyahların Gözünden Bursa'da İlindeki Mimari Eserler 1. Cilt . Nilüfer Belediyesi S.747.
- Yılmaz, H. (2016). Geyikli Baba'nın İnegöl'e Yerleşmesi, Orhan Gâzî İle İlişkisi Ve Heterodoksluğu Yönündeki İddiaların Kesin Deliller Işığında Çürütülmesi. *Uluslararası İnegöl Tarihi Ve Kültürü Sempozyumu* (Pp. 469-506). İnegöl-Bursa: İnegöl Belediyesi.
- Yılmaz, H. (2016). Geyikli Baba'nın İnegöl'e Yerleşmesi, Orhan Gâzî İle İlişkisi Ve Heterodoksluğu Yönündeki İddiaların Kesin Deliller Işığında Çürütülmesi. *Uluslararası İnegöl Tarihi Ve Kültürü Sempozyumu 14-15-16 Ekim 2016* (Pp. 461-506). Bursa: İnegöl Belediyesi.
- Yılmaz, H. K. (1989). Akbıyık Sultan. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.2, 223.
- Yılmaz, Ö. (2017). Osmanlı'da Padişah Sufî İlişkisi: Yıldırım Bayezid-Emir Sultan Örneği. *Akademik Dergisi*, (2),135-155.
- Yünel, A. (Çev.1996). *Menakıb-I Hazret-I Üftâde*. Celvet Yayınları, S.177 .

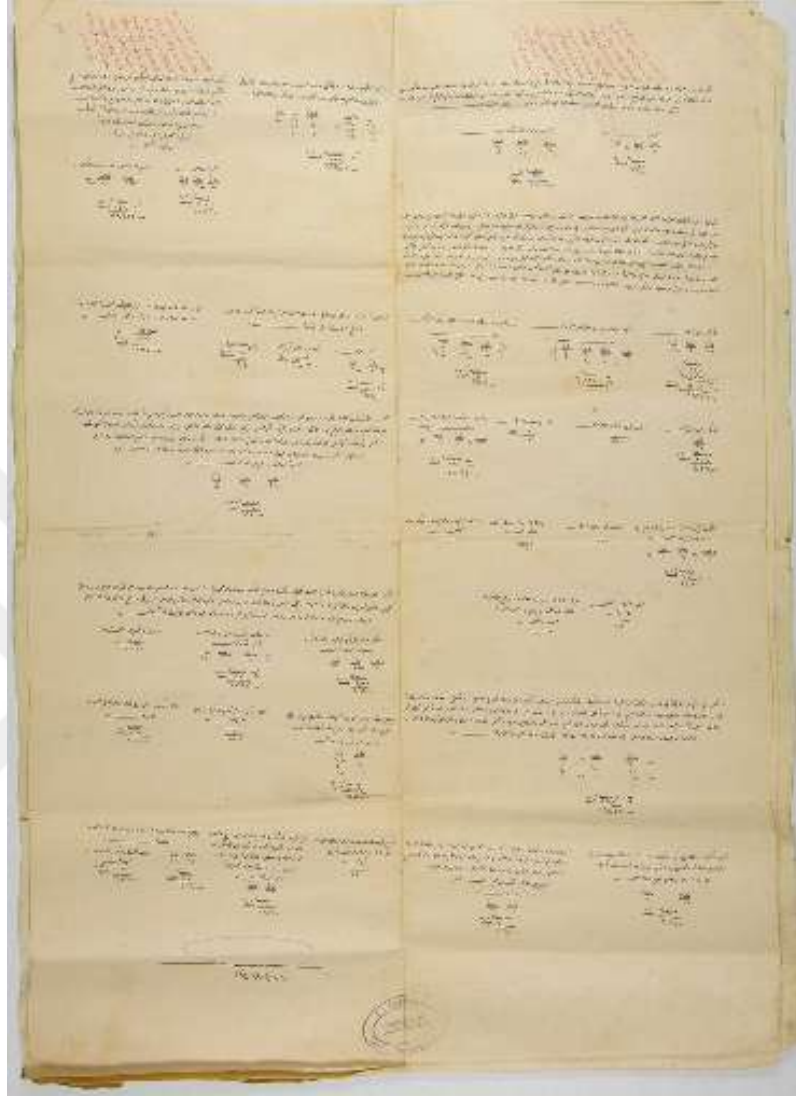
EKLER

EK 1 Sultan Orhangazi ve Geyikli Baba menakıbını anlatan belge, AE.MÇLB/1-1- H- 29-12-815

Belegenin transkripsiyonu için “bknz” bölüm

EK 2 2. Depremde harab olan Bursa'daki Emir Sultan Camii ve Türbesinin tamiri için tanzim olunan Keşf-i Evvel, EV.d, 32540- H1- 03-1274

Transkripsiyon:

Zikr olunan türbe-i şerifin mukaddemki tamirinde zemini cami-i şerifin zemini hizasına kaldırılıp bu cihetle kabir-i şerif aşağıda kaldığından zemininin kabir-i şerifle muhâzî bulunması ise bu kere bazı ulemâ ve meşâyih efendilerin bi'l-müzâkere edaya daha muvâfık görüldüğünden evvelki tamirde derûn-ı türbe-i şerîfe imlâ olunan topraklar kaldırılıp türbe-i şerifenin hey'et-i kadîmesine ircâ' olunacağı malum olmak için şerh verildi.

Zikr olunan arap türbe-i şerifin evvel emirde erbâb-ı amele istihdâmıyla mevcut kurşunları ref' ve sanduka-i şerif üzerine kebîr ağaçlar ile hıfz olunarak mezkur kubbe ve etrafının kargir duvarları zemine kadar fesh ve tesviye olunarak kabristan tarafındaki temellere metanet için müceddiden hafr-ı zemin ile iktizâsı üzre kebir meşe ağacından

kazıklar terkible üzeri mezkûr ağaçtan asfereli taş cedîd halis harç ile kargir baba ve set duvarların inşası.

Hafriyesi

Tavlen 10 Arzen 10 Umken 6

Merbi'an 440(3)=1980

Baba ve set duvarları inşası

Tavlen 10 Arzen 10 Umken 2.5

06 02 5

Merbi'an 310 (60)=18600

Zıkr olunan türbe-i şerifin mevcut temelleri tamir ve tesviye olunarak cedîd battal tuğladan halis harçla derûnu meşe ağacından gizli hatıl ve peştuvanlı kadîmi vecihle pencere ve kapı mahalleri terkiyle bir miktar mevcut ma'adâsı cedîdesinin mermerden ince tarak ile tesviyeli demir kanat ve zıvana ile merbût bâlâsı devr iktizâsı üzre demir kirişler ile bağlamalı üzengi mahalline çıkınca metin olarak kargir duvarlı üzerine mezkur tuğla ve harc ile kargir kubbe üzeri türab harç ferşli teknil olarak atık kurşun pûşîde ve nev resm yaldızlı nühas alemli mezkur kubbe etrafı senek-i mezkurdan avadanlıklı som silme saçak ve kafa tahtalı ve mevcut demir parmaklıklar tamir ve tesviye olup mahallerine vaz'ı derûn-ı bîrûnu ocak sıvalı alçıdan ma'mu malakârî kesme pervaz pencere bâlâları şükûfe işleme tahtı feriş ve gül açma üzeri armudî avadanlıklı kafa tahtalı pencere derûnları mücellâ mermer döşemeli ve meşden ma'mul nev resm çerçeve ve mevcut kapısının tamiriyle mahalline vaz'ı ve sanduka-i şerîfe etrafı ahşap döşemeli mevcut şebekesine yevmiye ve yaldız vaz'ıyla ve müzeyyen top askılı vesair müştemilât teknil olarak metin ve müstahkem türbe-i şerif ebniye-i âlîsinin müceddiden inşası.

Kargir duvarları

Hafriyesi

Tavlen 56 Arzen 2 Umken 7.5

840-177.16=662.08 (80)52986

Mezkur duvardan inha olunacak penceleri

Kıt'a 7 Tavlen 2.08 Arzen 2 Kadden 4

1 2.12 2 4

Merbi'an =177.16

Mezkur pencelere senek mermerden mücellâ söve işası

Kıt'a 7 Tavlen 15 Arzen 10 Cismen 5

1 15 12 6

Merbi'an 120 (130)=15600

Kargir kubbe inşası kutran 14

Kuruş 306 (150)=45900

Üzerinin nev resm alemleri Kuruş 3500

Demir parmaklık tamiri 7 (100)= 700

Pencere derunlarına mücellâ mermer ferşi

Kıt'a 7 Tavlen 2 Arzen 1
Merbi'an 429.18(150)= 4462.5

Mezkur pencereye meşeden ma'mul Abant cam ile çerçeveler inşası

Kıt'a 7 Tavlen 4 Arzen 2

Merbi'an 77.5 (40)=3100

Mevcut kapısının tamiri Kuruş 150

Derununun ahşap döşemesi inşası Kuruş 150

Sanduka-i şerif ve etrafının şebekesinin tanzimi Kuruş 2500

Müzeyyen top askı masarifi Kuruş 1500

Muvâcehe penceresi üzerine mevcut tari ve tuğra-yı âl-i şân tamir ve yaldızı tecdîd olunarak mahalline vaz'ı Kuruş 3000

Mezkur terbiye-i şerif tarafeyninde harap tahtânî odaların üzerindeki sakfî âriyet alınarak mezkur duvarların sağ mahallerine kadar fesh ve tesviye olunarak noksan taş ilavesiyle hâlis harçla derûnu meşe ağacından hatıl ve püştüvanlı derûnları sütun ikâmeli mevcut demir parmaklık ve çerçeve ile kadîmi misillü pencereli sakf tahtına çıkınca kargir duvarlı üzerinde sakf ve tavanının tecdîd misillü tamir ve inşasıyla noksan tekmiil olarak mefrûş kurşunlarının ferşi ve müceddiden üç kat sıva ve yağlı elvan boya tazelenmesiyle odahâ-i mezkûrun kâimen tamir ve imarı.

Tavlen 10 Arzen 10 Kadden 6

10 10 6

06 5 18

Yekün 237.9(60)=14242.5

Mahall-i mezkur ittisâlinde diğer fevkânî harap ebniyesinin sakf ve tavan döşemesinin ve tahtındaki kargir duvarın tecdîd misillü tamiriyle müceddiden sıva ve yağlı boya talâsı.

Tavlen 16 Arzen 5

Yekün Kuruş 80 (60)=4800

Muvâcehe penceresi önüne silicikârî kürsü ve başlıklı iki adet sütunlar ikâmeli üzeri kurşun pûşîde tahtı Bağdâdî tavanlı ve üç kat sıva alçıdan ma'mul malakârî vasatı köpük etrafı feriş ve gül işlemeli ve yağlı boyalı ve billur kanâdilli kargir taklidi müceddiden sundurma sakf inşası.

Tavlen 10 Arzen 7

Yekün Kuruş 70 (120)=8400

Cami-i şerifle türbe-i mu'attaranın arasında bulunan şadırvan avlusunda mevcut olan mermerlerin ekserisinin mezar taşından bozulup ferş olunmuş olduğu ve bazılarının altında yazı dahi bulunduğu bi'l-muayene tebeyyün eylediğinden işbu taşların feshiyle işlerinden mezar taşı olmayanların ibkâsı ve ma'adâsı müceddiden ferş olunacağı şerh verildi.

Türbe-i şerif avlusu tarafeyninde mevcut sundurma sakfların bîrûnu etrafındak duvarlarının tamiriyle yağlı boya talâsı ve kurşunlarının imarı.

Tavlen 23 Arzen 8 Kadden 5

23 7 .
14 5 .

Yekün 454(25)=11371.5

Mezkûr avlu derûnundaki mermer döşeleri çökmüş olduğundan bilcümle mermerleri fesh olunup derûnuna iktizâsı üzre kargir lağım inşasıyla derûnu akça tahtası resminde battal tuğla-i mahsus ile döşeme tarafeyni alis harç ile sıvalı üzeri kebir kabak ferşli diğer mahalleri moloz imlasıyla rıhtım tesviyeli rub‘ derece mevcut ma‘adâsı cedîdesinin mermerden birbirine mümtaz ince tarak ile tesviyeli döşeme inşası.

Lağın inşası

Tavlen 90 Arzen 1.5 Kadden 1.5

Yekün 202.5 (80)=16200

Rıhtım imlâsıyla üzerine mermer ferşi

Tavlen 29.5 Arzen 18

Yekün 549(150)=82412.5

Mevcut şadırvan taşlarının ağartmasıyla üzerine müceddiden demir parmaklık ve pirinç musluklarının tecdîdi.

Şadırvanı

Tavlen 8 Kadden 1.5

Yekün 8 (5)=143

Demir parmaklık tecdîdi

Kıyye 30 (6)=180 Kuruş

Pirinç musluk tecdîdi

Kıyye 11 (40)=440

Mezkur şadırvan cârî mâ-i leziz tarikine müceddiden zıvanaları yedirme sargılı kaba kuşak künkü ferşi.

Tavlânî 860 (20)= 17200

İmaret tarafındaki muhafaza kapısı bîrûnunda münhedim muvakkithâne ebniyesi fesh ve esviye olunarak mevcut temelleri üzerine kebir meşe ağacından mütevellid ve payanda ve kuşaklamalı mevcut taş ve has harç ile iktizâsı üzre pencere ve kapı mahalleri terkiyle sakf tahtına çıkınca kargir duvarlı üzeri cedîd kurşun pûşîde mükemmel sakflı tahtı iki kat kirişleme ile Bağdâdî tavan ve ahşap döşemeli senek mermerden söve ve nev resm demir parmaklık ve meşden ma‘mul Abant cam ile çerçeve kilit ve mendirek ile doğrama kapılı derun-ı birunu üç kat sıva ve yağlı elvan boyalı vesair müstemilât tekml müceddiden muvakkithâne ebniyesi inşası.

Tavlen 7.5 Arzen 6 Kadden 6

Yekün 45 (270)=11250

Mezkur avlunun medrese tarafında dış muhafaza kapısı önünde münhedim kargir sınıfların müceddiden inşasıyla üzerinde kurşun pûşîde saçağının ve kapı kanatlarının tecdîd misillü tamiri ve tavanına müceddiden sıva ve alçıdan ma‘mul malakârî feriş ve takoz ve göbek işlemeli bâlâsı yaldızlı tarih ve tuğra-yı âl-i şânî ve yağlı elvân boyalı

üzeri temelleri alemleri vesair edevâtı tekml müceddid misillü mezkur kapı ve saçaklarının inşası.

Yalnız Bursa tarafındaki kapı önüne kargir sütunlar inşası

Tavlen 2 Arzen 3.5 Kadden 6.5

Yekün $45.5(100)=4550$

Evsâf-ı mezkûre üzre devr saçak ve kapı kanatları

Tavlen 6 Arzen 4

Yekün $27(100)=2737.5$

Tarih ve tuğra-yı âl-i şân masârifi

Kuruş 1500

Cami-i şerif bîrûn tarafında kabristan ve muhafaza duvarlarının tamiriyle üzerlerine hâlis harç ile kapak ferşi ve bîrûnuna derz ve badana talâsı.

Tavlen 80 Arzen 2.5

14 4

42 1.5

Yekün $319(30)=9570$

Mahall-i mezkûrda çeşmelerin tecdîd misillü tamiri

4 Adet 1500 Kuruş

Cami-i mezkûr etrafında kaldırımlarının tamiriyle tecdîdi

2000 (2)=4000 Kuruş

Cami-i şerifin imaret tarafında avlu duvarı önüne müceddiden mermer takımlı çeşme inşası

2500 Kuruş

Türbe-i şerif haricinde münhedim kargir ebniye fesh ve tesviye olunarak trafi mevcut taştan duvarı üzeri kiremit pûşide sakflı ve neccarkârî kapılı derûn-ı bîrûn derz ve badanalı nim kârgir müceddiden tabutluk inşası.

Tavlen 8 Arzen 6

Yekün $48(60)=2880$

Cami-i şerif haricinde münhedim kargir helalarının müceddiden inşası

Tavlen 24 Arzen 4.5

Yekün $108(100)=10800$

Mevcut lağımın tamir ve tecdîdi tavlânî $190(25)=4750$

Yekün

Kuruş

1332321.5

Bu metin, Osmanlı dönemine ait bir cami ve türbe tamiri için yapılan inşaat çalışmaları ve masrafların detaylı bir açıklamasıdır. Metinde, türbenin, caminin ve çevresindeki

yapılarının çeşitli onarımları ve yeniden inşaatlarıyla ilgili yapılan harcamalar yer almaktadır.

Türkçesi açıklaması:

Türbe ve Cami Tamiri ile İlgili Çalışmaların Ayrıntıları

Zikr olunan türbenin önceki tamirinde, cami zemininin seviyesinin yükseltilmesi nedeniyle türbenin mezar kısmı daha altta kalmıştı. Ancak, bu durum bazı âlimler ve şeyhler tarafından uygun görülmeyerek, türbenin içindeki toprak kaldırılıp, mezar ile aynı seviyeye getirilmesi kararlaştırılmıştır. Bunun için gerekli tüm işlemler yapılacaktır.

Ayrıca, türbenin mevcut olan kurşunları kaldırılıp, sanduka üzerine büyük ağaçlarla korunacaktır. Türbe ve çevresindeki duvarlar zemine kadar sıvama işlemleri yapılacak, ardından temellerin güçlendirilmesi için yeni kazıklar çakılacaktır. Ayrıca, duvarlar ve kubbeler yeniden inşa edilerek, eski kurşunlar, mermerler ve demir işçilikleri yenilenecektir.

Çalışmalarda, pencere çerçeveleri, kapı girişleri, sanduka çevresi gibi yerler özenle onarılacak ve müzeyyen top askılar, yaldızlı işlemelerle birlikte yerlerine yerleştirilecektir. Ayrıca, türbenin çevresi ve diğer yapıların tamirleri yapılacak, eksik taşlar eklenerek düzgün bir şekilde tamamlanacaktır.

Şadırvan ve Avlu Çalışmaları

Şadırvan avlusundaki mermerler bozulmuş ve bazı mezar taşlarının altındaki yazılar silinmiştir. Bu taşlar yenileriyle değiştirilecek ve bozulmuş olan mermerler tekrar döşenecektir. Ayrıca, şadırvanın demir parmaklıkları ve muslukları da yenilenecektir.

Avludaki bazı sundurmaların üzerindeki tavanlar ve duvarlar tamir edilip, sıva ve boya işlemleri yapılacaktır. Ayrıca, mevcut çeşmelerin onarımı ve kaldırımların yenilenmesi planlanmıştır.

İmaret ve Diğer Yapılar

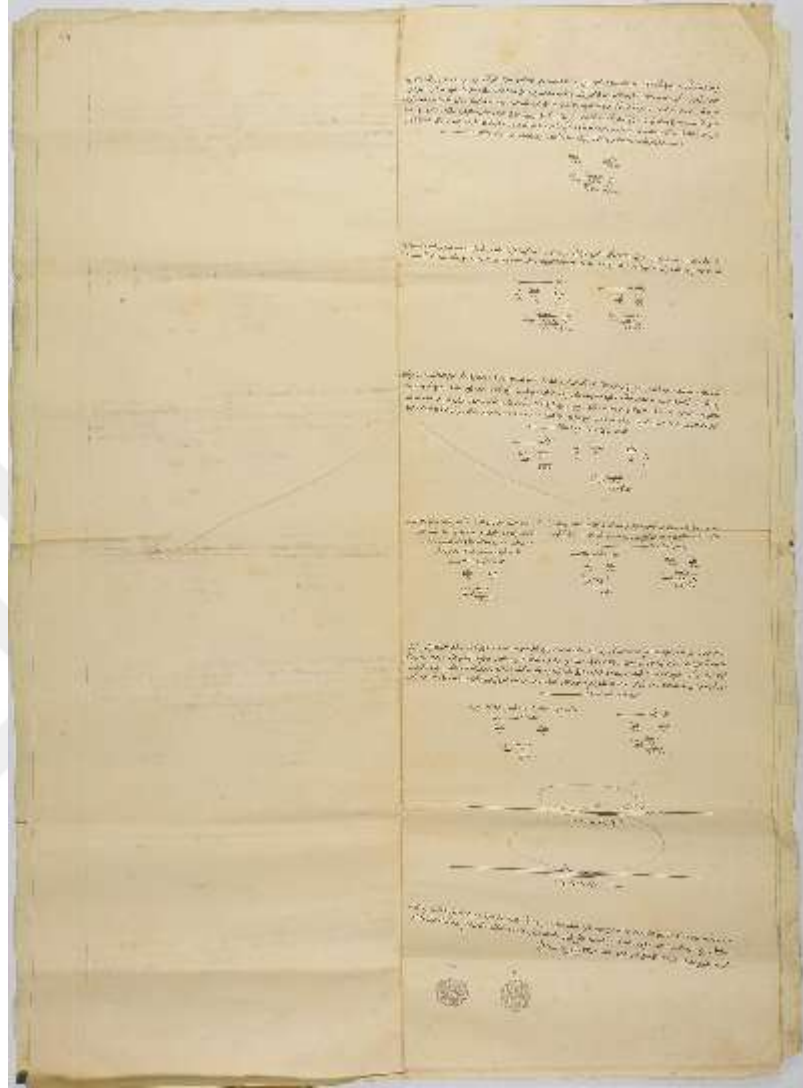
İmaret tarafındaki muhafaza kapısı ve diğer yapılar da onarılacak, duvarlar ve tavanlar yenilenecek, yeni kurşun kaplamalar ve kapı kanatları yerleştirilecektir. Ayrıca, çeşitli binaların çatıları da tamir edilip, gereken sıva işlemleri yapılacaktır.

Mevcut Helaların ve Lağımın Tamiri

Cami dışında yer alan helalar ve lağım sistemleri de tamir edilip, eski yapılar yenilenerek, düzgün bir şekilde işlevsel hale getirilecektir.

Toplam Masraf tüm bu çalışmalar için harcanacak toplam miktar 1.332.321,5 kuruş olarak belirlenmiştir.

EK 3 2. Depremde harab olan Bursa'daki Emir Sultan Camii ve Türbesinin tamiri için tanzim olunan Keşf-i Evvel, EV.d, 32540- H1- 03-1274

Transkripsiyon:

Câmi-i-i şerîf-i mezkûr hâricinde kâin Hazreti Emir Efendi'nin dergâh-ı şerîf ebniyesinin bazı elzem olan mahallerin mukaddemâ dâhil-i keşf olarak derdest-i tamir olunmakta ise de muahhiran vuku bulan hareket-i arzdan ziyâdece harap ve tamir ve tecdîde muhtaç bulunmuş olduğundan hâriciye ebniyesinin cadde tarafında fevkânî iki bâb oda ile tahtında ahır mahalli ebniyesi kafes olarak çevirmiş sütun ve başında ve kuşaklamalarının tebdîli ve üzerinde sakfının tecdîd misillü tamir olup derûnuna müceddiden sürtme ağacından iki kat kiriş sanevber tahtasından silicikârî basamaklı etrafı tekneli iki kat tavan Domaniç tahtasından kezâlik döşemeli bir kol etrafı tuğladan dölma derûnu dört adet oda ile beraber müstahan bölmeli döşeme tahtasından kademe ile merdiven ve pencere ve kapı söveli meşeden ma'mul ebniye cam ile çerçeve

doğrama yük ve dolap kilit ve zemberek ile oda kapılı derûn bîrûnu üç kat sıva ve bilcümle yağlı elvân boyalı vesair müstemilât tekmlil iki kat ebniyesinin müceddid misillü inşası.

Tavlen 16 Arzen 14

Merbian 239.5 (150)=35887.5

Mahall-i mezkûr ittisâlinde fevkânî tevhidhâne ebniyesinin su geçmemiş mahalli etrafında mevcut sütunlar arasına müceddidten meşe ağacından bölme ve cam ile çerçeve kilit ve zemberek ile çifte doğrama kapılı ve tahtında iki bâb sağır şirin odalarının ve döşeme ve çerçevelerinin tecdîdi ve bilcümle sıva ve yağlı boya talâsıyla mezkurun imarı.

Bölmeleri

Tavlen 18 Arzen 6

Merbian 35(1128)=4480

Ebniyesi

Tavlen 13 Arzen 10 Kadden 12

10.5 04 12

Cem'an

138(60)=11026.5

Şadırvan ittisâlinde harap kasr ebniyesi fes ve tesviye olunarak ittisâline müceddidten ahır birle taş cedîd temel üzeri dördü bir arabalık meşe ağacından sütun ve payanda yedi ağacından kuşaklamalı üzeri sürtme ağacından mâhiye ve mikraslı mezkur yediden mertekli çam ahtasından kaplı nısf derece mevcut ma'adâsı cedîd kiremit pûşîde mâhiyelik hâlis harç ile derzli sakflı tahtı sürtmeden ve yedi ağacıyla mahlut iki kat giriş mezkûr tahtadan tavan ve döşemeli etrafı çam tahtasından Bağdâdî meşeden ma'mul Abant cam ile çerçeve doğrama dolap ve kilit ve zemberek ile oda kapıyı derûn bîrûn sıva ve yağlı boyalı cüz'î altı ittikâs ile mahlut tahtânî müceddidten ebniye inşası.

Tavlen 8 Arzen 6 Kadden 12

9 5 ..

Saçığı kadden 21 (30)630

Merbian 97(125)=12125

(Bu kısım katlanmış) ve tuğla döşemeli minder kürünlerinin tamir ve tesviyesiyle üzerine meşe ağacından silicikârî vasatî kameriyeli ve boyalı çardak inşası etrafına demir parmaklık keşîdesi.

Tavlen 9.5 Arzen .5

Merbian 71 (40)=2850

Kebîr kapı dahilinde helalar ittisâline müceddidten hafr birle taş cedid temel üzeri mütevellid ve payanda ve kuşaklı üzeri kiremit pûşîde sakf tahtı basma tavan ve taş yemlik bir tarafı samanlık bölmeli ve tüccarkârî kuyulu derûn-ı bîrûn sıva ve badanalı müceddidten ahır inşası.

Tavlen 10 Arzen 6

Merbian 60 (100)=600

Dâhiliye tarafında münhedim kargir harem ebniyesi fesh olunarak sıkı zemin ile taş mevcut halis harç ile rıhtım temelli üzeri ayak etrafı kargir duvarlı üzeri alçıdan ma'mul peşgün kubbe üzeri kurşun pûşide billur tepe camlı derûnunun bir tarafı çifte hazine bölmeli ve sinek ateşiden katman mevcut kazanlı hazineler derûnunda tuğladan zâr mücellâ sıva ile lügün kalaylı hamam derûnunda kaygan üzeri mermer döşeme etrafı zar keşideli tuğladan mecf ve tüfekli bir tarafı sovucluk ve ittisâline hela bölmeli mermer kurna ve zanak taşlı dolaştırma kurşun boru ile çifte pirinç musluklu doğrama kapılı ve bilcümle üç kat sıvalı kapılar tarafından ayakkabılı vesair müştemilât tekml müceddiden kargir hamam inşası.

Hamam ebniyesi
Tavlen 8 Arzen 4.5
Merbian 36 (850)=37600

Mezkur hamam ittisâlie müceddiden ahşap camekan ebniyesi inşası
Tavlen 6 Arzen 5
Merbian 150 (30)=4500

Yekün Kuruş 103949
Cem'an Yekün Kuruş 1436270.5

Derûn-ı defterde beyan ve ifade olunduğu üzre zikr olunan cami-i şerif ve türbe-i münîf vesaire ebniyeleri marifet-i çâkerânemizle muayene ve muhasebe olunarak diğer tersîm olunan resm musattahıyla beraber evsâf ve eşkalleri vecile Der-i Aliyye'de ebniye meclisinde vaz'-ı fiyat ve hesap olunmak üzre işbu keşif defteri tanzim ve hâkpây-i hazreti müşîr-i eframîlerine takdim kılındı ol babda ve her alde emr ve ferman hazreti min lehü'l-emrindir. Fî Gurre-i Ramazan Sene 74.

Türkçesi açıklaması:

Bu metin, Osmanlı Türkçesiyle yazılmış tarihi ve mimari bir belgeye aittir. Belge, bir cami, türbe, hamam gibi dini ve toplumsal yapılarının restorasyon ve inşâ çalışmalarını detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Yapıların inşaatında kullanılan malzemeler, teknik terimler ve yapılan restorasyon işlemleri hakkında bilgi verir.

Cami ve İlgili Yapıların Restorasyonu:

Cami yapılarının bazı bölümleri, önceki onarımlardan sonra aşırı yıpranmış ve bu nedenle tamir ve yenileme çalışmaları gerektirmiştir.

Restorasyon sırasında kullanılan malzemeler arasında meşe ağacı, mermer, kiremit, tuğla gibi maddeler yer alır. Ayrıca, odaların kapıları, pencereler, sütunlar gibi yapısal elemanların değiştirilmesi ve onarılması yapılmıştır.

Mimari Detaylar:

Metin, yapıların boyutlarını (örneğin: Tavlen, Arzen, Merbian gibi ölçü birimleri) verirken, kullanılan malzemelerin türüne de yer verir. "Çifte doğrama" (çift kanatlı kapılar), "sürtme ağacı" (yüzeyi zımparalanmış ahşap), "meşe ağacı" gibi materyaller detaylandırılmıştır.

Ayrıca, yapının iç kısmında kullanılan özel malzemeler ve işçilik, örneğin "silicikârî basamak" (oyma basamaktan yapılmış merdivenler) ve "kiremit pûşîde" (seramik ya da kiremit kaplama çatı) gibi teknik terimler geçmektedir.

Hamam ve Diğer Tesislerin Tanımları:

Hamam, taş temeller, seramik döşemeler ve mermer zemin gibi unsurlarla ayrıntılı olarak tanımlanır. Hamamda kullanılan ısıtma sistemleri, su yönetimi gibi yapısal elemanlar da metinde belirtilmiştir.

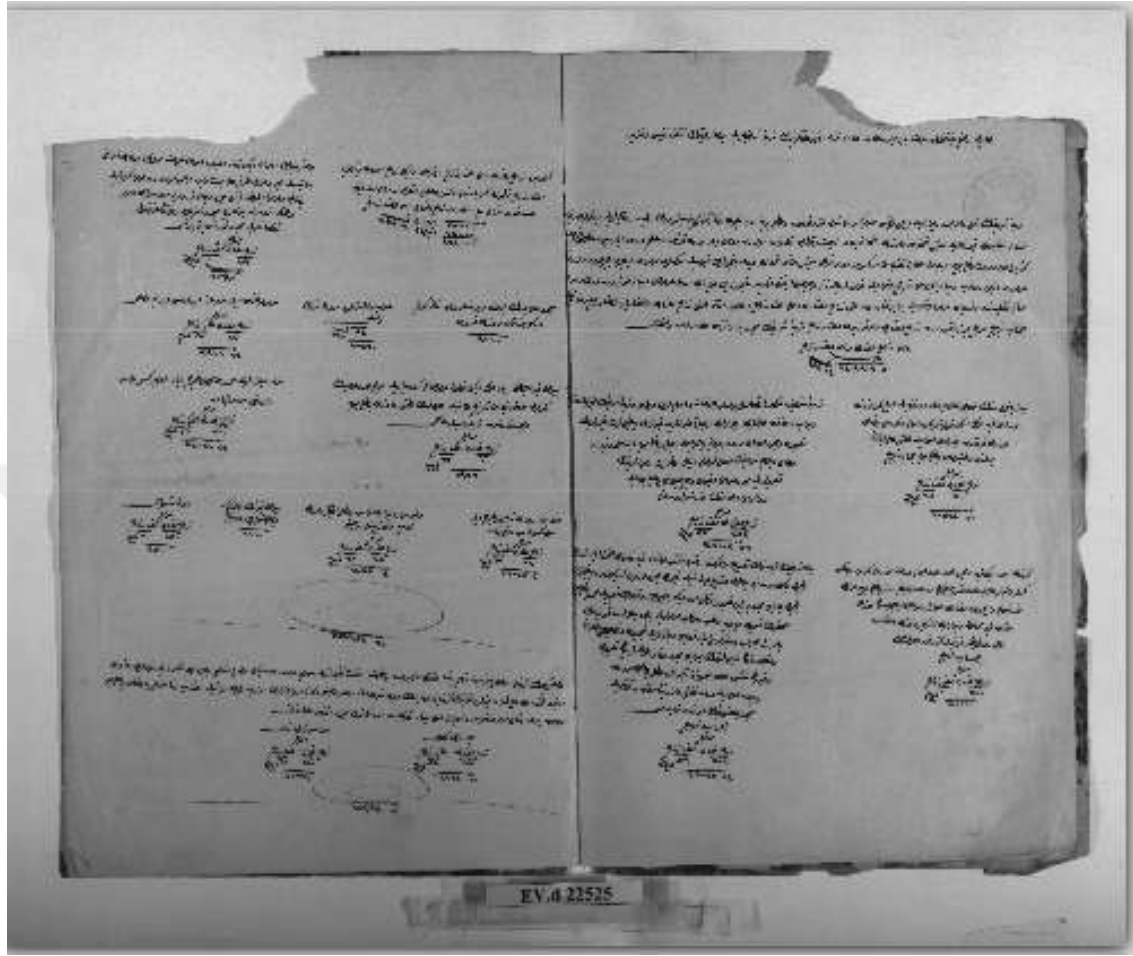
Ayrıca, yapının içindeki odalar, su tesisatları ve doğrama kapılar gibi unsurlar da belirtilmiş ve bu unsurların onarıldığı veya yenilendiği açıklanmıştır.

Sonuç ve Değerlendirme:

Belgenin sonunda yapılan çalışmaların ve restorasyonların maliyet hesaplamaları yapılmış, fiyatlandırmalar ve gerekli düzenlemeler ilgili resmi otoritelere sunulmak üzere kaydedilmiştir.

Çalışmaların, Osmanlı dönemine ait fiyatlandırma ve düzenlemelere uygun olarak yapıldığı belirtilmiştir.

EK 4 Bursa'da Emir Sultan Türbesi ve Cami Evkafı'nın Tamiri için yapılan ikinci keşif kaydı, EV.d.. 22525.

Açıklaması:

Bâlâda vâki cennetmekan Hazreti Pîr Emir Sultan tâbe serâh efendimiz hazretlerinin türbe-i şerîfleriyle câmi-i şerîfinin keşf-i sânisî defteridir.

Türbe-i şerîfin temel ve etraf duvarları içi ve dışı som kesme taştan kendi kurşun ve hatıl yerine lamba demiri ve sekiz köşelerine direk ve taban ve mahiyeleriyle payandaları ve kubbesi kestane ağacından kaburgalı meşe tahtası ve üzeri tahta kapama zift ve katran kalafat olarak sıvası ile üzeri kurşun ve alem ve derûn ile bîrûn halâs hayâl ile kitâbeli sıva derûnunda yağlı boya ve bîrûn Arabî nakışlı taş kesme sıva ve aşağı meşe döşeme tahtası ve yedi pencere kapısıyla söveleri mermerden ve pencere içi mermerden ve derûnunda mermerden iki dolap ve niyaz penceresi tarih taşı ile kolonlar yıldızlı ve çerçeveler noksanlarıyla demirlerin boyaları seddi mermerden ve niyaz tarafı dört direk derûnunda somâkî taklidinde ve merdiven mermer döşemesiyle beraber konan on altı zira aşarı ve elli aşar zira ve arz olan altı zira aşarı ve doksan beş aşar zira ve min eşkâl be hesab terbi merbi yüz yetmiş dört zira aşarı ve otuz yedi aşar zira türbe-i şerîfin müceddid bina ve inşası masârifât-ı vâkiası.

174 zira aşarı ve 37 aşar-ı zira‘
148803.5 Kuruş

Niyaz penceresinin üstü Arabesk donanmasıyla üç kemer üzerinde ortası kaya önü iki kolonlar gümüş somâkî ve kürsü ve başlık üzeri kurşun Bağdâdî sıvasıyla nakşî Arabesk yolunda ve dışarısı yağlı boya bi hesab-ı terbi

Merbi

20 Zira‘ aşarı (510)

65 Aşar-ı zirâ‘ı

10531.20 Kuruş

Türbe-i şerîf-i mezkûr ittisâlinde bulunan cüzhâne ve imam efendi odası ve türbe-i şerîfin hücre si ve bevvâb ve müezzin odaları duvarları ve çatı tavanlarıyla kapıların ve pencerelerin demirlerinin tamiri ve müceddid sıvası derûn bîrûn ve çerçeve ve cam yağlı boya ile mahdud türbedar odası ve cami-i şerifin sol tarafında iki odaların duvarlarının tamirleriyle mahdud sıvası ve kapısı ve çerçevesi yağlı boya ile döşemesi ve üstünün kurun vesaire.

Merbi

254 Zira‘ aşarı (110)

57 Aşar-ı zirâ‘ı

28002.28 Kuruş

Gezendi on iki kıyye ve müceddid on adet somâki direk üzerinde kürsü ve başlık kemeler ve kubbeler arabesk ve nakış çiçekli derûn bîrûn düz yağlı boya üzeri kurşunlu ve içerisi Bağdâdî sıvalı ve muvâcehet penceresinin üzeri ufak kubbe muhafaza duvarları kargir ve üzeri ahşap olarak tuğla ferşiyle kenar dolabı mermer.

Türkçe açıklaması:

Cami ve İlgili Yapıların Restorasyonu:

Cami yapılarının bazı bölümleri, önceki onarımlardan sonra büyük ölçüde yıpranmış ve bu yüzden tamir ve yenileme çalışmalarına ihtiyaç duyulmuştur.

Restorasyon sırasında kullanılan malzemeler arasında meşe ağacı, mermer, kiremit, tuğla gibi materyaller bulunur. Ayrıca, odaların kapıları, pencereler ve sütunlar gibi yapısal elemanlar değiştirilmiş veya onarılmıştır.

Mimari Detaylar:

Metin, yapıların boyutlarını (örneğin: Tavlen, Arzen, Merbian gibi ölçü birimleri) verirken, aynı zamanda kullanılan malzemelerin türlerine de yer vermektedir. "Çifte doğrama" (çift kanatlı kapılar), "sürtme ağacı" (yüzeyi zımparalanmış ahşap), "meşe ağacı" gibi malzemeler detaylı bir şekilde anlatılmıştır.

Bunun yanı sıra, yapının iç kısmında kullanılan özel malzemeler ve işçilik, örneğin "silicikârî basamak" (oyma basamaktan yapılmış merdivenler) ve "kiremit pûşîde" (seramik veya kiremit kaplama çatı) gibi teknik terimler ile açıklanmıştır.

Hamam ve Diğer Tesislerin Tanımları:

Hamam, taş temeller, seramik döşemeler ve mermer zemin gibi malzemelerle ayrıntılı bir şekilde tanımlanmıştır. Hamamda kullanılan ısıtma sistemleri, su yönetimi gibi yapısal elemanlar da metinde yer almaktadır.

Ayrıca, yapının içindeki odalar, su tesisatları ve doğrama kapılar gibi unsurlar da belirtilmiş ve bu unsurların onarıldığı veya yenilendiği açıklanmıştır.

Sonuç ve Değerlendirme:

Belgenin sonunda yapılan çalışmalar ve restorasyonların maliyet hesaplamaları yapılmış, fiyatlandırmalar ve gerekli düzenlemeler ilgili resmi otoritelere sunulmak üzere kaydedilmiştir.

Çalışmaların, Osmanlı dönemine ait fiyatlandırma ve düzenlemelere uygun olarak yapıldığı ifade edilmiştir.

Açıklaması:

Bâb-ı Âlî
Evrak Odası

Tezkere-i Ma'rûza Sûretidir

Bursa'da kâin olup muhtâc-ı tamir bulunan Pir Mehmet Üftâde Hazretleri Cami-i Şerîfi ile türbesinin evkâf muhasebecisi ve meclis dare azasından bir zât marifetiyle emâneten icrâ-yı tamiriyle ber mûcib-i keşf masârifi olan on üç bin yüz seksen üç kuruş on paranın Rıza Paşa vakfına masraf kaydı zımnında mahallî hâsılât-ı vakfiyesinden tesviyesi hususuna dair evkâf-ı hümayun nezâret-i celîlesinin şûrâ-yı devlet dâhiliye dairesinden bâ mazbata tenzîl kılınan takrîri melfûf keşif defteriyle ma'an arz ve takdim kılınmış olmakla ol babda her ne vecihle irâde-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhî şerefmûte'allık buyurulur ise mantûk-ı âlîsi infâz edileceği beyanıyla tezkere-i senâverî terkîm olundu efendim.

Fî 25 Şevval Sene 309 Fî 10 Mayıs Sene 308

Sadrâzam ve Yâver-i Ekrem Cevat

İrâde-i Seniyye Suretidir

Resîde-i dest-i ta'zîm olup melfûflarıyla manzûr-ı âlî buyurulan işbu tezkere-i sâmiye-i sadâretpenâhîleri üzerine mucebince irâde-i seniyye-i hazreti hilâfetpenâhî şerefmûte'allık buyurulmuş olmakla ol babda emr ve ferman hazreti veliyyü'l-emrindir.

Fî 26 Şevval Sene 309 Fî 11 Mayıs Sene 308

Serkâtib-i Hazreti Şehriyârî

Süreyya

Türkçesi:

Tezkere-i Ma'rûza Sûreti

Bursa'da bulunan ve tamir edilmesi gereken Pir Mehmet Üftâde Hazretleri Camii ve türbesinin evkaf muhasebecisi ve meclis üyelerinden biri tarafından, cami ve türbesinin tamiri için harcanması gereken toplam 13.183 kuruş 10 para tutarındaki masrafların, Rıza Paşa Vakfı'na kaydedilen harcamalarla karşılanması hususunda, vakıf gelirlerinden bu masrafların ödenmesi için gerekli işlemlerin yapılması amacıyla Evkaf-ı Hümayun Nezareti tarafından, Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesi'ne yazılmıştır. Bunun üzerine, ilgili belgelerle birlikte durum arz edilmiş ve sunulmuştur.

Bu konuda, Cenâb-ı Padişah'ın emirleri doğrultusunda hangi yönde bir karar verilirse, o şekilde işlem yapılacağı belirtilmiştir.

İrâde-i Seniyye Suretidir

Bu belge, yüksek bir saygı ve itibar ile, Sadaret makamına sunulmuş olan tezkere üzerine, Hilâfet makamı tarafından, bu konu ile ilgili olarak padişahın emriyle bir irade (yani karar) verilmiştir. Bu karar, aynı zamanda padişahın direktifidir.

Bu yazı, 26 Şevval 309 (11 Mayıs 308) tarihinde, Hazreti Şehriyârî'nin katipleri tarafından hazırlanmıştır.

